

**T.C.
NUH NACİ YAZGAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

**DIŞ TİCARETİN ÇEKİM MODELİ İLE ANALİZİ: TÜRKİYE – AB
DIŞ TİCARETİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Hazırlayan
Mustafa Emre ERTUĞRUL**

**Danışman
Prof. Dr. Alper ASLAN**

**Ocak 2017
KAYSERİ**

**T.C.
NUH NACİ YAZGAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

**DIŞ TİCARETİN ÇEKİM MODELİ İLE ANALİZİ: TÜRKİYE – AB
DIŞ TİCARETİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Hazırlayan
Mustafa Emre ERTUĞRUL**

**Danışman
Prof. Dr. Alper ASLAN**

**Ocak 2017
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Mustafa Emre ERTUĞRUL

İmza

YÖNERGEYE UYGUNLUK

“Dış Ticaretin Çekim Modeli ile Analizi: Türkiye – AB Dış Ticareti Üzerine Bir Uygulama” adlı Yüksek Lisans Tezi, Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Yönergesi ’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Mustafa Emre ERTUĞRUL

İmza

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Alper ASLAN

İmza

Prof. Dr. Emine KILAVUZ

İktisat Bölüm Başkanı

.....ABD Başkanı

Adı Soyadı

İmza

KABUL VE ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Alper ASLAN danışmanlığında Mustafa Emre ERTUĞRUL tarafından hazırlanan “Dış Ticaretin Çekim Modeli ile Analizi: Türkiye – AB Dış Ticareti Üzerine Bir Uygulama” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

17.01.2017

JÜRİ:

Danışman : Prof. Dr. Alper Aslan
Üye : Prof. Dr. Emre Uluç
Üye : Doç. Dr. Onur Gözbaşı

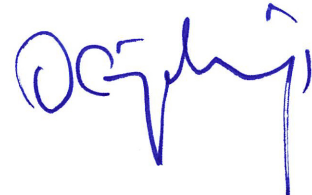
ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 20/02/2017 tarih ve 2017/09-03 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

20/02/2017

Doç. Dr. Onur GÖZBAŞI

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ/TEŞEKKÜRLER

Öncelikle tez ile ilgili tüm konularda isteklerimi göz önünde bulundurup bana yardımcı olan ve bu tezi yazmamda benden desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Alper ASLAN'a teşekkür ederim (Kayseri, 17/01/2017).

Mustafa Emre ERTUĞRUL

İmza

DIŞ TİCARETİN ÇEKİM MODELİ İLE ANALİZİ: TÜRKİYE – AB DIŞ TİCARETİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Mustafa Emre ERTUĞRUL

Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Ocak 2017

Danışman: Prof. Dr. Alper ASLAN

ÖZET

Dış ticaret, bir ülkenin büyümesi, teknolojisinin gelişmesi ve iç piyasada sağladığı verimlilik artışı bakımından, kişiler için ise refah ve daha kaliteli bir yaşam bakımından önemlidir. Ülkelerarası ticareti etkileyen engel, kota gibi çeşitli faktörler olmasına rağmen mesafe en önemli faktörlerden birisidir. Bu bağlamda, ülkeler arasındaki uzaklıkları içine dâhil edebilen, mesafenin ticaret üzerindeki etkilerini ölçebilen ve son yıllarda birçok bilim adamı tarafından kullanılan çekim modeli ile analiz yapılması da çalışmanın ana konusudur.

Türkiye ile Avrupa Birliği'ne üye olan 28 Avrupa ülkesinin arasındaki ticareti panel veri yönteminden yararlanıp ve çekim modelini kullanarak analiz etmek çalışmanın temel amacıdır. Bu çalışmada, Türkiye'nin genel ticareti ve Avrupa Birliği'ne giriş aşamalarındaki müzakereleri de içeren toplam dört bölüm mevcuttur. İlk iki bölüm dış ticaret ve çekim modeli ile ilgili teorik bilgiler ele alınmışken üçüncü bölüm Türkiye ile Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki ilişkileri ele alınacaktır. Son uygulama bölümünde ise 2005 – 2015 yıllarının ekonomik verileri ışığında ampirik bir analiz yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Avrupa Birliği, Çekim Modeli, Ticaret ilişkileri.

THE ANALYSIS OF THE FOREIGN TRADE WITH GRAVITY MODEL: AN APPLICATION UPON TURKEY – AB FOREIGN TRADE

Mustafa Emre ERTUĞRUL

Nuh Naci Yazgan University, Graduate School of Social Sciences

M.Sc. Thesis, January 2017

Supervisor: Prof. Dr. Alper ASLAN

ABSTRACT

Foreign trade is important in terms of growth of a country, development of technology and an increase of efficiency provided in domestic market. Also, it is important for people in terms of prosperity and a more quality life. Although there are various factors such as barriers and quotas that affect international trade, distance is one of the most important factors. In this context, the main topic of the study is to analyze with the model of gravity including the distances between countries, analyzing the effects of distance on trade and used by many scientists in recent years.

The main goal of study is to analyze trade between Turkey and European Union with 28 members by using the panel data method and using the gravity model. There are total four part including general trade of Turkey and negotiations during the entry to the European Union in this study. While the first two parts include foreign trade and theoretical knowledge about the gravity model, the third part includes relationships between Turkey and EU countries. The last application unit will carry out empirical analysis In the light of economic data of years 2005 – 2015.

Keywords: Foreign trade, European Union, Gravity Model, Trade associations

İÇİNDEKİLER

DIŞ TİCARETİN ÇEKİM MODELİ İLE ANALİZİ: TÜRKİYE – AB DIŞ TİCARETİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK.....	ii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
ÖNSÖZ/TEŞEKKÜRLER.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

DIŞ TİCARET TEORİLERİ

1.1. Merkantilizm 'de Dış Ticaret.....	3
1.2. Klasik Ticaret Teorisi	4
1.2.1. Mutlak Üstünlük Teorisi	6
1.2.2. Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi.....	7
1.2.3. Heckscher – Ohlin (Faktör Donatımı) Teorisi	9
1.2.3.1. Faktör Fiyatlarının Eşitlenmesi Teoremi	10
1.2.3.2. Stolper – Samuelson Teoremi	11
1.2.3.3. Rybczynski Teoremi	12
1.2.4. Yeni Ticaret Teorileri	13
1.2.4.1. Nitelikli İşgücü Teorisi	14
1.2.4.2. Teknoloji Açığı Teorisi	14
1.2.4.3. Ürün Dönemleri Teorisi	15

1.2.4.4. Tercihlerde Benzerlik Teorisi	16
1.2.4.5. Ölçek Ekonomileri Teorisi	16
1.2.4.6. Monopolcü Rekabet Teorisi	17

2. BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN GENEL DIŞ TİCARETİ VE AVRUPA BİRLİĞİ

2.1. Türkiye Ekonomisi ve Dış Ticaret Yapısı.....	19
2.1.1. İhracatın ve İthalatın Sektörel Yapısı	22
2.1.1.1. Tarım Sektörü	25
2.1.1.2. Sanayi sektörü	27
2.1.1.3. Hizmet Sektörü	30
2.2. Avrupa Birliği’nin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye	31
2.2.1. Ekonomik Bütünleşme ve Türleri.....	32
2.2.2. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu.....	37
2.2.3. Roma Anlaşması ve Avrupa Ekonomik Topluluğu	37
2.2.4. Ankara Anlaşması.....	38
2.2.5. Katma Protokol	39
2.2.6. Maastricht Anlaşması	40
2.2.7. 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı.....	45
2.2.8. Kopenhag Zirvesi, Kriterleri ve Türkiye ile Uyumu	46
2.2.9. Gümrük Birliği.....	47

3. BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN AVRUPA ÜLKELERİ İLE DIŞ TİCARETİ

3.1. 1995 Yılı Öncesi Dönemde AB üyesi Ülkeler ile Dış Ticaret	48
3.1.1. Almanya – Türkiye ilişkileri	48
3.1.2. Belçika – Türkiye İlişkileri.....	49
3.1.3. Fransa – Türkiye ilişkileri	51
3.1.4. Hollanda – Türkiye İlişkileri.....	52
3.1.5. İtalya – Türkiye İlişkileri.....	54
3.1.6. Lüksemburg – Türkiye İlişkileri.....	55
3.1.7. İngiltere – Türkiye İlişkileri	56
3.1.8. Danimarka - Türkiye İlişkileri.....	58
3.1.9. İrlanda - Türkiye İlişkileri	59

3.1.10. Yunanistan - Türkiye İlişkileri	60
3.1.11. İspanya - Türkiye İlişkileri.....	62
3.1.12. Portekiz - Türkiye İlişkileri.....	63
3.1.13. Avusturya - Türkiye İlişkileri	65
3.1.14. Finlandiya - Türkiye İlişkileri.....	66
3.1.15. İsveç - Türkiye İlişkileri.....	67
3.2. 1995 Yılı sonrası dönemde AB e katılan Ülkeler ile Dış Ticaret	69
3.2.1. Çek Cumhuriyeti - Türkiye İlişkileri	69
3.2.2. Estonya - Türkiye İlişkileri	70
3.2.3. Güney Kıbrıs Rum Yerleşkesi - Türkiye İlişkileri.....	72
3.2.4. Letonya - Türkiye İlişkileri	72
3.2.5. Litvanya - Türkiye İlişkileri.....	73
3.2.6. Macaristan - Türkiye İlişkileri.....	74
3.2.7. Malta - Türkiye İlişkileri	75
3.2.8. Polonya - Türkiye İlişkileri	77
3.2.9. Slovakya - Türkiye İlişkileri.....	78
3.2.10. Slovenya - Türkiye İlişkileri.....	79
3.2.11. Bulgaristan - Türkiye İlişkileri	80
3.2.12. Romanya - Türkiye İlişkileri.....	82
3.2.13. Hırvatistan - Türkiye İlişkileri.....	83

4. BÖLÜM

ÇEKİM MODELİ VE TÜRKİYE DIŞ TİCARETİ ÜZERİNE UYGULAMASI

4.1. Çekim Modelinin Tanımı ve Doğuşu.....	85
4.2. Basit Çekim Modeli ve Kavramsal Çerçevesi	87
4.3. Ekonometrik Yöntem	89
4.4. Literatürde Çekim Modelinin Uygulamaları	90
4.5. Çekim Modelinin Türkiye'nin Dış Ticaretine Uygulaması.....	96
4.5.1. Uyarlanmış Çekim Modeli ve Değişkenler	96
4.5.2. Modelin Belirlenmesinde Veriler	97
4.5.3. Tahmin Sonuçları.....	99
SONUÇ	102
KAYNAKÇA	106
ÖZGEÇMİŞ	114

KISALTMALAR

- AB: Avrupa Birliği
AET: Avrupa Ekonomi Topluluğu
AKTÇ: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AMB: Avrupa Merkez Bankası
ASEAN: Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
AT: Avrupa Topluluğu
CEEC: Merkezi Ve Doğu Avrupa lkeleri
EFTA: Avrupa Serbest Ticaret Birliği
EPB: Ekonomik ve Parasal Birlik
NAFTA: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Birliği
NATO: Kuzey Atlantik Paktı
OGT: Ortak Gümrük Tarifesi
SAARC: Güney Asya Bölgesel İşbirliği rgt
TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Mutlak Üstünlükler Teorisi	7
Tablo 2.Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi	8
Tablo 3.(2000 – 2015) Yılları Arası Türkiye İhracatı (Bin \$)	23
Tablo 4.(2010 – 2015) Ülke Gruplarına Göre İhracat (Milyon \$).....	24
Tablo 5.(2010 – 2015) Ülke Gruplarına Göre İthalat (Milyon \$).....	25
Tablo 6.Türkiye Tarım Sektörü İhracatı (1000 \$)	26
Tablo 7.Türkiye Sanayi Sektörü İhracatı (1000 \$)	29
Tablo 8.Ekonomik Bütünleşme Türleri ve Özellikleri	36
Tablo 9.Türkiye'nin Almanya ile Dış Ticareti (Milyon \$).....	49
Tablo 10.Türkiye'nin Belçika ile Dış Ticareti (Milyon \$)	50
Tablo 11.Türkiye'nin Fransa ile Dış Ticareti (Milyon \$).....	52
Tablo 12.Türkiye'nin Hollanda ile Dış Ticareti (Milyon \$).....	53
Tablo 13.Türkiye'nin İtalya ile Dış Ticareti (Milyon \$)	54
Tablo 14.Türkiye'nin Lüksemburg ile Dış Ticareti (Milyon \$)	55
Tablo 15.Türkiye'nin İngiltere ile Dış Ticareti (Milyon \$).....	57
Tablo 16.Türkiye'nin Danimarka ile Dış Ticareti (Milyon \$).....	58
Tablo 17.Türkiye'nin İrlanda ile Dış Ticareti (Milyon \$)	60
Tablo 18.Türkiye'nin Yunanistan ile Dış Ticareti (Milyon \$)	61
Tablo 19.Türkiye'nin İspanya ile Dış Ticareti (Milyon \$)	63
Tablo 20.Türkiye'nin Portekiz ile Dış Ticareti (Milyon \$)	64
Tablo 21.Türkiye'nin Avusturya ile Dış Ticareti (Milyon \$).....	65
Tablo 22.Türkiye'nin Finlandiya ile Dış Ticareti (Milyon \$)	67
Tablo 23.Türkiye'nin İsveç ile Dış Ticareti (Milyon \$)	68
Tablo 24.Türkiye'nin Çek Cumhuriyeti ile Dış Ticareti (Milyon \$).....	70
Tablo 25.Türkiye'nin Estonya ile Dış Ticareti (Milyon \$).....	71
Tablo 26.Türkiye'nin Letonya ile Dış Ticareti (Milyon \$)	72
Tablo 27.Türkiye'nin Litvanya ile Dış Ticareti (Milyon \$)	74
Tablo 28.Türkiye'nin Litvanya ile Dış Ticareti (Milyon \$)	75
Tablo 29.Türkiye'nin Malta ile Dış Ticareti (Milyon \$)	76
Tablo 30.Türkiye'nin Polonya ile Dış Ticareti (Milyon \$)	77

Tablo 31.Türkiye'nin Slovakya ile Dış Ticareti (Milyon \$).....	78
Tablo 32.Türkiye'nin Slovenya ile Dış Ticareti (Milyon \$).....	80
Tablo 33.Türkiye'nin Bulgaristan ile Dış Ticareti (Milyon \$)	81
Tablo 34.Türkiye'nin Romanya ile Dış Ticareti (Milyon \$)	82
Tablo 35.Türkiye'nin Hırvatistan ile Dış Ticareti (Milyon \$).....	83
Tablo 36.Modelin Tahmin Sonucu	100

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Sektörlerin GSMH içerisindeki payları (1970-2014)	21
Şekil 2. Türk Makine Sektörü İhracatı.....	28
Şekil 3. Borç Stokunun GSYH İçindeki Payı (%)	43
Şekil 4. Tüketici Fiyatlarındaki Enflasyon Oranları (Yıllık).....	44
Şekil 5. Uzun vadeli Faiz Oranları (Kasım 2015 – Ekim 2016).....	45

GİRİŞ

Dış ticaret, ülkenin kendi iç piyasasına ürettiği ürünleri dış pazarlara satmak ve yine ülkenin kendi bünyesinde üretmediği veya ürettiği halde yüksek maliyetli olan mal ve hizmetleri alıp satması durumudur. Sonucunda ise amaç refah seviyesini yükselterek ülke vatandaşlarına daha iyi bir yaşam sunulmak istenmesidir.

Günümüzde dış ticaret ülkelerin ekonomik büyümesini ve gelişimini doğrudan etkilemektedir. Sanayisi gelişmiş olan ülkelere bakıldığında ihracatı genellikle katma değeri yüksek olan ürünler olduğunu görürken az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere bakıldığında genellikle tarım ürünleri olduğunu görmekteyiz. Böylece gelişmiş ülkeleri sürekli takip eden az gelişmiş ülkeler çoğu zaman gelişmiş ülkelerin gölgesinde kalarak dışa bağlı ülkeler olmaktadır.

Dış ticaret olgusuna bakıldığında ticaretin hangi ülkelerle yapıldığı da önem arz etmektedir. Komşu ülkeler, deniz aşırı ülkeler, Avrupa ülkeleri Türkiye'nin ticaret potansiyelini etkilemektedir. Çeşitli ülkeler ile dış ticaret dediğimiz an akla direk ülkelerin farklı gümrük kotaları ulaşım masrafları gelmektedir. Ülkeler bu kota ve kısıtları göz önüne alarak ihracatını artırmak, yeni pazarlar bulmak istemektedirler. Bu sebeple yapılacak olan ticareti etkileyecek faktörleri bulmak ve bu faktörlerin derecelerini tespit etmek oldukça önemlidir. Bu bağlamda çalışmaya Çekim Modelini araç olarak dâhil ederek Türkiye'nin dış ticaretinin ülkeler arası mesafelerde ne denli etkilendiği ölçülecektir.

Tez çalışmasında, dış ticaret ve çekim modeli, Türkiye'nin Avrupa Birliği sürecinde olup biten olayları, tüm Avrupa Birliği ülkeleri ile Türkiye ilişkileri ve yapılan bu ticaretin Çekim Modeli ile deneysel uygulaması ele alınacaktır.

Çalışmanın temel amacı, Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkeleri ile yapmış olduğu ticarete mesafenin, karşı ülkenin üretim miktarlarının ve kişi başına düşen gelirlerin yapılan ticareti hangi yönde etkilediğini tespit etmektir. Yani Türkiye'nin dış ticaretinin hangi ülkelerde çok olduğunu ve bu durumun neden kaynaklandığını araştırmaktır.

Çalışmanın önemi, daha önceki Türkiye için yapılan çekim modellerini göz önüne aldığımızda ortaya çıkmaktadır. Bu konu üzerine yapılmış birçok çalışma olmasına karşın tüm Avrupa Birliği ülkeleri ile yapılan çalışmanın var olmamasıdır. Çünkü dâhil edilen

lkeler arasında sadece bir grup ülke yoktur aksine hem komşu ülkeler hem de deniz aşırı ülkeler mevcuttur. Bunlara ek olarak ise Türkiye'nin Avrupa Birliği lkeleri ile yaptığı ticarete ticaret hacmine bakılmaksızın tüm ülkelerin mevcut olmasıdır.

Tez çalışmasına bakıldığında temel iddia ülkeler arasındaki ticaretin mesafe miktarı arttığı durumda ticaretin negatif yönde etkilenmesidir. Bu varsayım düşünüldüğü durumda incelenen Avrupa Birliği lkelerinde coğrafik açıdan yakın olan ülkeler ile daha yoğun ticaret uzak olan ülkeler ile daha az miktarda ticaret yapılması beklenmektedir. Bu varsayımlar altında da Türkiye ile Avrupa Birliği lkeleri arasında yapılan ticarete uzaklığın öneminin var olup olmadığını yapılacak ampirik çalışma ile tespit edilecektir. Ayrıca yapılan bu analiz ile az miktarda ticaret yapılan ülkelerin hangi kısıttan dolayı az olduğunu tespit edilip o ülkelere ihracat miktarının artırılması umulmaktadır.

Çalışmada ekim modeli denklemleri kullanılır iken panel veri yöntemi tercih edilmiştir. Panel veri yöntemi zaman serilerini kullanarak ülkeler ile ekonomik ilişkilerin tanımlanmasında kullanılmaktadır. En önemli özelliği ise gözle sayısı ne kadar çok olursa olsun dikey kesitler şeklinde modeli tahmin etmektedir.

Tez alıması dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, dış ticaret teorilerinden ve bu teorilerin geçmişten bugüne nasıl gelitiklerinden bahsedilecektir. Ek olarak çalışmada kullanılacak çekim modelinin teorik ve kavramsal çerçevesine değinilecektir. Bu bölümde özellikle bugüne kadar bu konu ile benzer çalışmaların bir literatür taraması yapılarak modelin hangi şekillerde nasıl kullanıldığından bahsedilecektir.

İkinci bölümde, Türkiye'nin ekonomisi ve genel olarak ihracat ve ithalat kavramları ele alınacaktır. Bu bölümde başta Avrupa Birliği lkeleriyle meydana gelen dış ticaret ile tüm ülke grupları ile yapılan dış ticareten bahsedilecektir. Çalışmanın bu bölümünün ikinci aşaması ise Türkiye'nin Avrupa Birliği 'ne girme serüvenindeki süreçler imzalanan anlaşmalar ve protokoller ele alınacaktır. nc bölümde, AB-28 lkelerinin her biri ile öncelik ticari ilişkiler olmak kaydıyla siyasi ve ekonomik ilişkilerinden bahsedilecektir. 2005 ile 2015 arasında meydana gelen ticaret rakamları verilerek o ülke ile son 10 yıl yapılan ticaretin miktarları yorumlanacaktır. Son bölümde ise Türkiye'nin ticaret yaptığı ülkeler ile arasındaki ilişkinin nasıl olduğunu tespit etmek için çekim modeli aracını kullanarak analiz yapılacak ve çıkan sonuçlar değerlendirilip temel iddianın Türkiye –AB 28 lkeleri için geçerli olup olmadığı tespit edilecektir.

1. BÖLÜM

DIŞ TİCARET TEORİLERİ

Eski çağlara uzandığımızda gerek hükümetin gerekse o dönemdeki bazı grupların toplum üzerinde yönlendirici bir etkisinin olduğunu görülür. Maddi anlamda güçlü olan gruplar çoğunlukla kendi çıkarları doğrultusunda ekonomiyi, siyaseti ve sosyal durumları şekillendirerek sürekli gelişip farklı boyutlar kazanmıştır. 15. Yüzyıldan bu yana birçok akım ve teoriler ortaya atılmıştır. Bu bölümde ise söz konusu yüzyılda ortaya çıkan ve iktisat teorilerinin temelini oluşturan merkantilizm ve devamında ortaya çıkan Adam Smith'in Mutlak Üstünlükler Teorisi ile David Ricardo'nun Mukayeseli Üstünlükler Teorisi gibi dış ticaret teorilerinin gelişim süreci anlatılmıştır.

1.1. Merkantilizm 'de Dış Ticaret

Avrupa'da on altıncı, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda geçerli olan ve hükümetin ihracatı maksimize, ithalatı ise minimize eden bir ticaret politikası izlemesi gerektiğini savunan iktisadi düşünce sistemine merkantilizm (mercantilism) denir (Ünsal, 2005, s. 5). Merkantilizme bakıldığında bu görüş feodalitenin zayıflaması ile görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde ulusal devletlerin kurulması da merkantilizm görüşünü etkilemiştir.

Merkantilist düşünceye göre ülkenin altın ve gümüş gibi değerli varlık stokları zenginliği simgelemektedir. Piyasa ödeme aracı olarak da kullanılan değerli varlıklar ne kadar çok ise o devlet o kadar güçlüdür. Dönem itibarıyla bir ülkenin altın stoklarını artırması için diğer ülkeler ile ticaret yapması gerekmektedir. Fakat bu görüşteki dış ticaret bir ülkenin kazanç sağlaması için diğer ülkenin zarar etmesi gerektiği ve sonunda da toplamın sıfır olması gerektiğini düşünmektedirler. Bu durum göz önüne alındığında tanımda da değinildiği gibi ülkenin ihracatını artırıp ithalatını kısması gerekmektedir. Bunun en iyi yolu ise devlet müdahaleleridir.

15. yüzyılın ortalarından 18. yüzyılın ortalarına kadar etkinliğini sürdüren merkantalizmin ilkeleri 1684 yılında Philipp Wilhem von Hornick tarafından ortaya atılmıştır. Ekonominin temel ilkeleri olarak özetlenebilen ilkeler şöyledir.

- Bir ülkenin topraklarının hepsi tarım, madencilik ve sanayi için kullanılmalıdır.

- Ülkenin ham maddeleri nihai tüketiciye hazır olacak şekilde dönüştürülmelidir.
- Ülke dışına altın ve gümüş çıkarılması engellenmelidir.
- Ülkede çalışan nüfusun arttırılması teşvik edilmelidir.
- Ülkenin iç pazarında üretilen malları ithalatına izin verilmemelidir.
- Yapılan ithalat sadece imalat sanayinde kullanılacak malları içermeli, bu ticaret yapılırken elde olan altın ve gümüş yerine mal ile değişim yapılmalıdır.
- Ülkede üretilen sınai malların ticareti sadece altın ve gümüş elde etmek için yapılmalıdır.

Merkantilizm döneminde devletin uyguladığı iç ve dış ticarete politikalar vardır. Ülkenin temel amaçları doğrultusunda izledikleri ekonomi politikalarını daha somut olarak şöyle belirtebiliriz: ihracatın artırılmasına birinci derecede önem verirler. Mamul mal ithalinin sıkı biçimde kısılması öngörülür. Buna karşın ham maddelerin ithali serbesttir. Doğal olarak bunun ifade ettiği anlam, ülkenin dışardan ham madde ithalinin özendirilmesi ve bunların ülkede işlenerek dışarıya mamul mal biçiminde ihraç edilmesidir (Seyidoğlu, 2007, s. 21). Bunlara ek olarak, ihracat yapanlar için devlet içerde üretilen ürünlerde bunları dışarı satmak şartıyla vergi indirimi uygulamış ya da tamamen kaldırmıştır.

17. yüzyıldan sonra hükümetlerin ticaret konusunda izledikleri katı ve sınırlayıcı politikaların ticareti geliştirmediği görüşü hâkim olmaya başlamıştır. Merkantilist sisteme göre uygulanan ticaret politikalarının ülkelerin büyümesini engellediği görülmüştür. Bu dönemde Dudley North (1641-1691) gibi bazı yazarlar yasaklayıcı politikaların ortadan kalkmadan ticaretin gelişmeyeceğini vurgulamışlardır (Mete, 2013, s. 24). Bunun sonucunda ise artık devletler bu şekilde ki bir dış ticaret ile ilerleme olmayacağını düşünerek merkantilist düşünceden uzaklaşarak daha az devlet müdahalesi olan piyasa da büyümenin çok hızlı olacağı düşünceyle hareket etmeye başlamışlardır.

1.2.Klasik Ticaret Teorisi

Merkantilizm ve Fizyokrat yaklaşım sonrası Klasik Yaklaşım ortaya çıkmıştır. Asıl adı Aristokles Platon (M.Ö. 427-347) olan Eflatun, batı metafiziğinin kurucusu olması ve kendinden sonra gelen düşünürlerde derin izler bırakması dolayısıyla felsefe tarihinin en etkili düşünürlerinden biri olmuştur (Kundak, 2015, s.14). Eflatun, işbölümünü, herkesin farklı yaradılışlarda doğmasına ve ihtiyaçların çeşitli olmasına

bağlamış ve birkaç isı birden yapmanın bunların her birinde yeterince uzmanlaşmayı engellediğini belirtmiştir (Ökte, 2008, s. 48-49). Bunun üzerine 18. yüzyılda Adam Smith Ulusların Zenginliği adlı ünlü kitabında bu konuya yer vermiştir.

18.yüzyıldan 19.yüzyıla kadar hâkim olan klasik düşüncenin bazı temel ilkeleri vardır. Bu ilkeleri şu şekilde sıralayabiliriz.

- Piyasada tam rekabet koşullarının geçerliliğinin olması,
- Her arzın kendi talebini oluşturacağı varsayımı,
- Fiyatların, faizlerin ve ücretlerin esnek olması gerektiği,
- Tüm varsayımlar geçerli iken ekonominin tam istihdam ve fiyatlar genel seviyesinin istikrarlı olmasıdır.

Uluslararası ticaretin ilk teorisi olan Mutlak Üstünlükler Teorisi Adam Smith (1766) tarafından ortaya koyulmuştur. Smith, ülkelerin, daha ucuza üretebildikleri malların ihracatını yapmalarını, daha pahalıya ürettiklerini ise ithal etmelerini belirtmiştir. Ricardo'nun teoriye ilk katkısı, ülkelerin kendi ürettiği ürün veya hizmetler arasındaki fiyatlarla ilgili olarak değil; bir mal veya hizmetin, diğer ülkedeki mal veya hizmete göre nispi anlamdaki fiyat farklılıklarını baz alarak dış ticaret yapmaları gerektiğiyle ilgilidir (Erkan, 2012, s. 197).

Ticaret teorilerine giriş yapmadan önce bazı basitleştirici diğer bir değişle kısıtlayıcı varsayımlardan söz etmekte yarar vardır.

İki ülkeli ve iki mallı analiz modeli: Dünya da yalnızca iki ülke vardır (örneğin biri ele alınan ülke diğeri onun dışındakilerin tümü) ve bu ülkeler aynı iki malı üretir. Ayrıca her maldan üretilen birimler homojen niteliktedir. Uluslararası ticarete para kullanılmaz, dış müdahaleler malın malla değişimi biçiminde gerçekleştirilir. Dolayısıyla fiyat, maliyet gibi kavramlar parasal değil, reel kavramlardır. Yani bir malın fiyatı ya diğeri mal cinsinden, ya da onun üretiminde kullanılan faktörlerin miktarıyla ölçülür. Modellerde hükümet kesimine yer verilmez. Dolayısıyla bu modellerde gümrük tarifesi, kotalar ve dış ticaretteki öteki kısıtlamalar yer almaz. Analizde taşıma giderleri de sıfır olduğu varsayılır (Seyidoğlu, 2007, s. 24).

Bu varsayımlar altında uluslararası ticaret teorileri yorumlayacak olursak, iki ülke arası ticarete para kullanılmıyor taşıma maliyetleri sıfır kabul ediliyor. Bu bakış açısıyla

bir malın maliyetini etkileyen en önemli unsur o malın üretimi esnasında göreceli olarak diğer mala göre ne kadar fazla emek kullanılmış ise malın maliyeti o kadar yüksek olmaktadır. Aynı mantık çerçevesinde üretimde az miktarda emek kullanılmış ise maliyet düşük olmaktadır.

1.2.1. Mutlak Üstünlük Teorisi

İktisat biliminin kurucusu Adam Smith 1776 yılında yayınlanan **Milletlerin Zenginliği (Wealth of Nations)** başlıklı kitabında merkantilizmi iki açıdan eleştirmiştir. Adam Smith'e göre her şeyden önce bir ülkenin zenginliğin kaynağı, merkantilistlerin ileri sürdüğü gibi değerli madenler (altın ve gümüş) değil, bir yılda üretilen mal miktarıdır (Ünsal, 2005, s. 7). Adam Smith'in bir diğer eleştirisi de merkantilistlerin dış ticareti sıfır toplamlı bir oyun, yani bir ülke kazanç sağlar iken o ülkenin kazancı kadar diğer ülke zarara uğraması düşüncesidir. Bu düşüncenin aksine Adam Smith dış ticaretin her iki ülke için de aynı anda yarar sağladığını ve dış ticaretin pozitif toplamlı bir oyun olduğunu savunmuştur.

Bu teori bir ülkenin hangi malları mutlak maliyetlere göre diğer ülkelerden daha çok ucuza üretiyorlarsa o malların üretiminde uzmanlaşmasına ve bunları ihraç ederek pahalıya imal edilen ürünleri ise ithal etmesini savunmaktadır. Adam Smith'e göre işbölümü verimi artırır, maliyetleri düşürür. Bu sebepten de bir ülke emek verimliliği üst seviyede olan malda uzmanlaşmalı düşük seviyede olan malı da ithal etmelidir. Böyle bir durumda iki ülkenin de refah seviyeleri artmış olur.

Adam Smith'in bu dönemlerde çalıştığı başka bir konu ise değer teorisiydi. Smith herkesin bildiği gibi bir malın değerini belirlerken tek belirleyici unsurun emek olduğunu savunmuştur. Aslında bu teoriyi oluştururken bazı unsurları göz ardı etmiştir.

Su ve hava gibi bazı mallar büyük bir kullanım değerine sahip olduğu halde, herhangi bir mübadele değerine sahip değildi. Buna karşılık elmas, hiçbir kullanım değeri bulunmadığı halde büyük bir mübadele değerine sahip bulunmaktaydı. Smith bu ayrımı kabul etmesine rağmen, değer teorisini oluştururken, bir başka ifade ile bir malın değerini belirleyen şeyin ne olduğunu araştırırken bu ayırimdan yararlanmadı (Bocutoğlu, 2012, s. 130).

Aşağıdaki Tablo 1’ de Türkiye ve Almanya ülkeleriyle araba ve buğday malları ele alınarak mutlak üstünlükler bir örnek ile gösterilmiştir.

Tablo 1. Bir Birim Mal Üretiminde Gerekli Emek Miktarı

		Araba		Buğday
Türkiye		5 birim		3 birim
Almanya		2 birim		8 birim

Tablo 1’e göre, Türkiye’de araba üretimi yapmak için 5 birimlik bir emek aynı şekilde buğday üretmek için ise 3 birimlik emeğe ihtiyaç vardır. Almanya’da araba üretmek için 2 birim buğday üretmek için de 8 birimlik bir emeğe ihtiyaç vardır. Bu durumda mutlak üstünlükler teorisine göre Türkiye buğday üretiminde Almanya ise araba üretiminde uzmanlaşmalıdır. Böylece Türkiye buğday ihraç edip araba ithal etmeli Almanya’da araba ihraç edip buğday ithal etmelidir. Bu şartlar altında yapılan üretim ve ticaret her iki ülkenin de zenginleşmesine yol açacaktır.

Ülkeler her zaman eşit koşullarda rekabet edemezler. Gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerde teknoloji farklılığı bir gerçektir. Gelişmiş ülke ile gelişmekte olan ülke eşit koşullarda üretim yapamazlar. Gelişmiş ülkenin teknoloji avantajından dolayı gelişmekte olan ülkeyle arasında bir maliyet avantajı ortaya çıkar (Mete, 2013, s. 25). Bunlar göz önüne alındığında Mutlak üstünlükler teorisi şüphesiz uluslararası ticareti açıklamada çok önemli role sahip olmasına rağmen bir noktadan sonra yetersiz kalmıştır.

1.2.2. Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi

Klasik görüşün diğer önemli temsilcisi D. Ricardo ’dur. D. Ricardo A. Smith’in cevapsız bıraktığı bir soruya cevaben karşılaştırmalı üstünlük teorisini geliştirmiştir. Çünkü mutlak üstünlük teorisi bir noktada yetersiz kalmaktadır. Yani Ricardo’nun teorisi, bir ülkenin iki malda da mutlak üstün olması durumunda yapılan ticaretin iki ülkeye de yarar sağlar mı sorusunun cevabıdır.

Bu teori, dış ticaretin mutlak olarak değil karşılaştırmalı üstünlüklere göre ticaret yapılması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda, ülke tüm mallarda üstün olsa bile mukayeseli olarak en fazla üstün olduğu ürünlerde uzmanlaşıp diğer malları ithal etmesi ülkeyi daha fazla refaha ulaştırabilir.

Ricardo'ya göre mukayeseli üstünlüğün kaynağı emeğin verimliliği olup, bu durum ülkeler arasında üretimde kullanılan teknoloji farkından kaynaklanmaktadır. Emek değer teorisine göre bir malın bir biriminin üretilmesinde ne kadar az emek birimi kullanılmışsa birim maliyet ve fiyat o denli düşük olacaktır. Sermaye ise ayrı bir üretim faktörü olarak kabul edilmemekte, biriktirilmiş emek olarak görülmektedir (Utkulu, 2005, s. 9-10).

Ricardo'nun değer konusu üzerinde çalışmalarına bakıldığında Adam Smith'in Emek Değer Teorisinin üzerine katkılar sağlayıp geliştirerek kendine özgü Emek Değer Teorisi oluşturduğunu görmekteyiz. Ricardo'ya göre değer *kıtlıktan veya emekten* doğar. Antika eşyalar, sanat eserleri gibi çoğaltılamayan mallar kıt oldukları için değerlidir. Bu nedenle Ricardo çoğaltılamayan mallara *tekel malları* adını verir ve tekel mallarını analizinin dışında tutar (Bocutoğlu, 2012, s. 132).

Aşağıdaki Tablo 2'de Ricardo'nun bizzat kendisi tarafından verilen İngiltere ve Portekiz ülkeleriyle kumaş ve şarap mallarının karşılaştırmalı üstünlükler teorisi çerçevesinde bir örnek vermiştir.

Tablo 2. Bir Birim Mal Üretiminde Gerekli Emek Miktarı

		Kumaş		Şarap
İngiltere		1 birim		2 birim
Portekiz		8 birim		4 birim

Tablo 2'ye bakıldığında görünen değerler her iki ülke için de bir günde üretilen bir birimlik malın üretilmesi için gerekli olan emek miktarlarını göstermektedir. Bu

durumda İngiltere hem kumaşta hem de şarapta Portekiz'e göre mutlak üstün durumdadır. O halde mutlak üstünlük teorisine göre Portekiz'in iki malı da üretmemesi ve bu malları ithal etmesi gerekir ki o da mümkün değildir. Çünkü klasik ticaret teorisinde iki ülkenin de kazanç sağlaması hedeflenmiştir.

Örnekte İngiltere şarap üretiminde 2 kat üstün iken kumaş üretiminde tam 8 kat üstündür. Bu bakımdan İngiltere kumaş ihraç edip şarabı ise Portekiz'den ithal etmelidir. Tam aksine Portekiz'in durumu da tam tersidir. Yani Portekiz hem kumaş üretiminde hem de şarap üretiminde İngiltere'ye göre mutlak üstünlük söz konusu değildir. Fakat karşılaştırmalı olarak baktığımızda maliyetler kumaş üretiminde 8 kat iken şarap üretiminde 2 kattır. Bu durumda İngiltere kumaş üretilip kumaş ihraç edecek Portekiz'de şarap üretilip şarap ihraç edecek. Böylece de bu şekildeki dış ticaretten her iki ülkede kazançlı çıkacaktır.

Tablo 2'de İngiltere ülkesinde bir litre şarap için 8 birim emek bir metre kumaş için ise 4 birim emek gerekmektedir. Yani İngiltere 1 birim şarap ürettiğinde 2 birimlik kumaştan vazgeçmiş olmaktadır. Buna karşılık Portekiz ülkesinde bir litre şarap için 1 birim emek bir metre kumaş için ise 2 birim emeğe ihtiyaç duyulmaktadır. Yani Portekiz 1 birim şarap üretebilmek için 0.5 birim kumaştan vazgeçmek zorundadır. Bu açıklamalar doğrultusunda Portekiz ülkesinde şarabın fırsat maliyeti İngiltere ülkesininkinden daha küçük olması Portekiz'in İngiltere karşısında şarap üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu yansıtır. Böylece Portekiz'in şarap İngiltere'nin ise kumaş üretmesi dış ticarete iki ülkenin de yararına olacaktır.

1.2.3. Heckscher – Ohlin (Faktör Donatımı) Teorisi

Mukayeseli üstünlüklerin Ricardo yorumu iktisat biliminde çok şeyi etkilemiştir. Ancak günümüz koşullarında mukayeseli üstünlüğün daha geniş kabul gören yorumu Heckscher ve Ohlin tarafından yapılmıştır (Utkulu, 2005, s. 12). Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlük teorisinde, ülkeler arasındaki üstünlüğün nedeni emek verimliliği olduğu açıklanmış fakat emek verimliliğinde farklılık doğuran etkenlerin neler olduğu açıklanmamıştır. Kısacası, Faktör Donatımı Teorisi klasik karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin üretim maliyetlerinin ülkeden ülkeye neden farklılık gösterdiğine dair eksikliğini gidermek için ortaya atılmıştır (Bağcı, 2013, s. 16). Başka bir deyişle, Klasik karşılaştırmalı üstünlükler teorisi, yalnızca emek faktöründeki farklılık açısından ülkeler

arasında dış ticaretin gerçekleştiği görüşünü savunurken Heckscher-Ohlin teorisi, klasik karşılaştırmalı üstünlükler teorisindeki eksiklikleri ortadan kaldırarak bu teoriye önemli katkılar sağlamıştır. Heckscher-Ohlin teorisine göre ülkeler arasındaki dış ticaretin ön şartı, ülkelerin arasındaki farklı ürünlerde kullanılan üretim faktörleri arasındaki farklı oranlara bağlı olarak ülkelerin sahip oldukları üretim faktörlerinin nispi fiyatlarındaki farklılıklardır (Karluk, 2009, s. 58-59).

Heckscher-Ohlin teorisi, iki ana varsayıma dayanmaktadır. Birinci ana varsayım ülkelerin faktör donatımı bakımından farklı olmaları varsayımdır. İkinci ana varsayım ise mallar faktör yoğunlukları bakımından farklıdır. Bir malda sermayeye kıyasla daha fazla emek kullanılabilen iken başka bir malda emeğe kıyasla daha fazla sermaye kullanılabilir. Bu da bir malın emek yoğun mu ya da sermaye yoğun mu olduğunun belirleyicisidir.

Bu iki ana varsayımları takip eden diğer bazı varsayımlar da şöyledir. Bir malın üretim fonksiyonları bütün ülkelerde aynıdır. Yani bir mal bir ülkede sermaye veya emek yoğun yöntemlerle üretiliyorsa, diğer ülkelerde de aynı yöntemlerle üretilir. Bu özellik bir malın üretim teknolojisinin bütün ülkelerde aynı olması anlamına gelir. Ülkelerin talep koşulları birbirinin benzeridir. Dolayısıyla, talep farklılığının maliyet koşullarındaki farklılığı gidermesi söz konusu olmaz (Seyidoğlu, 2007, s. 80). Son olarak da ölçeğe göre sabit verim koşulları geçerli olan bir üretim şekli söz konusudur.

Bu varsayımlar ışığı altında, faktör donatımı teorisine göre, bir ülke hangi üretim faktörüne yoğun olarak sahip ise ve o üretim faktörünü hangi ürünün üretiminde yoğun olarak kullanıyorsa o üründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir denilmektedir. Teorinin bu biçimine ürün biçimi adı verilmektedir. Aynı koşullar altında, bir ülkenin nisbi üretim faktörleri fiyatı, diğer ülkenin nisbi faktör fiyatlarından daha az ise nisbi fiyatın düşük olduğu üretim faktörünün kullanıldığı üründe karşılaştırmalı üstünlük bulunmaktadır. Bu koşul teoremin fiyat biçimidir (Dursunoğlu, 2008, s. 6).

1.2.3.1. Faktör Fiyatlarının Eşitlenmesi Teoremi

Heckscher – Ohlin Teorisi'nde üç farklı teori ortaya çıkmıştır. İlki, ülkeler arasında faktör fiyatları arasındaki farkın kapanacağını ileri süren “Faktör Fiyatlarının Eşitlenmesi Teorisi”dir. Bu teoriye göre, ülkelerarası faktör fiyatları eşitlenmesini sağlayan, ülkelerarası faktör hareketleri değil, serbest ticarettir (Yüksel ve Sarıdoğan,

2011, s. 200). Faktör fiyatları eşitliği teorisine göre serbest ticaret ülkeler arasında faktör fiyatlarını eşitlet. Birinci ülke X malında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ve X emek yoğun mal, diğer ülkede Y malında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ve Y sermaye yoğun mal olsun. Bu durumda nispi faktör fiyatlarıyla nispi mal fiyatları arasında pozitif bir ilişki ortaya koyar. Böylece faktör fiyatları eşitlenir (Ünüvar, 2008, s. 30).

Yukarda teorik olarak açıklanan teoremi bir örnek ile somutlaştırmak mümkündür. Dış ticaret teorileri gereği ticarete iki ülke ve iki mal mevcuttur. Otarşi durumunda normal şartlarda Türkiye emek yoğun olan kumaş ile araba üretimi yapmaktadır. İngiltere de tam tersi şekilde sermaye yoğun olan araba ile kumaş üretimi yapmaktadır. İki ülke dış ticaret yapmaya başladığı andan itibaren Türkiye deki alıcılar artık ülkesinde üretilen arabayı değil, daha ucuz fiyat sunan İngiltere'den almaya başlayacaktır. Aynı şekilde İngiltere de daha ucuz fiyat sunan Türkiye'den kumaş satın almaya başlayacaktır. Bu durum emek yoğun olan Türkiye'nin kumaşta sermaye yoğun olan İngiltere'nin ise arabada uzmanlaşmaya gitmesine sebep olacaktır. Çünkü Türkiye de kumaş talebi İngiltere de araba talebi artacaktır. Böylece Türkiye araba üretimini kısarak kaynakları kumaş üretimine aktaracak ve İngiltere kumaş üretimini kısıp kaynakları araba üretimine aktaracaktır. Türkiye de araba üretiminin kısılmasından dolayı açığa çıkan işgücü kumaş üretimine hızlı bir şekilde aktarılırken, sermaye faktörünün bu sektörde istihdam olanakları daha kısıtlı olacaktır. Benzer şekilde İngiltere üretiminde de bunlar yaşanacaktır.

Bu durum iki ülkede de mal fiyatlarının eşitlenmesine kadar alıcıların talepleri ucuz mal sunan ülkeye kayacaktır. Dolayısıyla bu talebin kayması olduğu sürece Türkiye de kumaş üretiminin ve faktör fiyat oranının artacağı, İngiltere'de ise araba üretiminin artacağı ve faktör fiyatlarının düşeceği göz önüne alınırsa dış ticaret ile birlikte hem Türkiye hem de İngiltere'deki malların fiyatları eşitlenince faktör fiyatları oranının da eşitleneceği kanısına varılır.

1.2.3.2. Stolper – Samuelson Teoremi

Heckscher – Ohlin Teoreminden doğan bir diğer teori ise Stolper – Samuelson Teoremidir. Teoreme göre; korumacılığın kaldırılması (ticaretin serbestleştirilmesi), ülkeleri mukayeseli olarak avantajlı oldukları malların üretiminde uzmanlaştırırken, bu süreçte ülkelerde bol bulunan üretim faktörlerine olan talep ve bunların ücretleri artacak,

nispeten az bulunan üretim faktörlerine olan talep ve bunların ücretlerinin azalmasına yol açacaktır. Faktör dağılımının dengeli olup olmadığı bir kenara bırakılırsa, bu süreç, ülke içerisinde gelir eşitsizliklerini azaltıcı etkide bulunacaktır. Ticaret, bol üretim faktörünün nispi bolluğunu azalttığı için gelirini yükseltirken, kıt üretim faktörünün nispi kıtlığını da azalttığı için gelirini düşürecektir. Mal akımları, faktör hareketlerinin yerini alacaktır (Gökalp, Baldemir ve Akgün, 2011, s. 89).

Klasik iktisatçılardan olan Ricardo hemen hemen yüzyıl kadar bir süre ile ortaya koyduğu tezi ile tüm iktisatçıları etkilemiştir. Fakat 1941 yılında W. Stolper ve P. Samuelson tarafından bir makale yayınlanmıştır. Bu makale de Ricardo'nun tezini çürütecek olan sözü edilen teoremi geliştirdiler. Bu makalede gümrük tarifelerinin gelir dağılımı etkileri inceleniyordu; fakat bu tez daha sonraları literatürde yaygın olarak uluslararası ticaretin gelir dağılımı etkilerinin incelenmesinde kullanılmıştır. Teorem, yukarıda açıklandığı biçimde dış ticaretin başlaması ile ülkelerde faktör fiyatlarındaki değişimler üzerine kurulmuştur (Seyidoğlu, 2007, s. 92).

Örneğin sermaye yoğun mallar ihraç edip, emek yoğun mallar ithal eden bir ülke düşünelim. Bu ülke emek yoğun ithal mallar üzerine bir tarife koyunca emek yoğun malların iç fiyatları sermaye yoğun malların iç fiyatlarına göre yükselir. Dolayısıyla reel ücret-gelirleri artar. Çünkü emek yoğun malın yurt içi üretimi gerilerken, sermaye yoğun malın yurt içi üretimi daralır böylece emeğin geliri olan ücretler, sermayenin geliri olan faizden daha çok artacaktır. Kısacası, ülke bir bütün olarak tarifeden zarar görürken, kıt faktör bundan yararlanmış olur (Ünüvar, 2008, s. 31).

1.2.3.3. Rybczynski Teoremi

Heckscher-Ohlin Teorisi'nden türeyen son teori ise Rybczynski (1955)'in ortaya koyduğu teoridir. Rybczynski Teorisi'ne göre, bir faktörün arzı artarsa, onu yoğun olarak kullanan malın üretimi genişler, diğer malın üretimi daralır (Ghoreyshi, 2014, s. 10).

İki-mallı, iki-faktörlü bir modelde ve tam istihdam koşullarında, faktörlerden birinin arzı artınca bu faktörü yoğun kullanan malda üretim artarken arzı sabit kalan faktörü kullanan malda üretimin, sektörler arası faktör transferi yüzünden azalacağını ortaya koymaktadır (Yılmaz içinde Ghoreyshi, 2014, s. 10).

Kumaş ve araba üreten emek yoğun bir ülkeyi herhangi bir noktada dengede olduğunu düşünelim. Bu durumda sermaye stoku sabit iken emek stokunun arttığını varsayar isek doğal olarak artan emek kumaş üretimine yani tekstil sektörüne kayacaktır. Üretim teknolojisi gereği kumaş üretimi yapılması için artırılan emek faktörünün yanı sıra bir miktarda sermaye ye ihtiyaç duyulacaktır. Bu durumda sermaye ihtiyacı, sermaye yoğun olan araba sektöründen karşılanacaktır. Böylece kumaş üretimi artarken sermaye eksilmesinden dolayı araba üretimi azalacaktır. Aslında piyasa da emek miktarının artması sonucu Üretim İmkânlar Eğri'sinin sağa kayması ile her iki üründe de artış beklenebilir. Fakat yukarda da belirtildiği gibi emeğin kumaş üretimindeki artışı ilerleyen safhalarda bir miktar sermayenin de kumaş sektörüne kaymasına sebep olur. Bu durumda araba üretiminin azalmasını gerektirir. İlk bakıştaki görüldüğü gibi her iki ürünün de artması beklense bile sonuç olarak kumaş üretimi artar iken araba üretimi azalacaktır.

1.2.4. Yeni Ticaret Teorileri

Uluslararası ticaret piyasa yapısında, eksik rekabet, artan getiri, endüstri-içi ticaret, uzmanlaşma, ölçek ekonomileri ve mal farklılaştırması gibi teknoloji faktörü ve yenilik alanlarında öylesine yapısal değişimler yasandı ki, ortaya çıkan yeni durumu geleneksel dış ticaretlerle açıklamak açıkça olanaksız hale geldi. Ricardo ve Heckscher-Ohlin gibi modellerin mukayeseli üstünlükleri, tek üretim faktörü, tam rekabet, sabit verim, tam istihdam gibi varsayımları ile ülkeler arasındaki ticaret akımlarının yeni durumu tam olarak açıklanamadı. Bu yüzden, 1960'lardan sonra yeni dış ticaret modelleri ortaya atılmaya başlandı (Tombak, 2010, s. 9). Ayrıca yirminci yy'de yaşanan ekonomik buhranlar ve dünya savaşlarının sonucunda az gelişmiş ülkelerin ürünlerine olan talep azaldığından, az gelişmiş ülkelerde dış ticaretin kalkınmayı arttırmayacağı, aksine dış ticaretin bu ülkelerin aleyhine olacağı ile ilgili görüşler ön plana çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, klasik dış ticaret teorisinin günün şartlarındaki dış ticareti açıklamayacağı görüşü hâkim olmuş ve yeni dış ticaret teorileri ortaya çıkmıştır (Doru, 2013, s. 4-5).

Adına “yeni” dış ticaret denilen bu yeni literatür ortaya çıkan yeni durumu teorik olarak açıklayabilecek mekanizmaları ve varsayımları da modele ekledi. Bu yeni modelin farklı versiyonları, piyasa yapısı farklılıklarına, artan getiriye, endüstri-içi uzmanlaşmaya ve ticaretten elde edilen kazanca, ölçek ve alan ekonomilerine, mal farklılaştırmasına, ticaretin yapısındaki / bileşimindeki değişmelere, teknoloji faktörüne ve yeniliğe

modellin ve dolayısıyla dış ticaretten elde edilen kazancın temel açıklayıcıları olarak yer verdi (Utkulu, 2005, s. 19).

1.2.4.1. Nitelikli İşgücü Teorisi

Donald B. Keesing, endüstri ülkeleri arasındaki dış ticaretin önemli bir bölümünü oluşturan sanayi malları üzerindeki ticaretin Nitelikli İşgücü Teorisi'yle açıklanabileceğini ileri sürmüştür (Deviren, 2004).

Bu yaklaşıma göre, nitelikli işgücü yoğun mallar ile sermaye yoğun mallar, “türetilmiş kaynaklar” adı altında aynı tur mallar olarak kabul edilebilir. Nitelikli işgücü zengini ülkeler, bu faktörü yoğun olarak gerektiren malların üretiminde uzmanlaşarak dış ticarete katılırlar. Bu bağlamda bakıldığında, Nitelikli İşgücü Teorisi, temelde Heckscher-Ohlin Teorisi'nin değiştirilmiş şeklidir ki bu nedenle Neo-Faktör Donanımı Teorisi” de denmektedir (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011, s. 201).

Bu bilgiler ışığında tarihteki nitelikli işgücü bakımından vasat olan ülkelerde çoğunlukla basit tarım ürünleri üretimi yapılmaktadır. Tam tersine kalifiye diye adlandırabileceğimiz işgücü açısından nitelikli insanların olduğu zengin ülkelerde ise katma değeri daha fazla olan sanayi ürünlerinin üretildiğini görmekteyiz.

1.2.4.2. Teknoloji Açığı Teorisi

Posner tarafından 1961'de ortaya atılan bu teoriye göre sanayileşmiş ülkelerin birbirleriyle yaptıkları ticaretin büyük bir bölümünün nedeni yeni mal ve üretim süreçleridir. Bu teori, Heckscher-Ohlin modelinin dayandığı varsayımlarından biri olan “*bütün ülkelerin üretim tekniği aynıdır, her ülke teknolojik gelişime anında ulaşabilir ve onu üretim süreçlerinde kullanır*” varsayımına karşı çıkmaktadır. Bu yaklaşım, genelde firmaların üretim tekniklerini gizli tutarak ve/veya üretim bilgilerini (Know-How) patent, sınai ve fikrî mülkiyet hakkı mevzuatı gibi yasal desteklerle başka firmaların erişimini engellediklerini ileri sürmektedir (Bağcı, 2013, s. 17).

Teoriye göre, yeni bir mal veya bir malın üretiminde yeni bir teknoloji bulan ülkeler, başka ülkeler tarafından aynı teknoloji taklit edilene kadar, yeni malın tek ihracatçısı olurlar. Az gelişmiş ülkeler taklit ettikleri bu yeni ürünü, sahip oldukları ucuz üretim faktörleri sayesinde, malı icat eden sanayileşmiş ülkeden daha ucuza üretirler ve ihraç etmeye başlarlar. Rekabet üstünlüğü malı sonradan icat eden ülkeye geçtiği için,

malı icat eden ülke o malı ithal etmeye başlayacaktır (Doru, 2013, s. 15).

Teknoloji Açık Hipotezi diye nitelendirilen bu analize göre, sürekli ihracat yapmak için sürekli yenilik yapmak gerekir. Posner'e göre yenilikten-teknolojik üstünlükten kaynaklanan ihracatın süresi, yeniliğin diğer ülkelere dağılımındaki gecikmelere bağlıdır. Bu bağlamda bir yeniliğin diğer ülkeye yayılmasında taklit gecikmesi ve talep gecikmesi gibi iki tür gecikme vardır (Ünsal, 2005, s. 212). Bu bağlamda taklit gecikmesi teknolojiyi üreten ülkeden diğer taklitçi ülkeye bu teknolojinin geçmesi arasında geçen zaman olarak açıklanır. Benzer şekilde de teknolojik yenilik yapmayan ülkelerde ki tüketiciler teknolojik yeniliği bulan ülkeden bu ürün talebinde bulunana kadar arada geçen süre de talep gecikmesini temsil eder. Bu teori daha sonra 20.yüzyılın sonlarında Raymond Vernon tarafından geliştirilmiş ve bu geliştirilen teori ile Ürün Dönemleri Teorisi türetilmiştir.

1.2.4.3. Ürün Dönemleri Teorisi

Vernon (1966) tarafından geliştirilen “ürün dönemleri teorisi” de inovasyon ve ihracat ilişkisini teknolojik açık teorisine benzer bir yaklaşımla açıklar. Fakat bu yaklaşım karşılaştırmalı maliyet farklılıklarına değil de inovasyon zamanlamasının, ölçek ekonomilerinin, bilgi eksikliğinin ve belirsizliğin dış ticaret üzerindeki etkisine vurgu yapar. “Ürün dönemleri teorisi”, dış ticareti nitelikli emek ve ar-ge harcamalarının yüksek olduğu sanayileşmiş ülkelerde yeni ürünün ortaya çıktığı ilk aşama ve takip eden aşamalar yardımıyla açıklar (Perçin, Karakaya ve Ağazade, 2015, s. 717).

Vernon ürün dönemleri teorisini 3 aşamaya bölünebileceğini ileri sürmüştür. Başlangıçta ürün, iç piyasa için üretilmiştir ve sürekli gözden geçirilerek geliştirilmektedir. Dış piyasalarda satılsa da, sürekli gözden geçirildiğinden ürün icat edildiği ülkede üretilecektir. Ürün olgunlaştıkça ve dış satışlar arttıkça, firma dış talebi tatmin için önce, en azından pazarlama bağlantısı oluşturacak, daha sonra, ürünün bir kısmını dış piyasada daha ucuza imal edebileceğini fark edecektir. Nihai aşamada, yenileme ve gözden geçirme süreci duraklar, dışarıdaki üretim maliyetleri daha düşük ise, ürün yurt dışında üretilir ve icat eden ülkeye ihraç edilir (Bayraktutan, 2003, s. 181).

Teorik bilgiler ışığında hipotezi bir örnekle açıklamak mümkündür. Vernon'un ürün dönemleri hipotezini beş ayrı aşamada açıklamıştır. Başlangıçta yukarıda da söylendiği gibi yenilikçi ülke tarafından ürün sadece iç piyasa için üretilmektedir. Bu

noktada diğer teorilerinde etkisini görmek mümkündür. Yani ürün birinci aşamayı sonlandırıp ikinci aşamaya geldiği zaman taklitçi ülkenin talebi üzerine ürün yenilikçi ülke tarafından ihraç edilmeye başlar ve bu aralıktaki gecikme teknoloji açığı teorisi ile açıklanır. İkinci aşamada taklitçi ülkenin talebi üzerine üretim artırılmış olur.

Üçüncü aşamaya gelindiğinde artık taklitçi ülke ithal ettiği ürünü inceleyerek taklit etmeye başlar ama taklitçi ülkedeki tüketicilerin talebinden kaynaklı halen sözü edilen ürünü ithal etmeye devam eder. Dördüncü aşamaya geçildiği zaman artık taklitçi ülke bu ürünü ithal etmeden hem kendi iç piyasaları için hem de ihraç edilmesi için üretimi artırmış olur. Diğer yandan yenilikçi ülke ise üretimini azaltarak üretim ile tüketim arasında ki açığı kapatabilmek adına beşinci aşamada ilk olarak kendisinin ürettiği malı ithal etmeye başlar.

1.2.4.4. Tercihlerde Benzerlik Teorisi

Tercihlerde benzerlik hipotezi, 1961 yılında Staffan Burenstam Linder tarafından ileri sürülmüştür. Linder, dış ticaret teorisinde talep olgusuna ilk olarak yer veren iktisatçılardan biridir. Linder teorisi, tamamen arz faktörlerine bağlı olan faktör donatımı teoreminin yerini almıştır. Linder, tercihlerde benzerlik teorisinin işleyiş mekanizmasını şu şekilde açıklamıştır: Sanayi ürünleri ticareti, özellikle benzer tercihlere ve gelir düzeyine sahip ülkeler arasında yoğunlaşmaktadır (Atik, 2006, s. 34).

“Tercihlerde Benzerlik Teorisi”, homojen olmayan sanayi ürünleri ticaretini talep koşullarına bağlamaktadır. Linder’e göre, gelir düzeyleri, zevk ve tercihleri birbirine benzeyen sanayi ülkeleri arasında dış ticaret artacaktır. Kendi iç piyasası için mal üreten sanayi ülkelerinin firmaları, aslında kendi ülkelerine benzer piyasalara da ihracat yapabilme kabiliyetini taşımaktadırlar (Ghoreyshi, 2014, s. 13).

Linder hipotezi birçok ülke tarafında desteklenmemiş yalnızca kendi ülkesi olan İsveç’te rağbet görmüştür. Genel olarak bakıldığında herhangi bir malın iç piyasası olmamasına rağmen doğrudan doğruya ihracat amaçlı üretilen birçok mal olması nedeniyle bu hipotez bu gibi malların ticaretini açıklayamamıştır.

1.2.4.5. Ölçek Ekonomileri Teorisi

1970’li yılların sonlarında ortaya çıkmıştır. Bu teoremin dış ticarete konu olmasındaki güçlük ölçeğe göre artan getirinin geleneksel tam rekabet piyasası temel

varsayımı ile uyumsuzluk göstermesidir. Bu durum ise şöyle açıklanabilmektedir (Kundak,2015, s. 32). Eğer malın iç piyasadaki fiyatı dünya piyasasındaki fiyattan düşük ise ortaya doğal tekeller çıkmaktadır.

Bu teori, Heckscher- Ohlin modelinin, mallar sabit verim koşulları altında üretilir varsayımına karşı çıkar. Ölçek ekonomilerine göre, artan getirinin ortaya çıktığı durumda ülkeler her bakımdan aynı olsalar bile, karlı dış ticaret yapılabilir. Bu teoriye göre, uluslararası ticareti açıklayan temel etken, ölçek ekonomileridir. Ölçek ekonomileri uluslararası ticarete yol açar (Tombak, 2010, s. 11).

Teoriye göre, bazı ürünlerin üretim maliyetleri üretim ölçeğine bağlıdır. Ölçek ekonomisi içsel ve dışsal ölçek ekonomisi olarak ikiye ayrılabilir. Firmanın kendi üretim ölçeği arttığında, ortalama maliyetleri düşüyorsa, burada içsel ölçek ekonomisinden bahsedilebilir. Ancak firmanın bağlı olduğu endüstride üretim ölçeği arttığında üretim maliyetleri düşüyorsa burada dışsal ölçek ekonomisi olduğu kabul edilir (Doru, 2013, s. 17).

Ölçek ekonomileri uluslararası ticarete bazı durumlar ortaya koyar. Şöyle ki ülkenin kendi iç piyasasında çok talep edilen ürünleri az miktarda imal etmek yerine bu tür ölçek ekonomisine sahip olan ürünlerde branşlaşarak talep edilen diğer ürünleri dış ülkelere satın alır. Bu bağlamda, maliyetler düşer ve birbirine tüketim ve tercihler yönünde benzer diğer ülkeler arasında ticaret yapma ihtimali doğarak karlı ticaret yapılmasını sağlar. Bu durum ise ülkeleri böyle avantajlı endüstrilere yönlendirmesini ve bu endüstrilerde uzmanlaşmasını cazip kılar.

1.2.4.6. Monopolcü Rekabet Teorisi

Monopolcü rekabet teorisi sanayi malları üreten ülkelerin yine aynı sanayi mallarının ticaretini yapmaları üzerine yoğunlaşmıştır. Diğer bir deyişle ihraç edilen bir malın benzerinin niçin ithal edildiği üzerinde durulmuştur.

Standart ticaret teorisinde özellikle Faktör Donatımı teorisinde ticarete konu olan malların homojen oldukları kabul edilmişti. (Tam Rekabet Piyasası) Bu aynı malın bir ülke tarafından hem alınıp hem de satılmayacağı anlamına geliyordu. Günümüzde, özellikle sanayi üretiminde homojen değil farklılaştırılmış mallar üretilir ve satılır. Mallar, bileşimleri, kullanışları, görünüşleri, markası bakımından birbirinden farklıdır.

Dünya ticaretinin büyük bir bölümü aynı mallar üzerindeki iki yönlü ticaretten oluşur: endüstri ticaret. Monopolcü rekabet teorisi sanayi malları üzerindeki iki yönlü ticareti, ölçek ekonomileri ile açıklar (Ünüvar, 2008, s. 39).

Yeni teori, endüstri-içi ve gelişmiş ülkeler arası ticaretin büyük bölümünün farklılaştırılmış mallara (differentiated product) ilişkin olduğunu ve bu malları üreten monopol nitelikli üreticiler tarafından gerçekleştirildiğini ileri sürmektedir (Bayraktutan, 2003, s. 182). Başka bir deyişle, herhangi bir malın markası, şekli, rengi ve ambalajı gibi bazı etken maddelerde değişiklik yapılarak normalde aynı işlevi göreceğ malın yakın ikamesi ile farklılaştırılmış malların üretilmesidir. Üretilen bir malın birçok farklılaştırılmış ikamesi olacaktır. Bu farklılık her tüketicinin kendi zevk ve tercihleri çerçevesinde bir firmanın ürettiği malı başka mallara tercih etmesine neden olacaktır. Böylece herhangi bir firma kendi ürettiği malı satın alan tüketiciler sayesinde tekel üretici konumuna gelir.

Örneğin günümüzde birçok araba üreten firma mevcuttur. Fakat tüketici sadece bir üründe ısrarcı olarak tercih yapar ise ne kadar rekabet ortamı olursa olsun firma bu tüketici için tekel konumda olacaktır. Yani firma yeni bir mal üretirken tekeli bir mantıkla düşünüp fiyatını kendisi belirleyebilir, çünkü o tüketici için bu mal tektir ve fiyat belirleyici bir rol oynamaz.

Bu bölümde genel olarak dış ticaret ile ilgili kavramların teorik bilgilerine değinilmiştir. Çalışmada kullanılacak olan çekim modelinin teorik bilgisi ise dördüncü uygulama bölümünde verilecektir.

2. BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN GENEL DIŞ TİCARETİ VE AVRUPA BİRLİĞİ

Bir ülkenin kalkınabilmesi ve refahı artırabilmesi için dış ticaret yapması kaçınılmaz bir durumdur. Yapılan dış ticaretin ürün yelpazesi ise ticaret yapma kadar önem arz etmektedir. Bu bölümde Türkiye’nin sektörel olarak dış ticareti incelenecektir. Buna akabinde Avrupa Birliği serüveninde hangi anlaşmalar ve koşullardan geçtiğine değinilecektir.

2.1. Türkiye Ekonomisi ve Dış Ticaret Yapısı

Türkiye ekonomisi 1980 önceleri dışa kapalı bir ekonomi ve bu yıla kadar dışa kapalı ekonomilerin tüm özelliklerini gösteren bilhassa büyüme ve sanayileşme denince akla direk gelecek olan ithal ikameci sanayileşme stratejisinin mevcut olduğunu bir ekonomidir. 1980 yılından sonra ise dışa açık ekonomi olarak stratejisini değiştirmiştir.

Türkiye, 1980 sonrası dönemde dışa açık bir piyasa ekonomisi olmanın koşullarını geliştirmiş ve uygulamıştır. Bu dönemde dış ticaret serbestleştirilmiş, ihracata yönelik sanayileşme stratejisi benimsenmiş, mali piyasaların yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır. 1989 yılında uluslararası sermaye hareketleri tamamen serbest bırakılmış, kamu kesiminin yeniden yapılandırılması çerçevesinde özelleştirme girişimleri hızlandırılmıştır. Bütün bu yapısal değişimlerin istikrarlı bir politik ortamda yapılmaması değişim sürecini geciktirmiş, bu dönemde makroekonomik sorunların yanında çeşitli yapısal sorunların da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sorunların en önemlileri; kronik yüksek enflasyon, imalat sanayindeki yatırım eksikliği, özellikle rekabet ortamını geliştirecek değişikliklerin gerçekleştirilmesinin yarattığı verimlilik düzeyindeki yavaş gelişme, kamu finansman dengesindeki bozulma sonucu mali piyasaların baskı altında kalması ve reel faizlerin yükselmesidir (Hepaktan, 2008).

Bugün halen tartışılmakta olan bu konu üzerinde, görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Kimilerine göre, 1980 sonrasında Türkiye ekonomisi büyük bir atılım gerçekleştirmiş ve liberalleşmenin sağladığı avantajlarla neredeyse çağ atlamıştır. Kimilerine göre ise, Türkiye ekonomisi 1980 sonrasında uygulanan ekonomi politikaları nedeniyle rayından çıkmıştır ve ekonominin yapısında, düzeltilmesi güç bozukluklar meydana gelmiştir.

Ama uygulanan politikaların mantığına baktığımızda Türkiye ekonomisinin 1980 sonrasında piyasa ekonomisine geçtiğini ve küreselleşmeden kısmen de olsa etkilendiğini görebiliriz (Öztürk ve Özyakışır, 2005).

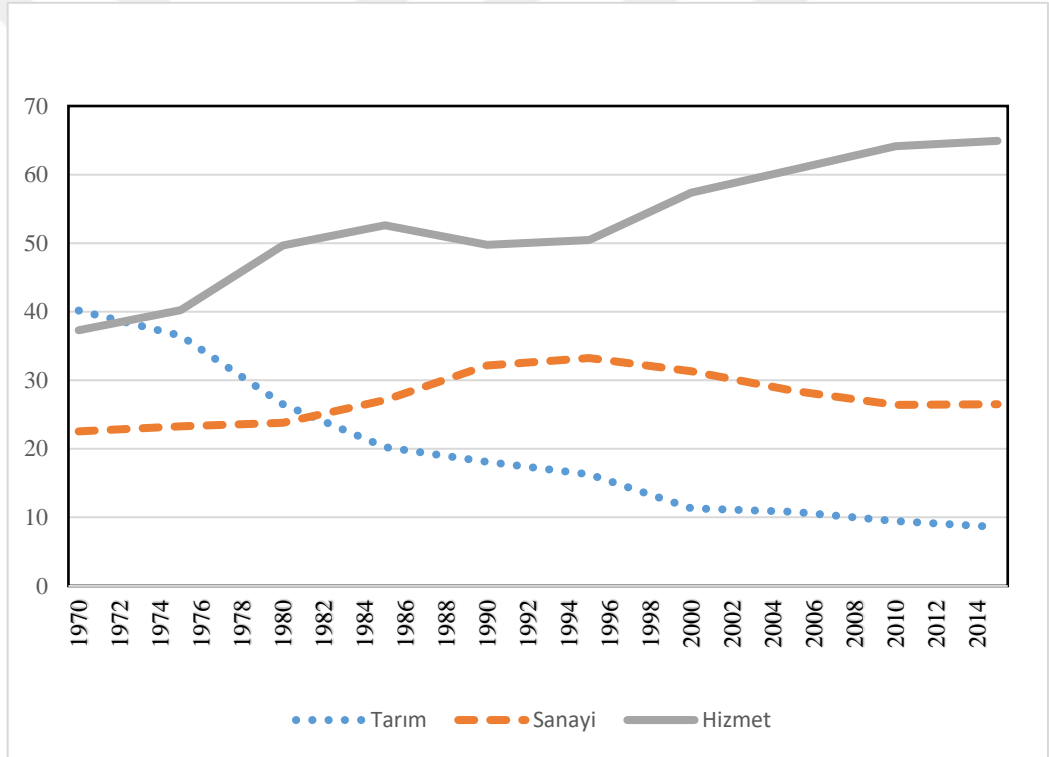
Yirminci yüzyılın son çeyreğine denk gelen zamanlar aslen Türkiye'nin dışa açılması adına büyük bir öneme sahiptir. Çünkü yapılan dış ticaret hem ekonomide hem de yabancı yatırımlar gibi birçok konuda Türkiye'yi ileri götürmüştür. Örneğin, dışa açılmak dış ticaret hacminin milli gelir içindeki payının hızlı bir şekilde artmasına sebep olmuştur.

Küresel ekonomide istikrarsızlığın artmış olduğu 1990 ve 2000 yılları arasındaki dönem, hem Türkiye ekonomisi hem de diğer ülkeleri derinden etkileyen bir dönemdir. Bu dönem incelendiğinde, ABD dışındaki gelişmiş ekonomilerin istikrarsız ve düşük hızda bir büyüme performansı arz ettikleri görülmektedir. Diğer gelişmekte olan ekonomiler incelendiğinde ise, küresel ölçekte yansımaları olan finansal krizler yaşandığı görülmüştür. Körfez Krizinin yarattığı olumsuzluklar, Türkiye dâhil olmak üzere bölge ekonomilerini derinden etkilemiştir. Türkiye ekonomisinin liberal bir sürece girdiği ve küresel sermaye hareketlerinin hız kazandığı söz konusu dönemde, Türkiye kısa aralıklarla çeşitli ekonomik krizlere maruz kalmıştır (Kurnaz, 2014, s. 20). Yirmi birinci yüzyılın başlarına kadar da Türkiye'nin ekonomik sıkıntıları böyle devam etmiştir. Gerek küresel anlamda gerekse hükümet anlamında parlak bir dönem söz konusu olmamıştır.

2002 yılında krizden çıkma yönünde önemli adımlar atan Türkiye ekonomisi, 2003 yılından itibaren küresel ortamın da desteği ile güçlü bir büyüme dönemine girmiştir. Makroekonomik istikrarı sürekli kılacak, ekonomiyi esnek, etkin ve üretken bir yapıya kavuşturacak yapısal reformlarla birlikte uygulamaya konulan sıkı para ve maliye politikaları, ekonomide güven ve istikrarı büyük ölçüde sağlamıştır. 2002-2007 döneminde yüksek büyüme oranları gerçekleşmiş, ihracatta ve üretimde yüksek oranlı artışlar sağlanmış, enflasyon oranları düşmüş, mali disiplin göreceli de olsa sağlanmıştır. Yapısal olarak büyüme dönemlerinde cari açığı da artan Türkiye ekonomisinde, kriz öncesi dönemde küresel likidite bolluğu sayesinde finansman sorunu yaşanmamıştır (Acar, 2013, s. 17). 2008 – 2009 yıllarına gelindiğinde tüm dünyayı etkisi altına alan küresel bankacılık krizi ile Türkiye ekonomisi zor bir dönemi geçirmiştir. Ancak Türkiye'nin geçmiş dönemdeki krizde aldığı ekonomik önlemler sayesinde bu krizden daha az etkilenecek süreci tamamlamıştır.

Şekil 1’de Türkiye’nin tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin GSMH içindeki payını göstermektedir. 1970’li yıllarda tarım sektörünün payının %40’dan fazla olduğunu ve yıllar içinde azalma eğiliminde olduğunu görmekteyiz. Sanayi sektörüne bakıldığında 1990’lı yıllarda artış olmasına rağmen daha sonra hemen hemen başlangıç yılının seviyesinde kaldığını görmekteyiz. Hizmet sektörüne bakıldığında ise %40’lardan %60 seviyesine çıktığını görmekteyiz. 1980 yılında dışa açık bir ekonomi olması ülkenin tarım sektöründeki payını azaltarak ekonominin gelişmesine yardımcı olmuştur. Fakat her şeye rağmen sanayi sektöründe kayda değer bir artış olmamıştır.

Şekil 1.Sektörlerin GSMH içerisindeki payları (1970-2014)

Kaynak: databank.worldbank.org

Genel olarak Türkiye ekonomisine dış ticareti açısından bakıldığında da ham madde açısından dışa bağımlı olduğu için dış ticaret dengesi çoğu yıllarda açık vermiştir. Bunların yanı sıra dış ticarete hem ham madde hem de tüketim malı ihraç edilmektedir fakat Türkiye'nin sanayileşme durumu ile de bağlantılı şekilde ihraç malları genel

itibariyle katma değeri daha düşük olan ürünlerdir. Tam tersine ithal edilen mallar ise katma değeri yüksek malları olduğu için dış açığın kapanmaması muhtemel olmaktadır.

2007-2012 döneminde ihracat ağırlıklı olarak hammadde (yaklaşık %50) ve tüketim mallarından (yaklaşık %40) oluşurken ithalat hammadde (yaklaşık %75) ve yatırım malları (yaklaşık %15) ile tüketim mallarından (yaklaşık %12) oluşmuştur. 2009 yılında ithalatta yaşanan azalışın ardında hammadde ithalatındaki ciddi azalış etkili olurken, 2011 yılındaki ciddi artışın ardında da aynı etken yer almıştır. 2012 yılında ise yalnızca yatırım ve tüketim malları ithalatı azalmış, hammadde ithalatı ise 2 milyar dolarlık sınırlı bir artış göstermiştir (Bavlı, Köksal ve Atıl, 2013, s.16).

2.1.1. İhracatın ve İthalatın Sektörel Yapısı

İhracat, bir ülke ekonomisi için oldukça önemlidir. Ülkelerin özellikle sanayileşmiş ve sanayileşmekte olanların ihracat olgusu ekonomik gelişmişliğin göstergesidir. İhracat sayesinde başka ülkelerin piyasalarına girmek mümkündür. İhracatın en büyük faydası ise ülke içine döviz getirisidir. Çünkü döviz bir ülke için hem dış ticarete kullanmak adına hem de ödemeler bilançosu adına önemlidir. Şöyle ki gelen döviz sayesinde ithalat yapmak daha verimli olacaktır. Bu bağlamda ülke ithalat yaparken elindeki döviz stoku da azalmamış olacaktır. Ülkelerin kendi iç piyasasına bakıldığında ise dış ülkelere mal talebinin olması iç piyasanın büyümesini sağlayacaktır. Bu şekilde talebi karşılamak için istihdam artışı olarak ülkeye olumlu faydalar sağlayacaktır.

Dışa açık birçok ülke dış ticaret açıklarını sonlandırmak ya da en azından azaltmak amacıyla ihracatlarını arttırmanın yollarını aramaktadır. Bu çerçevede, ihracatı arttırmaya yönelik politikaların belirlenebilmesi için, ülkelerin kendi ihracat yapılarını detaylı bir şekilde analiz etmesi gerekmektedir. Bir ülkenin ihracat performansı, dış denge ile ilgili hedefler yanında, özellikle ekonomik büyüme ve istihdam çerçevesindeki iç dengeye yönelik hedefler bakımından da önemli bir rol oynamaktadır. Dışa açıklığı ölçüsünde bir ekonomide ihracat, gayri safi milli hasılayı oluşturan toplam talebin önemli bir değişkeni haline gelmiştir (Taştan, 2016, s. 1).

Türkiye, 1984 yılına kadar ithal ikamesine dayanan ve sadece yerli üretimin bulunmadığı veya yetersiz kaldığı hallerde ithalata izin veren bir dış ticaret politikası izlemiştir. Bunun doğal sonucu olarak, Türkiye'nin geleneksel ithalatı ağırlıklı şekilde enerji hammaddesi, makine ve ulaşım araçları ve kimyasal ürünlerden oluşan bir ürün

kompozisyonu çizmiş, diğer alanlarda ise iç Pazar yabancı rekabete kapalı tutularak yerli sanayi korunmaya çalışılmıştır. Ancak, dünyadaki globalleşme hareketinin de etkisi ile 1984 yılından itibaren dışa açık ekonomi politikası ile dış ticarete ithal ikamesi politikalar yerine rekabete açık ve ihracata dayalı sanayileşme stratejisine terk etmiştir (Öndoğan, 2004, s. 11).

Tablo 3.(2000 – 2015) Yılları Arası Türkiye İhracatı (Bin \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge	Hacim
2000	27 774 906	54 502 821	-26 727 914	82 277 727
2001	31 334 216	41 399 083	-10 064 867	72 733 299
2002	36 059 089	51 553 797	-15 494 708	87 612 886
2003	47 252 836	69 339 692	-22 086 856	116 592 528
2004	63 167 153	97 539 766	-34 372 613	160 706 919
2005	73 476 408	116 774 151	-43 297 743	190 250 559
2006	85 534 676	139 576 174	-54 041 498	225 110 850
2007	107 271 750	170 062 715	-62 790 965	277 334 464
2008	132 027 196	201 963 574	-69 936 378	333 990 770
2009	102 142 613	140 928 421	-38 785 809	243 071 034
2010	113 883 219	185 544 332	-71 661 113	299 427 551
2011	134 906 869	240 841 676	-105 934 807	375 748 545
2012	152 461 737	236 545 141	-84 083 404	389 006 877
2013	151 802 637	251 661 250	-99 858 613	403 463 887
2014	157 610 158	242 177 117	-84 566 959	399 787 275
2015	143 838 871	207 234 359	-63 395 487	351 073 230

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, Eylül 2016

Tablo 3'e bakıldığında 2000 yılından 2015 yılına kadar Türkiye'nin ihracat, ithalat, dış ticaret dengesi ve dış ticaret hacmi rakamları verilmiştir. İhracat rakamları 2008 yılına kadar düzenli bir trend yakalayıp yükselmiştir fakat 2008 küresel kriz nedeniyle bu trendi kaybederek 2009 sonrası yine yükseliş yapsa bile diğer önceki yıllar gibi istikrarlı olmamıştır. İthalat rakamlarına bakıldığında ise baz yıldan bugüne kadar

istikrarlı bir değişim olmamıştır. Bunları göz önüne aldığımızda hangi yıl olursa olsun dış ticaret dengemiz her zaman açık vermiştir. Tüm yıllara baktığımızda ise 2000’den 2015 yılına dış ticaret hacmi artmış bu artışla beraber de dış açık miktarı da artmıştır. Bu açığı azalmak için Türkiye ekonomisi olarak ihracata daha önem verilerek ticareti artırmak gerekmektedir.

Tablo 4.(2010 – 2015) Ülke Gruplarına Göre İhracat (Milyon \$)

Ülke grubu	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Toplam	113.883	134.907	152.462	151.803	157.610	143.839
A-Avrupa Birliği (AB 28)	52.934	62.589	59.398	63.040	68.514	63.998
B-Türkiye Serbest Bölgeleri	2.084	2.545	2.295	2.413	2.270	1.907
C-Diğer ülkeler	58.865	69.773	90.768	86.350	86.826	77.934
1-Diğer Avrupa (AB Hariç)	11.124	12.735	14.167	14.214	15.184	14.141
2-Kuzey Afrika	7.025	6.701	9.444	10.042	9.758	8.527
3-Diğer Afrika	2.258	3.633	3.913	4.104	3.996	3.922
4-Kuzey Amerika	4.242	5.459	6.663	6.580	7.292	7.067
5-Orta Amerika ve Karayipler	598	626	770	1.004	938	849
6-Güney Amerika	1.237	1.840	2.191	2.127	1.852	1.310
7-Yakın ve Orta Doğu	23.295	27.935	42.451	35.575	35.384	31.086
8-Diğer Asya	8.581	10.199	10.575	12.017	11.591	10.307
9-Avustralya ve Yeni Zelanda	403	481	490	538	600	619
10-Diğer Ülke ve Bölgeler	102	164	105	149	231	106

Kaynak: TÜİK.

Tablo 4’e bakıldığında Türkiye’nin dış ticaretinin ülke gruplarına göre ihracat rakamları verilmiştir. Konu itibariyle bizi ilgilendiren yer AB-28 ülkeleri ile yapılan ticarettir. Görüldüğü gibi Türkiye’nin ihracat yaptığı gruplarda sadece Avrupa Birliği’ne dâhil olan ülkelerle yapılan ihracat hemen hemen toplam ihracatın yarısına eşittir. İcra edilen ticaretin toplam içindeki payına bakılacak olursa 2012 yılında en seviye olarak %39 en yüksek seviye olarak ise %46 ile 2010 yılını görmekteyiz. Tabloda verilen diğer

yıllar ise bu değerler arasında yer almaktadır. Genel çerçeveye bakıldığında Avrupa Birliği ülkelerinin Türkiye açısından çok önemli bir pazar teşkil etmektedir.

Tablo 5.(2010 – 2015) Ülke Gruplarına Göre İthalat (Milyon \$)

Ülke grubu	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Toplam	185.544	240.842	236.545	251.661	242.177	207.234
A-Avrupa Birliği (AB 28)	72.391	91.439	87.657	92.458	88.784	78.681
B-Türkiye Serbest Bölgeleri	878	1.038	1.046	1.268	1.261	1.227
C-Diğer ülkeler	112.275	148.364	147.842	157.935	152.133	127.326
1-Diğer Avrupa (AB Hariç)	30.101	35.668	37.206	41.319	36.367	28.112
2-Kuzey Afrika	3.098	3.342	3.308	3.508	3.436	3.007
3-Diğer Afrika	1.726	3.425	2.613	2.523	2.502	2.092
4-Kuzey Amerika	13.234	17.346	15.084	13.953	13.835	12.071
5-Orta Amerika ve Karayipler	623	903	1.069	1.362	1.124	1.040
6-Güney Amerika	2.942	4.500	4.080	3.666	3.935	3.661
7-Yakın ve Orta Doğu	13.011	20.439	21.410	22.214	20.480	13.575
8-Diğer Asya	40.343	53.144	49.602	54.648	56.162	53.339
9-Avustralya ve Yeni Zelanda	493	807	861	1.318	638	609
10-Diğer Ülke ve Bölgeler	6.703	8.789	12.608	13.424	13.653	9.821

Kaynak: TÜİK.

Tablo 5’de Türkiye’nin dış ticaret yaptığı ülke gruplarının ithalat rakamları verilmiştir. Tablo 4 ile beraber düşünüldüğünde ithalat rakamlarının daha fazla olduğunu görmekteyiz. Bu durum Türkiye’nin ithalata kısmen bağımlı olduğunu göstermektedir. AB-28 ülkeleri açısından bakıldığında yine ihracat yüzdelere yaklaştığını görmekteyiz. Toplam ithalatın %39’u 2010 yılında, %36’sı ise 2014 yılında gerçekleşmiştir.

2.1.1.1. Tarım Sektörü

Tarımın Türkiye ekonomisindeki önemi nisbi olarak azalmış olmakla birlikte, yurtiçi gıda gereksiniminin karşılanması, sanayi sektörüne girdi temini, ihracat ve

yarattığı istihdam olanakları açısından halâ büyük önem taşımaktadır. Cumhuriyetin kurulduğu yıl tarım sektörünün GSMH içindeki payı %42,8 iken, 1970’li yıllarda %36,0, 1980 yılında %25, 1990 yılında %16, 2000 yılında %13,5, 2003 yılında ise %12,6 düzeyine düşmüştür (Yavuz, 2005, s. 9). Yaklaşık olarak günümüze gelene kadar da %11-12 bandında seyretmiştir. Türkiye’nin sanayi ve hizmet sektörlerine daha fazla ağırlık vermesi tarım sektöründeki payın düşmesine sebep olmuştur. Aslında tarım sektörü gelişmişlik seviyesini gösterdiği için tarımın ekonomideki payı özellikle gelişmiş ülkelerde diğer sektörlerle göre hep düşük olmaktadır. Çünkü ülke az getiri sağlayan tarım ürünleri yerine katma değeri daha fazla olan ürünlere yönelmektedir.

Türkiye’nin dış ticaretine bakıldığında, yıllar itibariyle artış olmaktadır ama bu düzey istenilen düzeyde değildir. Çünkü dışardan alınan sanayi mallarının giderleri ve dış piyasanın rekabeti gibi sebepten dolayı bu düzey beklenen düzey değildir. Türkiye’nin tarım sektörü ihracat ürünlerine bakıldığında, buğday, arpa, pamuk, Antep fıstığı, kayısı, pirinç, tütün, incir, üzüm, zeytin ve fındık gibi ürünler ihraç malları olarak sıralanabilir.

Türkiye ekonomisinde tarım sektöründeki ihracat denilince ilk akla gelen fındık ihracatı olmaktadır. Türkiye’nin toplam ihracatı içindeki fındığın, ülke ve ülke gruplarına göre dağılımı incelendiğinde durum yine genel tabloya paralel bir seyir göstermektedir. Türkiye, fındık ihracatının önemli bir kısmını belli sayıdaki Avrupa ülkelerine gerçekleştirmektedir. Türkiye fındık ihracatında Avrupa Birliği ülkeleri en önemli yeri tutmakta ve bu ülkelerin payı ihracattaki artışa paralel olarak artış göstermektedir. Avrupa Birliği ülkelerinin Türkiye toplam fındık ihracatındaki payı yıllar itibariyle değişmekle birlikte %80–85 düzeyindedir (Uçar, 2014, s. 38).

Tablo 6. Türkiye Tarım Sektörü İhracatı (1000 \$)

Yıllar	Tarım İhracatı
2000	4.019.377
2001	4.804.399
2002	4.555.309
2003	6.086.113
2004	7.590.588
2005	9.668.441

Tablo 6. (devam) Türkiye Tarım Sektörü İhracatı (1000 \$)

Yıllar	Tarım İhracatı
2006	9.764.220
2007	11.357.288
2008	13.572.018
2009	13.260.372
2010	15.022.049
2011	17.887.224
2012	19.127.253
2013	21.352.808
2014	22.498.459
2015	20.798.564

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi

Tablo 6’da Türkiye’nin 2000 – 2015 yılları arası tarım sektörü ihracat rakamları verilmiştir. Verilere göre Türkiye tarım sektöründe rakamsal olarak düzenli bir ihracatının olmadığını görmekteyiz. Bazı yıllar pozitif yönde yüksek değişim mevcutken akabinde gelen yılda negatif büyüme olduğunu gözlemlemekteyiz.

Diğer taraftan Türkiye’nin tarım ithalatından bahsetmek gerekirse tarım sektöründe en çok ithal edilen ürünleri çay, kahve, muz, pirinç ve kauçuk olarak sıralayabiliriz.

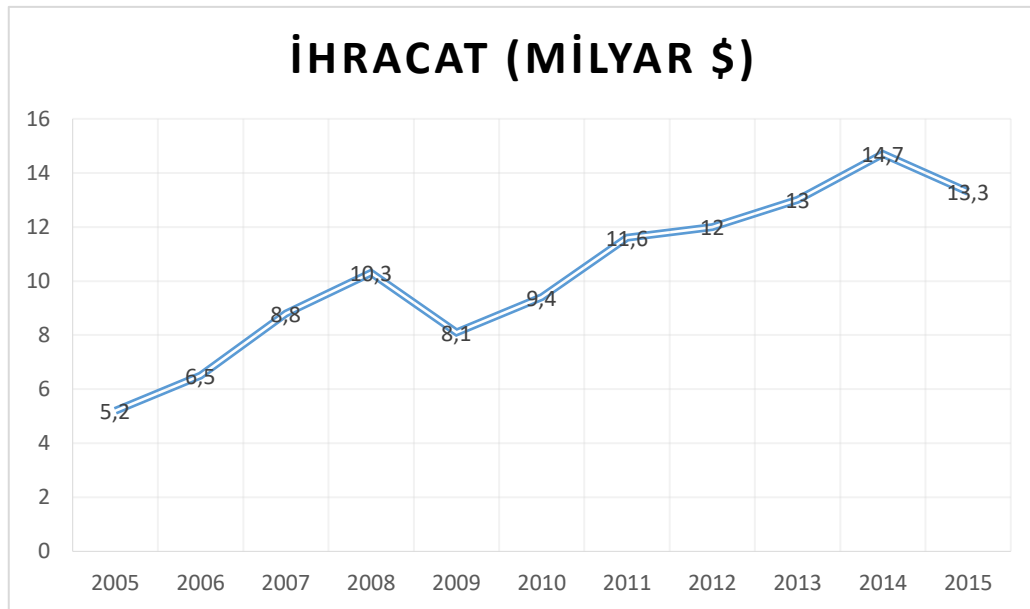
2.1.1.2. Sanayi sektörü

Türkiye ekonomisi dışa açıldıktan sonra tarım sektörünün payı hızla düşüp yerini sanayi ve hizmet sektörlerine bırakmıştır. Sanayi sektörüne bakıldığında göze çarpan ürünler imalat sanayi ürünleri olmaktadır. Türkiye’nin en çok ihraç ettiği ürünler dokuma ve tekstil ürünleri, plastik maddeler, orman ürünleri, kimyasal maddeler, demir ve çelik ürünleri, lastik, çimento ve mobilya ürünleri olarak sıralayabiliriz. Ürünler incelendiğinde ağır sanayi ürünlerinin olmadığını görmekteyiz. Bu durum Türkiye’nin dış açık miktarının en önemli etkenidir. Çünkü maliyetli ürünleri ihraç edemediğimiz ve yerine ithal ettiğimiz

için dış açık miktarı kapanmamaktadır.

Son zamanlarda Türkiye'nin makine sektörü açısından ihracatının yıldızı parlamaktadır. 2015 yılında 144 milyar \$ olarak gerçekleşen toplam Türkiye ihracatından Makine Sektörü % 9,2 pay almıştır. Makine ve Aksamları, Türkiye'nin ihracatında Kara Taşıtlarından sonra 2. sıradaki sektördür. Türk Makine Sektöründe 2001 yılında %27 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı 2015 yılında %51'e çıkmıştır. Sektörün ihracatı 2015 yılında 2014 yılına kıyasla %9,3 azalarak 13,3 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. Türk Makine Sektörünün önde gelen ihrac pazarları; Avrupa Birliği Ülkeleri ve ABD'dir. Küresel ölçekte rekabetçi olan Türk Makineleri, 200 ülkede kullanılmaktadır. 2014 yılı dünya Makine ticareti sıralamalarında ihracatta 26. sırada, ithalatta ise 22. sırada yer alan Türkiye, Avrupa'nın 6. büyük makine imalatçısıdır. Son 5 yılda Türkiye ihracatında söz sahibi sektörler arasında en fazla artış makine sektöründe gerçekleşti. Makine ihracatı % 67 artış göstermiştir. Türk Makine ihracatı, son 5 yılda ortalama % 15 ihracat artışı ile ihracat artışı sıralamasında dünyada 3. sırada yer almıştır (Makine İhracatçılar Birliği, 2016).

Şekil 2. Türk Makine Sektörü İhracatı

Kaynak: Makine İhracatçılar Birliği

Şekil 2'ye bakıldığından bahsedilen Türk Makine Sektörünün 2005 yılından itibaren parlayan gelişimini görmekteyiz. Ekonomik durumlar dâhil her şeye rağmen 2005 yılında 5,2 milyar \$ olan ihracatı 2015 yılına gelince 13,3 milyar \$ yaparak Türk Makine Sektörünün yükselen bir yıldız olmasının kanıtıdır.

Tablo 7. Türkiye Sanayi Sektörü İhracatı (1000 \$)

Yıllar	Sanayi İhracatı
2000	22.593.098
2001	25.671.144
2002	30.342.521
2003	40.177.342
2004	55.236.970
2005	62.243.740
2006	73.929.929
2007	91.852.710
2008	110.876.814
2009	81.306.928
2010	93.456.511
2011	111.537.870
2012	114.226.873
2013	119.048.130
2014	124.148.258
2015	108.965.280

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi

Tablo 7'e bakıldığında son 16 yılın toplam sanayi sektörü ihracat rakamları verilmiştir. Bir önceki tarım sektörüne benzer şekilde 2008 yılında kadar düzenli bir artış eğilimi ile sektör büyümüştür ama 2008 küresel krizin etkisi ile ihracat azalmıştır. 2009 yılına geçildiğinde yaklaşık sanayi sektörü ihracatında %36'lık bir düşüş yaşanmıştır. Devam eden yıllara bakıp 2015 yılına ulaştığımızda rakamsal olarak 2008 yılından düşük

olduğunu görmekteyiz. Sonuç olarak söyleyebiliriz ki 2008 yılından sonra Türkiye sanayi sektörünün toplam ihracatının parlak olmadığını görürüz.

Diğer taraftan Türkiye'nin sanayi ithalatından bahsetmek gerekirse tarım sektöründe en çok ithal edilen ürünleri en başta ham petrol olmak kaydıyla sanayi ham maddeleri, ilaç, boya, madeni yakıtlar, yağlar ve suni gübreler olarak sıralayabiliriz.

2.1.1.3. Hizmet Sektörü

Tarım, sanayi ve hizmet ekonomide üç temel sektördür. Hizmet sektörü, 1950'li yıllardan itibaren gelişmiş ekonomilerde tarım ve sanayi sektörünü geride bırakarak ön plana çıkmıştır. Bu sektör ilerleyen yıllarda sadece gelişmiş ekonomilerde değil gelişmekte olan ekonomilerde kendini göstermeye başlamıştır. Dolayısıyla gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hizmetler sektörüne verilen önem artmıştır. Bu sebepten gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte olan ülkelerin, hizmet ticaretinden elde edecekleri payları arttırmak amacıyla yatırımlarının birçoğunu bu sektöre kaydardıkları ifade edilebilir. Çünkü hizmetler sektörü tüm dünya ülkelerinin refah seviyesini ve gelişmişlik düzeyini arttıran bir üstünlüğe sahiptir (Özsağır ve Akın, 2012, s.312).

Sanayi toplumundan hizmet toplumuna geçiş, farklı aşamaları içermektedir. İlk olarak sanayileşme ilerledikçe malların hareketini kolaylaştıran ulaştırma hizmetleri ile bazı kamu hizmetleri gelişir. İkinci olarak, nüfus artışı ve ürünlerin kitle üretimine paralel olarak toptan ve perakende ticaret ile bankacılık ve sigortacılık hizmetleri yaygınlaşır. Üçüncü aşamada, milli gelir arttıkça gıda harcamalarının gelirdeki payı azalır; dayanıklı mallarla lüks mal ve hizmetlere yapılan harcamaların payı artar. Böylece, hizmetlerin son halkasını oluşturan otel, lokanta, tamir-bakım, seyahat ve eğlence hizmetleri de gelişmiş olur (Dura, 1990, s. 55).

Hizmet ekonomisine dönüşen ülkelerde gözlenen ilk eğilim, daha önce de belirttiğimiz gibi hizmet sektörünün istihdamdaki payının artmasıdır. Bu nedenle, hizmet ekonomisi literatüründe yer alan ilk çalışmalarda hizmet sektörünün istihdamdaki payının genişlemesi, hizmet ekonomisinin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Daha sonra, hizmet sektörünün üretim ve tüketimdeki payında meydana gelen artış ile uluslararası hizmet ticaretinin genişlemesi, hizmet ekonomisinin diğer göstergeleri olarak analizlere dâhil edilmiştir (Atik, 2000).

2.2. Avrupa Birliği'nin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye

Tarihte Avrupa'nın tamamını kapsayacak bir tek Avrupa yaratma düşüncesi, Roma İmparatorluğundan bu yana hep vardır. Bunu Sarlman'dan Napolyon'a ve Hitler'e kadar pek çok iktidar sahibi güç kullanarak, Duke de Sully ve Saint Simon'dan, Kant ve Victor Hugo'ya kadar pek çok düşünür de barışçıl projeler ve teklifler ortaya koyarak gerçekleştirmeye çalışmışlardır (Penez, 2006, s. 9).

Avrupa'da somut bir ekonomik birleşme hareketi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır. Bu girişim; Avrupa Ekonomik Topluluğu(AET), Avrupa Ortak Pazarı ve Avrupa Topluluğu (AT), bugünse kısaca Avrupa birliği denilen birleşme hareketini doğurmuştur (Dura ve Atik, 2007, s. 40).

Türkiye'de Roma Antlaşması ile kurulan bu Birliğe katılmak için 1959 yılında müracaat etmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda 12 Eylül 1963'de imzalanan Ankara Antlaşması ile Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki Gümrük Birliği'nin çerçevesi belirlenmiş ve taraflar arasındaki ortaklık ilişkisi hazırlık, geçiş ve son dönem olarak üç aşamada gerçekleşmesi planlanmıştır. 1964 yılında başlayan Hazırlık döneminin beş yıl sürmesi planlanmış, 1 Ocak 1973'de Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle birlikte bu dönem sona ermiştir. Bir Uygulama Antlaşması olan Katma Protokolle birlikte AET, bazı istisnalar dışında Türkiye ile gerçekleştirdiği sanayi malları ticaretinde uyguladığı vergileri kaldırmıştır. Geçiş döneminde Türkiye'de yükümlülük altına girmiş, Türkiye'nin de AET çıkışlı sanayi ürünleri ithalatından alınan gümrük vergilerinin belirlenen iki ayrı liste için aşamalı olarak 12 ve 22 yıl sonra kademeli olarak kaldırılması planlanmıştır. 1970'li yıllardan itibaren gerek Dünyada gerekse Türkiye ekonomisinde meydana gelen gelişmeler sonucunda Türkiye önemli ekonomik güçlüklerle karşılaşmış, bu güçlüklerde Türkiye-Topluluk ilişkilerine yansımıştır.1980 yılında gerçekleştirilen askeri müdahale sonucunda Topluluk ile ilişkiler altı yıllık süreyle dondurulmuştur (Ergüt, 2009, s. 1).

14 Nisan 1987'de Türkiye Avrupa Ekonomik Topluluğu'na tam üyelik başvurusunda bulunmuş ve süreç ivme kazanmıştır. Bu süreçte önemli adımlardan biri de 1996 tarihinde Avrupa Birliği ve Türkiye arasında imzalanan Gümrük Birliği olmuştur. Avrupa tarafına bakıldığında, üye devletler bağlarını güçlendirme kararlılığıyla, yeni bir antlaşmanın müzakerelerine başladılar ve 1 Kasım 1993 tarihinde Maastricht Antlaşması

imzalandı. Bu anlaşma Maastricht Kriterleri olarak adlandırılan beş kriterden oluşmaktadır. Bu koşullar Türkiye gibi, Avrupa Birliği'ne tam üyelik başvurusunda bulunmuş, ancak müzakerelerine başlanmamış ülkeler için de uygulanmaya başlanmıştır (İnce, 2015, s. 50).

1999 yılı Aralık ayında Helsinki'de gerçekleştirilen Zirve Toplantısında Türkiye'ye adaylık statüsü tanınmıştır. Avrupa Birliği tarafından, Avrupa Birliği bölgesel blokuna dâhil olmak isteyen ülkelerin gerek ekonomik gerek siyasi ideoloji olarak Avrupa Birliği'nin hâlihazırdaki üye ülkeleri ile benzer ideolojik yapıya sahip olmaları beklenmektedir. Bu doğrultuda siyasi ve ekonomik olarak bazı kriterler belirlenerek, adaylık statüsü verilmiş ülkelerin bu kriterlere göre değerlendirilmesi yapılmaktadır. Bu kriterlerin bazıları Avrupa Birliği'ne tam üye olabilmek için yerine getirilmesi gereken kriterler iken, bazıları üye olduktan sonra Ekonomik Parasal Birlik Alanına dâhil olabilmek için gereken kriterlerdir (Akçay, 2008, s. 12).

2.2.1. Ekonomik Bütünleşme ve Türleri

Ekonomik bütünleşme (entegrasyon) günlük dilde farklı ekonomilerin kaynaşması, birleşmesi anlamında kullanılmaktadır. Literatüre baktığımızda ilk olarak 1620 yılı basımlı İngilizce sözlükte parçaları bir bütün haline getirmek anlamında kullanılmıştır. Ekonomik bütünleşme kavramı için bugüne kadar değişik tanımlar yapılmıştır. Ekonomik birleşme, en basitinden en karmaşığına kadar her türlü engelin ortadan kaldırılması, faktör hareketliliğine serbestlik tanınması, politikaların uyumlaştırılması ve bunların hepsinin birleşmesi sonucu oluşturulan bütünleşme şeklidir (Ertürk, 1998, s. 144).

Dünya tarihindeki ticaret akımlarının seyri incelendiğinde, günümüzde hız kazanmış olan ticaret akımlarına ulaşılmasının, II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan dünya ticaretinin serbestleşmesi hareketleri ile gerçekleştiği görülmektedir. II. Dünya Savaşı, ülkeler açısından var olan güven ortamının kaybedilmesi ile sonuçlanırken, ilerleyen zaman bu ortamın yeniden kazandırılması için yeni oluşumları beraberinde getirmiştir. Savaşta yer alan veya yer almayan ülke ayrımı olmaksızın ilgili dönemde ülkeler, siyasi arenada yalnız kalmamalarını sağlayacak ve kendilerine tehdit oluşturabilecek her türlü duruma karşı güvенеbilecekleri ülkelerin yakınlığına ihtiyaç duymuşlardır. Bu yakınlığın sağlanmasında ise en önemli unsur ortak çıkarların var

olmasıdır. Bu ortak çıkarların ekonomik olması durumunda daha sağlam olması ise o günün koşulları için en yaygın kabul gören durumdur. Bu ekonomik ilişkilerin sağlanması için, dünya ticaretini serbestleştirme hareketleri bu dönemde hız kazanmıştır (Aysun, 2011, s. 6).

Ekonomik bütünleşme türlerine bakıldığında literatürde kesin bir sıralama olmamakla birlikte türleri tercihli ticaret anlaşması, serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar, ekonomik birlik ve siyasi birlik şeklinde sıralayabiliriz.

Tercihli ticaret anlaşmaları ekonomik birleşmelerin en zayıf şeklidir. Yapılan anlaşma ile taraf ülkelerin arasında ya da tek taraflı yapılabilen, dış ticaret önündeki engelleri tamamen ya da kısmen kaldırarak taraflar arasında serbest bir ticaret alanı oluşturulmasını mümkün kılan bir anlaşmadır. Bunların yanı sıra tercihli ticaret anlaşması anlaşmaya dâhil olmayan üçüncü ülkeler ile yapılan ticarete hâlihazırdaki düzenlemeleri devam ettirmesine de izin veren bir anlaşmadır.

Ülkeler serbest ticaret bölgesi kurdukları zaman birbirlerine karşı gümrük tarifelerini ve miktar kısıtlamalarını kaldırmak durumundadırlar. Bu bölgenin kurulma amacı kısıtları ortadan kaldırarak daha verimli ticaret yapmak ve yapılan ticaret sonu tarafların refah seviyesini artırmaktır. Ek olarak kurucu ülkelerin üçüncü ülkelere karşı bir gümrük tarifesi belirlemesi söz konusu değildir. Başka bir deyişle, kurulan bölgede birliğe dâhil olan ülkeler arasında ticareti engelleyen gümrük tarifeleri ve miktar kısıtlaması kaldırılacak birlik dışında kalan ülkeler için her bir ülkenin istediği gibi kendi özel tarifelerini uygulayabilecektir. EFTA ve NAFTA dünyadaki en başarılı serbest ticaret bölgelerinden birkaçıdır.

Ekonomik bütünleşmenin bu aşamasında birlik dışı ülkelere ortak bir tarife uygulanmaması bazı önemli sorunlara yol açabilmektedir. Üçüncü ülkeler serbest ticaret bölgesine ihraç edecekleri mallarını üyelerden en düşük tarifeyi uygulayan ülkeden geçirerek hedef pazarına gümrüksüzce sokma yoluna gidebilmektedirler. Bu sorunu ortadan kaldırmak için menşe şahadetnamesi talep edilmekte böylece ithal malların geldikleri ülkeye göre değil ilk üretildiği yere göre gümrüklendirilme yoluna gidilmektedir (Ergüt, 2009, s. 6).

Gümrük birliği, serbest ticaret bölgesinden sonraki bir aşamadır ve serbest ticaret bölgelerinin özelliklerine eklemeye yapılan bir aşamadır. Gümrük birliğinde artık üçüncü

ülkelere ortak gümrük tarifesi uygulamasını da içermektedir.

Gümrük birlikleri, iki ülkenin ya da daha fazla ülkenin arasında ticarete konu olan mallara uygulanan bütün tarifeleri ve kısıtları kaldırılması ve diğer oluşumlardan farklı üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulandığı alanlardır. Bu Gümrük birliğinin oluşturulmasındaki temel nedenler ekonomik verimliliği ve etkinliği artırmak birliğe dâhil olan ülkeler arasında daha sıkı bir siyasi veya kültürel bağlar oluşturmaktır. Birlik içinde müşterek bir dış ticaret politikası oluştururlar fakat bazı mal gruplarına ithalat kotaları koyabilirler.

Günümüzde gümrük birliğine örnek gösterebileceğimiz birçok yapılanma mevcuttur. Ekonomik ve kültürel bağın temel olduğu Doğu Afrika Gümrük Birliği, Güney Afrika Gümrük Birliği, Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi, Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması gibi yapılanmalar gümrük birliğine verilebilecek en iyi örneklerdir.

Gümrük birliğinden daha ileri bir iktisadi birleşme hareketi olan ortak pazarda birlik üyeleri, aralarındaki emek, sermaye, girişimci gibi üretim faktörlerinin serbest hareketliliğini sağlayarak sınır engellerini kaldırır ve aralarındaki gümrük birliği ilkelerini korurlar (Oğuz, 2009, s. 16).

Ortak Pazar ülkeler arasında tek pazar gibi düşünülür. Yani sermaye ve emek dolaşımı serbest olduğu için emek işçileri yeteneklerine uygun işlere yönelir ve yüksek ücret elde etme olanağı bulur. Sermaye ise daha uygun yatırım alanlarını yönelir. Böylece tüm pazarlarda faktör fiyatları birbirine yaklaşır ve kaynaklar daha verimli kullanılmış olur.

Ortak Pazar, Gümrük Birliğini benzer niteliktedir. Fakat ikisinin arasında farklılıklar mevcuttur. Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkileri inceleyerek bu farklılığı görebiliriz. Türkiye Gümrük birliğine 1996 yılında dâhil olmuştur. Şöyle ki Gümrük birliği sanayi ürünlerinin ve tarım ürünlerinin serbestçe dolaşmasına izin verir. Fakat sermaye ve emeğin serbest dolaşımı mümkün değildir. Eğer ortak pazar içinde olmuş olsaydı emek ve sermayede serbest dolaşım hakkı kazanmış olacaktı. Yani Türkiye Gümrük birliğine üyedir. Ama ortak pazara üye değildir.

Üye ülkeler arasında iktisadi birlik olması iktisadi bütünleşme hareketlerinin en üst aşamasında olduklarını ifade etmektedir. Taraf ülkeler ortak pazarda bulunan ülkelerin koşullarını sağlamanın yanı sıra, ortak ekonomik ve mali politikaları da benimsemektedirler. Birlik düzeyinde bir yetkili organ birlik içerisindeki ekonomik ve mali politikaları belirlemek ve uygulamakla görevlendirilmiştir. İktisadi Birliğe verilecek en iyi örnek 1 Ocak 1993 tarihinde ismini değiştirerek “Avrupa Birliği” adını almış olan iktisadi bütünleşme hareketidir (Aysun, 2011, s. 9-10).

Böyle bir aşamaya geçilmiş olması için, dış ticaret önündeki engellerin kaldırılması, birlik dışındaki ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanması ve üretim faktörlerinin birlik içerisinde serbest dolaşımının sağlanması gibi ortak pazar oluşturma koşullarının ötesinde tüm ekonomik, mali ve sosyal politikaların uyumlaştırılması ve bu politikaların uyumlaştırılmasında görev alacak uluslar üstü organların kurulmuş olması gerekmektedir. Bu durumda ekonomik birliklerde, üye ülkelerin ulusal makroekonomik politikalarını uygulamaya yönelik serbestileri kısıtlanarak bazı yetkiler birlik düzeyinde bir kuruluşa devredilmektedir (Seyidoğlu, 2007, s. 228).

Ekonomik birlik yapılanmasında, merkez bankası ve oluşturulan mali sistem tarafından uyumlaştırılacak olan politikaları şu şekilde özetlenebilir. Mali ve faktör piyasalarında sağlanacak bütünleşme için gümrük engellerinin kaldırılması ya da sermaye ve emek dolaşımının serbestleşmesi yeterli değildir. Bununla birlikte, üye ülkeler standartlarda, vergilemede ve teşviklerde uyuma gitmelidir. Etkileri uluslararası alana da yansıyan çevre sorunları gibi konularda ortak politika benimsenmelidir. Bir ülkenin tek başına çözemediği, uluslararası düzeydeki teknolojik ve bilimsel araştırmalar ile projelerde ortak politika izlenmelidir. Birlik içinde rekabeti engelleyen ve tekelleşmeyi doğuran uygulamaları önlemeye yönelik politikalarda işbirliğinin sağlanmasıdır (Aynacı, 2015, s. 15).

Siyasi birlik bir ekonomik bütünleşme aşaması değildir. Fakat bir o kadar ekonomik bütünleşme için çok önemlidir. Birçok ülke kendi çıkarları doğrultusunda engeller ve kotalar ortaya koymaktadır. Bu engellerin aşılıp üretim faktörlerinin serbestleşmesi için siyasi birliğin oluşması çok önem arz etmektedir.

Siyasi birliğin sağlanması da diğer aşamalar gibi şartlara bağlıdır. Öncelikle ülkeler arası ortak siyasal ve hukuksal değerlerin mevcut olması ve ortak bir kültürün olması gerekir. Daha sonra başlangıç düzeyinde bir işbirliği ve bu durumun ilerlemesi ile ileriye dönük ortak amaçların olması gerekir. Yapılan bütün faaliyetlerde şeffaflık ilkesi şartının olması gerekmektedir. Ayrıca ekonomik düzenlemeler siyasi birliğin oluşmasını etkilemektedir. Şöyle ki kamu, sanayi, maliye ve tarım politikalarının arasındaki farklılıkların giderilmesi birliğin oluşma sürecini hızlandıracaktır.

Genel olarak ekonomik bütünleşme için gerekli olan tüm aşamalara değinilmiştir. Daha basit karşılaştırma amacıyla Tablo 8’de ekonomik bütünleşme türlerini ve özelliklerini verilmiştir.

Tablo 8.Ekonomik Bütünleşme Türleri ve Özellikleri

Ekonomik bütünleşme şekilleri	Özellikleri
Tercihli Ticaret Anlaşması	Tek taraflı veya karşılıklı olarak belirli mallar üzerindeki tarife indirimleri.
Serbest Ticaret Bölgesi	Üye ülkeler arasında gümrük vergilerinin kaldırılması, üçüncü ülkelere karşı her üye ülkenin kendi gümrük tarifelerini uygulaması.
Gümrük Birliği	Serbest ticaret bölgesinin özelliklerine ilave olarak, üçüncü ülkelere karşı üye ülkeler tarafından belirlenen ortak gümrük tarifelerinin uygulanması.
Ortak Pazar	Gümrük birliğinin özelliklerine ilave olarak üretim faktörlerinin üye ülkeler arasında serbest dolaşımının sağlanması.
Ekonomik Birlik	Ortak pazarın özelliklerine ilave olarak, üye ülkeler arasında ekonomik ve sosyal politikaların uyumlaştırılması.
Siyasi Birlik	Ekonomik birliğin özelliklerine ilave olarak, siyasi konularda ortak hareket etme.

Kaynak: Dura ve Atik, 2007:8.

2.2.2. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu

Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman şu anda Avrupa Birliği olarak bilinen birliğin temelini atan bir kişi sayılabilmektedir. 9 Mayıs 1950 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu kurmaya ilişkin ilk girişimi yaparak süreci başlatmıştır.

Daha sonra Avrupa ülkeleriyle yapılan görüşmelerde savaş sanayinin temel maddeleri olan kömür ile çelik ürünlerinin üretimi ve kullanımının kontrolü uluslar üstü başka bir birim tarafından yapılması gerektiği teklif edilmiştir. Bu bağlamda Fransa, Almanya, Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve İtalya Schuman Planı'nın esasları çerçevesinde görüşmelere başlamışlar ve 18 Nisan 1951 tarihinde Paris'te Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kuran Paris Antlaşması'nı imzalayarak bu adıma katılmışlardır (Oğuz, 2009, s. 68).

Paris Anlaşması ile kurulan bu topluluğun asıl amacı öncelikle Fransa ile Almanya arasındaki anlaşmazlığı gidermektir. Dahası sahip olunan bu kömür ve çeliğin üretimini kullanımını kontrol altına alarak savaş olasılığı ortadan kaldırmaktır.

Bazı tarihçilerin ortak görüşüne göre, Avrupa Kömür ve Çelik Teşkilatı (AKÇT) 1952 yılında yürürlüğe girerek daha fazla bütünleşme için üye ülkelerin cesaretlenmelerini sağlamıştır. Bu bağlamda Avrupa Kömür ve Çelik Teşkilatı Roma anlaşmasına giden yolu açmıştır ve Fransa'nın bu için öncü olduğunu görmüşlerdir.

2.2.3. Roma Anlaşması ve Avrupa Ekonomik Topluluğu

Avrupa Ekonomi Topluluğu(AET)'nu kuran Roma Anlaşması 25 Mart 1957'de imzalanmış ve 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girmiştir. AKÇT'yi kuran Federal Almanya, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda AET'nin ilk üyelerini teşkil etmektedir. Daha sonraları üye devletlerin sayısı artmıştır.

AET anlaşmasının ikinci maddesinde kurulan topluluğun amacı belirtilmiştir. Maddeye göre bu topluluk aracılığıyla üye olan ülkelerin ekonomi ile ilgili faaliyetlerini uyumlu bir şekilde geliştirmek, dengeli ve sürekli gelişme, yaşam standartlarını hızlı şekilde yükseltilmesi ve istikrarı artırma amacı güdülmektedir.

Anlaşmanın üçüncü maddesinde topluluğun amacına ulaşmak için yapılması gerekenler sıralanmıştır (Noel içinde Penez, 2006, s. 16);

- Üye devletlerarasında, malların giriş çıkışında gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarının ve benzer diğer bütün tedbirlerin kaldırılması,
- Üçüncü devletlere karşı ortak bir gümrük tarifesi ve ortak bir ticaret politikasının oluşturulması,
- Üye devletlerarasında, kişiler, hizmetler ve sermayelerin serbest dolaşımına ilişkin engellerin kaldırılması,
- Tarım alanında ortak bir politikanın oluşturulması,
- Tasıma alanında ortak bir politikanın oluşturulması,
- Ortak Pazar içinde rekabetin bozulmamasını sağlayacak bir rejimin kurulması,
- Üye devletlerin ekonomi politikalarının koordinasyonunu sağlayacak ve ödemeler bilançolarındaki dengesizlikleri önleyecek usullerin uygulanması,
- Ulusal mevzuatların, Ortak pazarın işleyişinin gerektirdiği ölçüde, birbirine yaklaştırılması,
- İşçilerin istihdam olanaklarını iyileştirmek ve yasama düzeylerinin yükselmesine katkıda bulunmak amacıyla bir Avrupa Sosyal Fonunun kurulması,
- Yeni kaynaklar yaratarak topluluğun ekonomik gelişmesini kolaylaştıracak bir Avrupa Yatırım Bankası'nın kurulması,
- Alışverişleri artırmak ve ekonomik ve sosyal kalkınma çabasını birlikte sürdürmek amacıyla...

2.2.4. Ankara Anlaşması

İkinci Dünya Savaşı ertesinde tercihini Batı bloğu içinde yer almaktan yana kullanan Türkiye, NATO'ya kabul edilmesinin ardından, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na da başvurarak bir anlamda bundan sonraki tüm kararlarını etkileyecek olan adımı atmıştır. Oldukça uzun bir geçmişe sahip olan Türkiye – Avrupa Birliği ilişkileri, iki taraf için de inişli çıkışlı ancak önemli bir süreci ifade eder. Yaşanan tüm gerginliklere rağmen bugüne değin birbirinden vazgeçemeyen bu çiftin birlikteliğini başlatan resmi belge ise Ankara Anlaşması'dır (Uysal, 2001, s. 141).

Ankara Anlaşması taraflar arasında ortaklık kuran bir anlaşmadır. Bu anlaşma gününe kadar Avrupa Ekonomik Topluluğu ile yaklaşık olarak dört yıl müzakere sürecinde kalınmıştır. Ankara Anlaşması 12 Eylül 1963'de imzalanarak yaklaşık bir yıl sonra 1 Aralık 1964 yılında tarafların parlamentolarının onayı ile yürürlüğe girmiştir.

Coğrafi konum olarak Ankara şehrinde olunması nedeniyle de anlaşmanın ismi Ankara olmuştur. Birçok maddesinin olması kapsamında anlaşmanın amacı 2.maddede ortaya konmuştur.

Anlaşma'nın amacı, Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının istihdam seviyesinin ve yasama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari, ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir (Koçak, 2009, s. 134).

Madde 2/2 de ise, Türkiye'nin gösterilen amaçlara erişilebilmesini teminen taraflar arasında bir gümrük birliğinin gittikçe gelişen şekilde kurulmasını öngörmektedir. Bu çerçevede, gümrük birliğine ulaşılması üç aşamalı bir takvime bağlanmıştır. Bunlar hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve son dönemdir (Yaşar, 2011, s. 76).

Hazırlık aşaması sürecinde Türk ekonomisinin, AET'nin de mali yardımları ile, daha gelişmiş bir düzeye ulaştırılarak geçiş ve son aşama süreçleri için hazırlıklı olması amaçlanmıştır. Geçiş aşaması sürecinde Türkiye bir yandan ekonomisini geliştirip malların kalitesi ve rekabet gücünü artırarak AET ülkelerinden Türkiye'ye girecek ürünlerle rekabet edebilir konuma gelmeye çalışırken, diğer taraftan da AET'nin mevzuatlarını ulusal yasalarına aktaracaktı. Türkiye böylece AET normlarını üstlenerek son aşama için hazırlıklı olmuş olacaktı. İkinci aşamada topluluk ile ortaklığın karşılıklı güven içinde sağlıklı gelişebilmesi için ayrıca ortaklık anlaşmasının 4. Maddesinde tarafların ödev ve görevleri belirtilmiştir. Son aşama ise AET ile Türkiye arasında oluşturulacak gümrük birliği aşamasıdır. Bu aşamada Türkiye'nin alacağı ekonomik ve siyasi kararlarla gümrük birliği için tüm engeller kaldırılmış olacak ve topluluk ile ticarete gümrük tarifeleri tüm mal ve ürünleri kapsayacak şekilde asgariye indirilmiş ve kaldırılmış olacaktı (Aslan, 2000, s. 11-12).

2.2.5. Katma Protokol

Katma protokolü 13 Kasım 1970 yılında imzalanmıştır. Protokolün yürürlüğe girmesi ise 1973 yılında olmuştur. Bu protokolde Geçiş Dönemi'ne ilişkin koşullar belirlenmiştir. Geçiş döneminde ticareti artırmaya yönelik olarak Gümrük Birliği ve ülkeler arası serbest dolaşımın sağlanması öngörülmüştür. Bu protokol ile de Ankara Anlaşması'nda öngörülen hazırlık dönemi sona ermiştir.

Katma Protokol'ün esasları, Topluluğun Türkiye'ye karşı yükümlülükleri, Türkiye'nin topluluğa karşı yükümlülükler ve faktör dolaşımı ile ilgili karşılıklı yükümlülükler olma üzere üç başlık altında incelenebilir. Topluluğun Türkiye'ye karşı yükümlülüğüne bakıldığında Türkiye'den alacakları petrol ürünlerine kota uygulayacak ve ihracatımızda büyük yeri olan tekstil ürünleri ithalatında gümrük vergisi indirimleri 12 yıllık bir döneme yayılacaktır. Bunların dışında kalan ürünlerin hepsi topluluk pazarlarına serbestçe girecektir. Tarım ürünlerinde ise kimi mallar serbestçe gezerken kimi mallar ise süreye bağlı olarak serbestleştirilecektir.

Türkiye'nin topluluğa karşı yükümlülüklerine gelince; bu yükümlülükler sanayi, tarım sektörü ve diğer hususlarla ilgilidir. Türkiye sanayi ürünlerini uyguladığı gümrük vergilerini tedrici olarak ve belirli süreler içinde indirecek, en sonunda sıfırlayacaktır. Süre: Türkiye'nin rekabet gücü olduğu ürünlerde 12 yıl, rekabet gücü düşük olduğu ürünlerde ise 22 yıldır. Türkiye tarım politikasını topluluğun tarım politikasıyla uyumlu hale getirecektir. Faktör donatımı ile ilgili yükümlülükle işgücü ve sermaye faktörüyle ilgilidir. İşgücünün serbest dolaşımı belli bir süre içinde kademeli ve karşılıklı olarak gerçekleştirilecektir (Dura ve Atik, 2007, s. 485-486).

2.2.6.Maastricht Anlaşması

Bugün dünyanın en ileri ekonomik bütünleşme aşamasındaki bölgesel blok olan Avrupa Birliği, kuruluşundan bugüne kadar altı genişleme süreci yaşayarak 28 üyeli bir birlik haline gelmiştir. Avrupa Birliği'nin zaman içinde gösterdiği performansla uluslararası ekonomide ulaştığı güç, diğer ülkeler için bu blok içinde yer almayı cazip hale getirmiştir. Artan üyelik müracaatları, Avrupa Birliği'nin genişleme konusunda yeni stratejiler geliştirmesine ve başlangıçta belirlenen Avrupa Birliği'ne katılım koşullarını gözden geçirerek ilave koşullar getirilmesine neden olmuştur (Akçay, 2008, s. 12).

Maastricht Antlaşması tarih olarak 7 Şubat 1992 de imzalanmıştır. Yaklaşık bir buçuk yıl sonra 1 Kasım 1993'de yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşmanın bir diğer ismi ise Avrupa Birliği Anlaşmasıdır. Fakat Hollanda'nın Maastricht kentinde imzalandığı için genelde Maastricht Antlaşması olarak bilinmektedir. Bu anlaşmada Ekonomik ve Parasal Birliğin aşamaları ayrıntılı bir şekilde belirlenmiştir. Buna ek olarak bu aşamalarda izlenecek ekonomik politikalar da belirlenmiştir. Bu bağlamda Ekonomik ve Parasal Birliğin gerçekleşmesi durumunda üye ülkelerin refahının ve ekonomik farklılıklarının

birbirine yaklaşması amacıyla “Maastricht Kriterleri” olarak bilinen yakınlaşma kriterleri belirlenmeye çalışılmış ve bu yakınlaşma kriterlerine uyulmaması doğrultusunda yapılması gereken şeyler belirlenmiştir.

Maastricht Anlaşmasını oluşturan ilkeler, 1991 yılı boyunca süren topluluk üyesi ülkelerin katıldığı hükümetler arası konferanslarda belirlenmiştir. Bunlardan biri Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB), diğeri siyasi birliktir. Hükümetler arası Konferanslar, hukuki açıdan; üye devletlerarasında yapılan çok taraflı müzakereler şeklinde gerçekleştirilmiş, Avrupa’da bütünleşmenin ilerlemesi doğrultusunda ulusal çıkarlar arasında uzlaşma noktaları belirlenmeye çalışılmıştır. 1984 yılında Altiero Spinelli’nin girişimiyle Avrupa Parlamentosu’nda kabul edilen Avrupa Birliği Projesi bir yana bırakılırsa, Avrupa Birliği’nin gelişmesi konusunda en önemli unsur Başkan Delors’un önderliğindeki “Topluluklar Komisyonu” olmuştur (Bozkurt, 1993, s. 31).

Topluluğu Maastricht Anlaşmasına götüren üç önemli neden vardır. Bunlardan ilki, Avrupa’nın bütünleştirilmesi kapsamında; Avrupa Toplulukları’nın kurumsal ve siyasal bakımdan yeniden canlandırılmasına yönelik 1980’lerin ortalarından sonra başlatılan girişimlerdir. Akabinde, Berlin Duvarı’nın yıkılmasından sonra iki Almanya’nın 3 Kasım 1990’da birden birleşmesi, merkezi ve doğu Avrupa ülkelerinin Sovyet denetiminden kurtularak demokratikleşmeleri, Aralık 1991’de Sovyetler Birliği’nin çözülmesi Avrupa’nın siyasi yapısını baştan aşağı etkilemiştir. Üye ülkeler arasında ekonomik ve siyasal bütünleşmeleri içeren Avrupa Tek Senedi böylece yetersiz kalmıştır. Avrupa’da meydana gelen bu gelişmeler karşısında, Topluluğa üye devletler ileri derecede bütünleşme için siyasal baskılarını artırmaya başlamışlardır (Tatoğlu, 2006, s. 30).

İkincisi, 1980’lerin ortalarında Avrupa Topluluklarının ekonomisi istikrarlı ve önemli gelişmelere sahne olduysa da; Tek Pazar’ın tanımlanması için mali ve sosyal koordinasyona ihtiyaç duyulduğu üye ülkeler tarafından belirtiliyordu. Böylece, ekonomik ve mali birlik alanında Hükümetler arası Konferans gerçekleştirilmesi fikri doğdu (Tatoğlu, 2006, s. 30). Üçüncüsü ise, mevcut ülkedeki insanların bazı durumlardan memnuniyetsizliği ve hükümete daha iyi bir topluluk olması için baskıların artmasıdır.

Maastricht Kriterlerini oluşturan beş kural mevcuttur. Söz konusu kriterler aşağıda yer almaktadır. (Esen, 2012, s. 21).

- Toplulukta en düşük enflasyona sahip (en iyi performans gösteren) üç ülkenin yıllık enflasyon oranları ortalaması ile ilgili üye ülke enflasyon oranı arasındaki fark 1,5 puanı geçmemelidir.

- Üye ülkelerin kamu borçlarının GSYH'lerine oranı %60'ı geçmemelidir.

- Üye ülkelerin bütçe açıklarının GSYH'lerine oranı %3'ü geçmemelidir.

- Üye ülkelerde uygulanan uzun vadeli faiz oranları, 12 aylık dönem itibarıyla, fiyat istikrarı bakımından en iyi performansa sahip 3 ülkenin faiz oranını 2 puandan fazla aşmamalıdır.

- Son 2 yıl itibarıyla, bir üye ülkenin para birimi, diğer bir üye ülkenin para birimi karşısında devalüe edilmemiş olmalıdır.

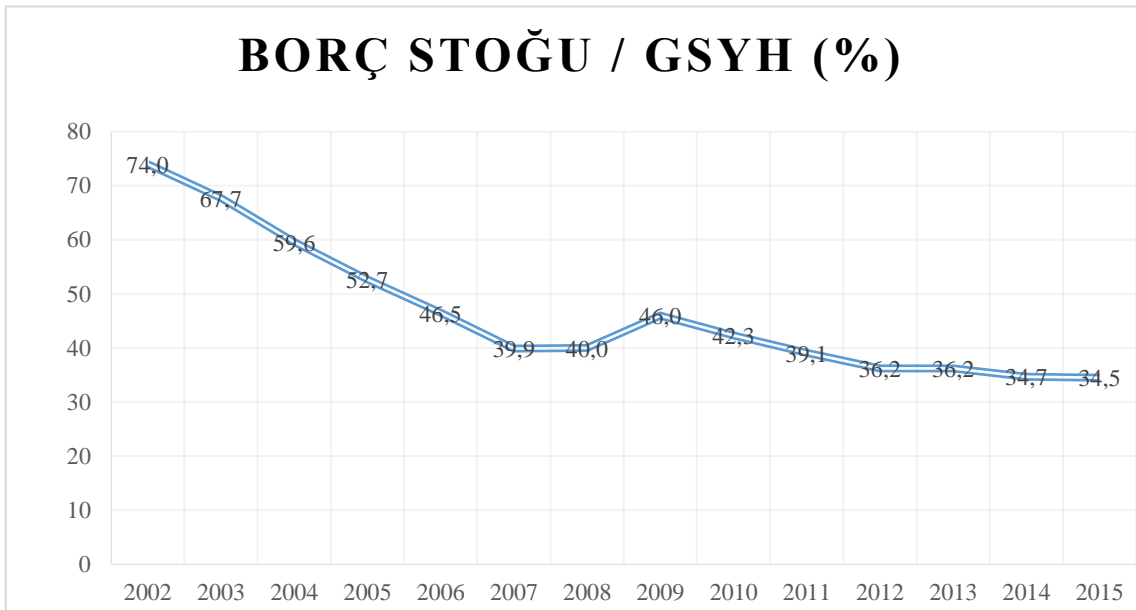
Maastricht Kriterleri aslında sadece maliye politikası (kamu borç stokunun ve bütçe açığının sınırlandırılması) ve para politikasının (uzun vadeli faiz oranları, enflasyon ve devalüasyonun sınırlandırılması) üye ülkeler tarafından kullanımının belli ölçüde kısıtlanması demektir. Bu iki kısıtlamanın, yani para ve maliye politikası gibi iki temel iktisadi aracın kısıtlanmasının nedeni bütçe ve fiyat istikrarıdır. Maastricht Kriterlerinin tek amacı bu iki alanda istikrarı sağlamaktır. Hatta Maastricht Kriterlerinde dış ekonomik ilişkilerle ilgili değişkenlere ilişkin istikrar kriterleri dahi yoktur. Uluslararası rezervlerin ithalatı karşılama oranı, cari işlemler açığının milli gelire oranı gibi en temel 'dış' ekonomik istikrar unsurlarına dahi yer verilmemiştir. Bu çerçeveden bakıldığında Maastricht Kriterlerini teorik olarak sadece emredici planlamaya dayalı bir ekonomi, dışa kapalı, anakronik bir ekonomi, hatta gelir düzeyi çok düşük ve gerek finansal alanda, gerekse kamu özel sektör ilişkilerinde çok ciddi sorunlar bulunan ekonomiler dahi rahatlıkla yerine getirebilir (İnan, 2005, s. 74-75).

Maastricht Antlaşması ile getirilen hükümler, üye ülke merkez bankalarının bağımsızlığı konusunu da ele almaktadır. Bu konuya ilişkin olarak, Avrupa Topluluğunu Kuran Antlaşmanın 107'nci maddesinde, "Avrupa Merkez Bankası (AMB), ulusal merkez bankaları ve bunların karar alma organlarında görev yapan kişiler, bu Antlaşma ve Avrupa Merkez Bankaları Sistemi (AMBS) Statüsü tarafından kendilerine verilen görev ve yükümlülükleri yerine getirirken ve yetkilerini kullanırken, Topluluk kurum ve organlarından, üye devlet hükümetlerinden veya herhangi bir başka makamdan talimat istemez ve almaz. Topluluk kurum ve organları ve üye ülke hükümetleri, bu ilkeye riayet etmeyi ve AMB'nin veya ulusal merkez bankalarının karar alma organlarının üyelerini,

görevlerini yerine getirirken etkileme girişiminde bulunmamayı taahhüt eder.” hükümlerine yer verilmiştir (Dilekli ve Yeşilkaya, 2002).

Yukarıda bahsedilen uyum modelleri çerçevesinde Türkiye'nin son yıllardaki performansı Avrupa birliğine giriş sürecinde önem arz etmektedir ve kısaca bunlardan bahsedilecektir.

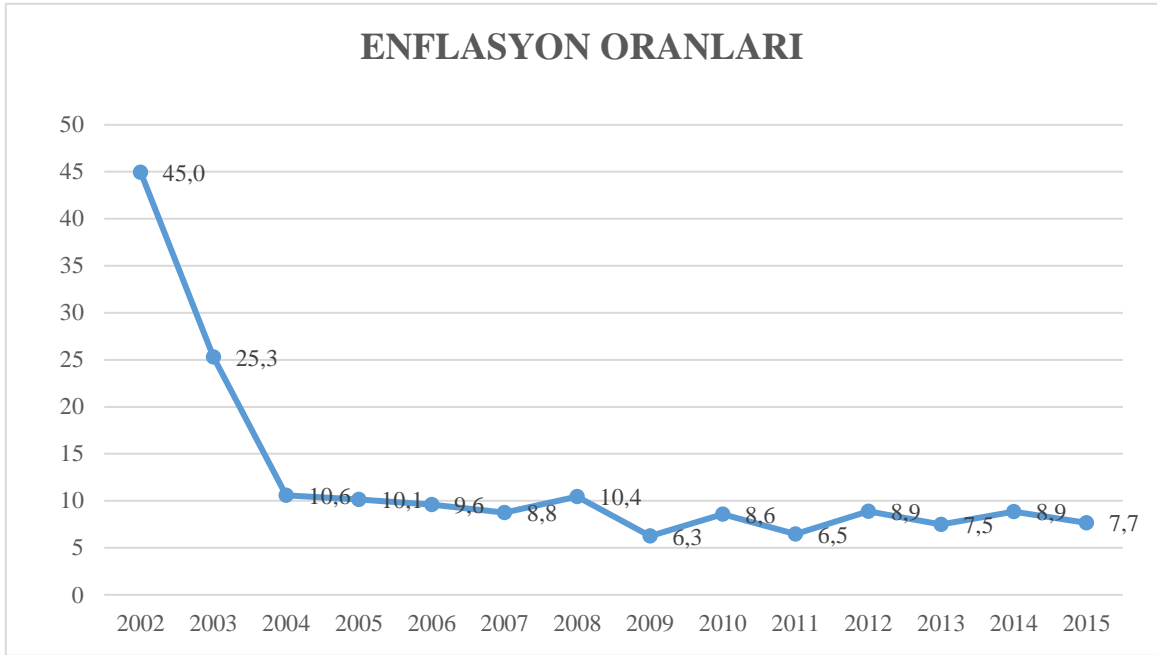
Şekil 3. Borç Stokunun GSYH İçindeki Payı (%)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Şekil 3'e Türkiye'nin GSYH içindeki kamu borçlarının yüzdesi verilmiştir. Şekildeki sayılardan hareketle verilen yıllarda 2004'ten sonra kamu borçlarımızın oranı yaklaşma kriterlerde belirlenen %60 oranını geçmediğini ve günümüze yaklaştıkça borç oranının %34'lere yaklaştığını görmekteyiz. Burada şu bilgiyi vermeden geçemeyiz. Normalde Türkiye'nin kamu borçları TL olarak artmıştır fakat GSYH içindeki payı düştüğü için azalmış olarak değerlendiririz.

Şekil 4. Tüketici Fiyatlarındaki Enflasyon Oranları (Yıllık)

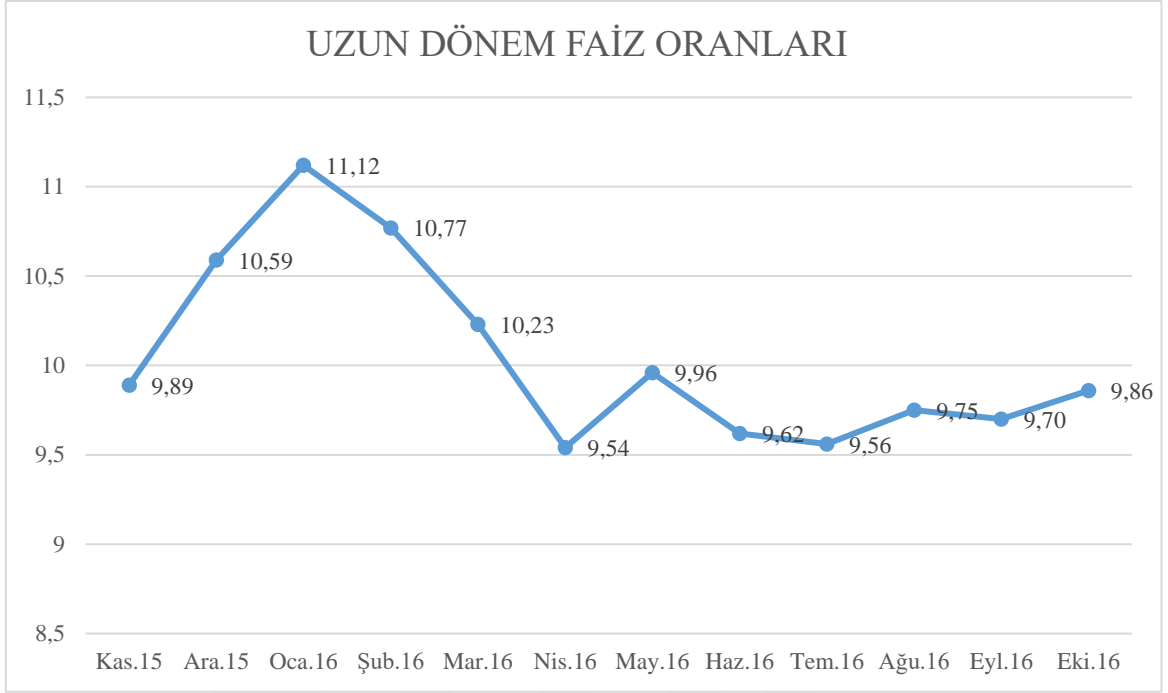

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>.

Şekil 4'e Türkiye'nin 2002- 2015 yılları arası enflasyon oranları verilmiştir. Türkiye 20.yüzyılın son dönemlerinden 2002 yılına kadar çok parlak zamanlar geçirmemiştir. 2002 yılında yeni siyasi partinin kurulması ve ekonomide istikrar sağlanması ile ekonomi hızlı bir şekilde toparlanarak 2 yılda %45 enflasyon oranından % 10 bandına inmiştir. Fakat Avrupa Birliği'nin yaklaşma kriterlerine bakıldığında kendi ülkemizde ne kadar iyileşme olursa olsun kriteri yerine getiremediğimiz görülmektedir. Çünkü enflasyon oranı bir önceki bahsettiğimiz kamu borçları oranı gibi sabit bir oranı yoktur. Yani Avrupa Birliği ülkelerindeki en iyi performans gösteren üç ülkenin enflasyon oranının ortalamasının arasındaki farkın 1,5 puanı geçmemesi lazım fakat üye ülkelere bakıldığında 2015 verileri 15 ülkenin negatif enflasyon verdiğini ve diğerlerinin de yaklaşık %1 civarında olduğu görülmektedir. Bu şartlarda ise Türkiye'nin bu enflasyon performansı ile bu kritere uyum sağlayamayacağı görülüyor.

Diğer bir kritere bakıldığında Türkiye Son iki yılda Avrupa devletleri karşısında kendi yerel parasını devalüe etmemiştir. Fakat ülkemizdeki ekonomik ve siyasi sebeplerden kaynaklı yerel paramız sürekli dış devletlere karşı değer kaybı yaşamaktadır.

Şekil 5. Uzun vadeli Faiz Oranları (Kasım 2015 – Ekim 2016)

Kaynak: TÜİK.

Şekil 5'e bakıldığında Türkiye'nin uzun vadeli faiz oranları verilmiştir. Şekildeki veriler yine kriterlere çok uzak olduğumuzu göstermektedir. Avrupa Birliği ülkeleri incelendiği zaman Yunanistan haricindeki diğer ülkelerin faiz oranı performansının aşağı yukarı %1'lerde olduğunu görmekteyiz.

2.2.7. 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı Türkiye'ye Ankara Anlaşması'nda tanımı yapılmış olan klasik gümrük birliğinin ötesinde yükümlülükler getirmiştir. Anlaşma'nın 10. maddesi gereği; Üye Ülkelerle Türkiye arasında, ithalatta olduğu gibi ihracatta da gümrük vergileri ve eş etkili resim ve harçlar, miktar kısıtlamaları ile milli üretime Anlaşmanın hedeflerine aykırı bir koruma sağlamayı gözetilen eşit etkili başka her türlü tedbir yasaklanır ve buna ilave olarak Türkiye üçüncü ülkelerle ilişkilerinde Topluluğun Ortak Gümrük Tarife'sinin kabul eder ve toplulukça dış ticaret konusunda uygulanan sair mevzuata da yaklaşmayı taahhüt eder. 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nda ise

Gümrük Birliği'nin sadece gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin kaldırılması ve Topluluğun üçüncü ülkelere uyguladığı ortak gümrük tarifesine (OGT) uyum sağlanması değil, aynı zamanda bir tarafın diğer taraf üzerinde haksız rekabet avantajı sağlamasına neden olabilecek tüm bozucu mekanizmaların kaldırılması anlamına geldiği anlayışı mevcuttur (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2016).

Ankara Antlaşması'nın 5. maddesinde hükme başlanan ortaklık ilişkilerinin Gümrük Birliği'ne dayalı son döneme girmekte olduğunu, böylece iki tarafın karşılıklı yükümlülüklerini yerine getirmesi suretiyle geçiş döneminin tamamlanacağını ve Gümrük Birliği'nin Ankara Antlaşması ile Katma Protokol çerçevesinde etkili biçimde işleyişi için gerekli yöntemlerin geliştirilmesinin yolunun açıldığını belirtilmiştir. Taraflar arasındaki Ortaklık ilişkisi çerçevesinde Gümrük Birliği siyasi ve ekonomik bakımdan önem taşıyan nitel bir aşamadır (Yaşar, 2011, s. 87).

2.2.8. Kopenhag Zirvesi, Kriterleri ve Türkiye ile Uyumu

1993 yılında Kopenhag'da yapılan Avrupa Konseyi toplantısında Avrupa Birliği'ne aday bir ülkenin tam üyeliğe kabulü için gerçekleştirmesi gerekli siyasi ve ekonomik kriterler belirlenmiştir. Kopenhag ekonomik ve siyasi kriterlerinin hayata geçirilmesi Avrupa Birliği'ne aday ülkelerin tam üye olabilmelerinin ön şartlarını teşkil etmektedir (Morgil, 2006, s. 92).

Kopenhag Zirvesi'nde belirlenen kriterler üç başlık altında toplanmıştır (Dura ve Atik, 2007, s. 278).

- Demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygılı ve azınlıkların korunmasını teminat altına alan kurumların istikrarını sağlamak,
- İşleyen bir Pazar ekonomisine sahip olunmasının yanı sıra Avrupa Birliği içindeki rekabet baskısı ile piyasa güçleri karşısında durabilme yeteneğine sahip olmak,
- Siyasi, ekonomik ve parasal birlik de dâhil olmaz üzere tam üyelikten kaynaklanan yükümlülüklerle uyum yeteneğine sahip bulunmak.

1993 Kopenhag Zirvesi üyelik için kriterlerin ortaya konması ve koşulluluğun ilk kez açıklanması bakımından tarihi bir adım olsa da, Kopenhag kriterleri çok genel ifade içermemeleri nedeniyle bu koşulların aday ülkeler tarafından yerine getirilip getirilmediği değerlendirilmesi de öznel olma riski ile karşı karşıya kalmaktadır. Ayrıca, Kopenhag

kriterleri genel bir ifade taşımaları itibariyle birlik müktesebatının kapsamını da aşıyordu. Sözelimi, Kopenhag siyasi kriterlerinde “azınlıkların korunması” hükmü varken bu konuda be birlik müktesebatı bulunmakta, ne de üye ülkelerde ortak bir azınlık tanımı uygulama vardır. Bu nokta da birlik uluslararası sözleşmelere başvursa da, aday ülkeye şart koşulan kriterler belirgin değildir. Bu da, aday ülkenin sağlıklı ve nesnel bir şekilde değerlendirme önünde engel olarak belirlemektedir (Erdenir, 2012, s. 101-102).

Çalışmanın bu bölümü kısıtlı olarak Avrupa Birliği bütünleşmesinden oluşmuştur. Çünkü birliğin kuruluş gününden bu güne çok anlaşma ve protokoller yapılmıştır. Fakat konumuz itibariyle genel olarak Türkiye ile ilgili olan anlaşmalar ve protokoller öne çıkarılmıştır.

2.2.9. Gümrük Birliği

Gümrük Birliği, taraflar arasındaki ticarete mevcut gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve miktar kısıtlamalarıyla, her türlü eş etkili tedbirin kaldırıldığı ve ayrıca, birlik dışında kalan üçüncü ülkelere yönelik olarak da, ortak gümrük tarifesinin uygulandığı bir ekonomik entegrasyon çeşidi olarak tanımlanmaktadır. Gümrük Birliğinin sınırları içinde malların hiç bir engellemeyle karşılaşmadan serbest dolaşımı esastır. Bu nedenle, Gümrük Birliği kapsamında olan taraflar arasında herhangi bir ayırımcılığın ortaya çıkmaması için, ortak rekabet kuralları ile ortak ticaret politikalarının da geliştirilmesi gereklidir. Bu sağlandığı takdirde ve sağlandığı oranda, Gümrük Birliği üyeleri, serbest rekabet ortamında ve eşit koşullarda üretim ve ticaret yapabileceklerdir (Hatipler, 2012, s. 3).

Gümrük Birliği'nde, birliğe üye ülkeler arasında gümrük tarife duvarlarının kaldırılması ve serbest ticaret alanlarının genişlemesi sonucunda, refah artırıcı ve ekonomik yönden olumlu gelişmeler olduğu gibi, üçüncü ülkelere karşı uygulanan gümrük duvarları nedeniyle refah azaltıcı ve ekonomik yönden olumsuz etkenler de ortaya çıkabilir. Gümrük Birliği'nin, her düzeyde taraflar arasında, onların lehlerine olmak üzere, karşılıklı menfaatlere dayalı olumlu ve objektif sonuçlar doğurması asıldır. Gümrük Birliği, tarafların ekonomilerini bir bütün halinde, ticaret, üretim, tüketim, gelir dağılımı yönüyle etkiler. Gümrük Birliği'nin etkilerini, Statik Etkiler ve Dinamik Etkiler başlıkları altında tasnif etmek mümkündür (Hatipler, 2012, s. 4). Genel olarak bakıldığında bu etkilerin ticaret etkisi, üretim etkisi, tüketim etkisi ve gelir dağılımı etkisi olduklarını görmekteyiz.

3. BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN AVRUPA ÜLKELERİ İLE DIŞ TİCARETİ

Avrupa Birliği son genişlemesi ile birlikte toplam 28 ülkeli bir birlik olmuştur. 1995 yılına kadar genişlemeler ile kurucular dâhil olmak üzere 15 üye ülkeye sahip olmuştur. Fakat Sovyetler Birliği’nin dağılması sonucu bağımsızlığını ilan eden ülkeler 1995 tarihinden sonra Avrupa Birliği’ne girmek için girişim hareketlerinde bulunmuşlardır. Bu sebeple ülkeler incelenirken 1995 öncesi ve 1995 sonrası olmak üzere iki grup halinde incelenmiştir.

3.1. 1995 Yılı Öncesi Dönemde AB üyesi Ülkeler ile Dış Ticaret

Avrupa Birliği kurulduğu günden 1995 yılına kadar bazı genişlemelerle ortak ülke sayısını artırmıştır. Bu bölümde 1995 yılına kadar birliğe dâhil olan Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya, Lüksemburg, İngiltere, Danimarka, İrlanda, Yunanistan, Portekiz, İspanya, Avusturya, Finlandiya ve İsveç gibi 15 ülke ile Türkiye arasındaki ticaret potansiyeli incelenecektir.

3.1.1. Almanya – Türkiye ilişkileri

Türk Alman ilişkileri çok uzun ve geleneksel bir dostluğa dayanmaktadır. Bu ilişki Osmanlı Devleti ve Kayzerlik döneminden bugüne dek tüm alanlarda süre gelmiştir. Daha sonra Nazi döneminden kaçarak Türkiye’ye sığınan Alman aydınları ise Almanya ve Türkiye ilişkilerine ayrı bir boyut katmaktadır. Ancak, Türk Alman ilişkilerini benzersiz kılan unsur, artık Almanya’yı yurt edinen ve bugün resmi olmayan kayıtlara göre 3 milyona yakın Türk vatandaşıdır (Tulgar, 2006, s. 171). Almanya, siyasi, ekonomik ve kültürel açılardan da Türkiye’ye en yakın ülkelerden birisidir. Ayrıca ülkemizin yabancı ülkelerle olan ikili ekonomik ve ticari ilişkileri dikkate alındığında, en yoğun ilişkilerin Federal Almanya ile olduğu görülmektedir. Türkiye ile Avrupa Birliği arasında imzalanan Anlaşma – Protokoller ve Ortaklık Konseyi kararları bu iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin temel dayanağıdır.

Genel olarak ihraç edilen ürünlere bakıldığında Almanya’ya ihraç ettiğimiz ön plandaki ürünler otomotiv, tekstil ve elektronik sektörlerinin ürünleri oluşturmaktadır. Bunlara ek olarak şekerli ürünler, kuru meyve ve fındık da Almanya’ya ihraç ettiğimiz

en önemli ürünler arasındadır. Almanya'dan ithal edilen ürünlere bakıldığında ilk sırada bilindiği gibi binek otomotivler ve esas itibariyle insan taşımak üzere imal edilmiş diğer motorlu taşıtlar ve bu taşıtların parçaları gelmektedir. Bunlara ek olarak tıbbi ilaçlar ve birçok elektrik ile ilgili teçhizat ürünleri ithal edilmektedir.

Tablo 9. Türkiye'nin Almanya ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2005	9.455	13.634	23.089	-4.179
2006	9.686	14.768	24.454	-5.082
2007	11.993	17.540	29.533	-5.547
2008	12.951	18.687	31.638	-5.736
2009	9.783	14.097	23.880	-4.314
2010	11.479	17.549	29.028	-6.070
2011	13.951	22.985	36.936	-9.034
2012	13.124	21.401	34.525	-8.277
2013	13.702	24.182	37.884	-10.480
2014	15.147	22.369	37.516	-7.222

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Tablo 9'da yıllar itibariyle bakıldığında Almanya ile dış ticaretimizde 2001 yılındaki cüzi miktarı hesaba katmaksızın 2000 yılından 2014 yılına kadar daimi olarak dış ticaret açığı verilmiştir. İhracat anlamında 2008 yılına kadar düzenli bir artış olmuş ve 2009 yılından sonrada kısmi şekilde ihracatımızın artmıştır. Bunun yanında ithalata verilerine bakıldığında yıllar arası düzenli bir artış veya azalış olmadan genel bir artış söz konusudur.

3.1.2. Belçika – Türkiye İlişkileri

Türkiye ile Belçika arasındaki ilişkiler 1800 yıllara uzanmaktadır. 1830 yılında bağımsızlığını ilan etmesi ve Osmanlı devletinin tanınması ile diplomatik ilişkiler başlamıştır. Daha sonra ise ticaret ve gemicilik anlaşmaları imzalanmıştır. Söz konusu

antlaşmaların ardından Belçika, Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul'da olmak üzere büyükelçilikler ve konsolosluklar açmıştır. O dönemde birçok Avrupa ülkesi ile savaşan Osmanlı Devleti, söz konusu ülkenin tarafsız politikalarından ötürü Belçika'dan kolay bir şekilde silah alabilmiştir. Diplomatik alandaki ilişkilerin, ekonomik alandaki gelişmelere yön vermesiyle birlikte, iki devlet arasında ki karşılıklı etkileşimler, Cumhuriyet dönemine kadar sürdürülmüştür (Servantie, 2016). Devam eden süreçte 1925 yılında Belçika Lozan Anlaşması'nı onaylayarak Türkiye Cumhuriyeti'ni tanımış ve siyasi diplomatik ilişkiler kurmaya başlamıştır.

1960 ve 1970 yıllarında ikili ilişkiler, ekonomik ve kültürel açıdan gelişmeye devam etmiştir. Bu bağlamda Türkiye'ye gerçekleştirilen Belçika yatırımlarında göreceli bir artış meydana gelmiştir. Türkiye'nin Belçika'da büyüyen görünürlüğüyle beraber Türkiye'ye gelen Belçikalı turistlerin sayısında da önemli bir artış görülmüştür. Bu zamana denk ikili ilişkilerde çok fazla sıkıntının yaşanmadığı söylenebilir (Servantie, 2016).

Türkiye'nin Belçika'ya ihraç ettiği ürünlere bakıldığında, eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar, otomobil, steysin vagonlar, yarış arabaları, kara taşıtları için aksam ve parçaları, tişört, fanila, diğer iç giyim eşyası ve izole edilmiş tel, kablo ve elektrik iletkenleri gibi ürünler son yıllarda ihraç edilen ürünleri oluşturmaktadır. Diğer yandan ithal edilen ürünlere bakacak olursak, demir-çelik döküntü ve hurdaları, stiren polimerleri, petrol yağları ve bitüm enli minerallerden elde edilen yağlar, dokuma tezgâhları, İnsan ve hayvan kanı, serum, aşı, toksin ve buna benzer tıbbi malzemeler de son yıllarda ithal edilen ürünler arasındadır.

Tablo 10. Türkiye'nin Belçika ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2005	1.292	2.241	3.533	-949
2006	1.381	2.477	3.858	-1.096
2007	1.736	2.868	4.604	-1.132
2008	2.122	3.151	5.273	-1.029
2009	1.796	2.371	4.167	-575
2010	1.960	3.213	5.173	-1.253
2011	2.451	3.959	6.410	-1.508

Tablo 10. (devam) Türkiye'nin Belçika ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2012	2.359	3.690	6.049	-1.331
2013	2.574	3.843	6.417	-1.269
2014	2.939	3.864	6.803	-925
2015	2.558	3.147	5.705	-589

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı.

Tablo 10'da 2005-2015 arası Türkiye ve Belçika arasında yapılan ticaret rakamları verilmiştir. Genel olarak bakıldığında ihracat ve ithalat yıllar itibariyle artış meydana gelmiştir. 2005 yılına bakıldığında 3.533 milyon dolarlık bir dış ticarete 949 milyon dış açık verilmiştir. Fakat 2015 yılına gelindiğinde yaklaşık olarak hacim bir buçuk kat artarak 5.700 milyon dolara çıkarken dış açık ise 589 milyon dolara gerileyerek Türkiye'nin lehinde sonuçlanmıştır.

3.1.3. Fransa – Türkiye ilişkileri

Fransa, ikili ticarete sürekli dış açık verdiğimiz ülkelerden birisidir. Bu ticaretteki açığın önemli bir bölümü motorlu taşıt ithalatından kaynaklanmaktadır. Genel olarak bakılırsa Fransa ile daha çok ithalat ilişkimiz varken Fransa'ya ihracatımızda önemli bir yere sahiptir. Giyim eşyaları, motorlu taşıtlar, tekstil elyafı ve mamulleri ilk sıralarda yer alan ihraç ürünlerimiz arasındadır. Bu ihraç ürünlerine ek olarak elektrikli makine ve cihazlar, meyveler, kabuklu yemişler, turuncgiller, demir ve çelikten yapılan eşyalar ve plastik eşyalar örnek verilebilir. İthalat ürünlerinde ön sırayı söylediği gibi motorlu taşıtlar alırken hava taşıtları, organik kimyasal ürünler ve eczacılık ürünleri de diğer ithal ettiğimiz ürünler arasındadır. Fransa ve Türkiye'nin üretim yelpazesine bakıldığında üretilip ihraç edilen ürünlerin çoğu benzerdir ve buda iç pazarında Türkiye pazarına benzediği anlamına gelmektedir.

Fransa ile Türkiye arasındaki ticari alışverişler, Avrupa Birliği ile gümrük birliği anlaşması yürürlüğe girdikten sonra gözle görülür derecede artmıştır. Hemen hemen on yılda değeri üç misline çıkmıştır. Özellikle motorlu taşıt alanında önemli bir ticaret artışının olduğu görülmektedir.

Tablo 11.Türkiye'nin Fransa ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2005	3.806	5.888	9.694	-2.082
2006	4.604	7.240	11.844	-2.636
2007	5.974	7.850	13.824	-1.876
2008	6.617	9.022	15.639	-2.405
2009	6.209	7.092	13.301	-883
2010	6.054	8.177	14.231	-2.123
2011	6.806	9.229	16.035	-2.423
2012	6.198	8.665	14.863	-2.467
2013	6.377	8.189	14.566	-1.812
2014	6.465	8.173	14.638	-1.708
2015	5.878	7.394	13.272	-1.516

Kaynak: ITC – Trade Map ve TÜİK.

Tablo 11’de 2005-2015 arası Türkiye ve Fransa arasında yapılan ticaret rakamları verilmiştir. Yıllar içinde ticaret hacmi artış ve azalış yaparak farklılıklar göstermiştir ama genel olarak bakıldığı durumda hemen hemen 2005 yılından 2015’e bir buçuk misli artış olduğu görülmektedir. Buradaki artış hem ihracat alanında hem de ithalat alanının dengeli bir şekilde olduğundan dolayı da Türkiye’nin dış ticaret açığı da büyümeden ortalama seviyede kalmıştır.

3.1.4. Hollanda – Türkiye İlişkileri

Hollandalılar ve Türklerin ekonomik ve ticari ilişkisi Osmanlı İmparatorluğu dönemine dayanarak yaklaşık 400 yıl öncesi başlamıştır. Eski dönemlerde bu iki milletin ilişkilerindeki temel konu ticarettir. 17.yüzyılda Hollanda Türkiye’den pamuk ve yün ithal etmiştir ve buna karşılık olarak da Türkiye’ye yünlü ve pamuklu kumaş ihraç etmiştir. Genel ticaret bu şekilde başlamasına rağmen 19.yüzyılda Türkiye’nin en çok ihraç ettiği ürün ise tütün olmuştur.

1996 yılında Avrupa birliği ile yapılan gümrük birliği anlaşması ile Türkiye Hollanda arasındaki gümrük vergileri kaldırılarak sanayi ürünleri ticareti artarak toplam ticaretinde artmasını sağlamıştır.

İki ülke arasında yapılan ticaretteki ürünlere bakılacak olursa, ihraç edilen ürünler tişört, görüntü kayıt verme cihazları, binek otomobil, pantolon ve gömlek, otobüs, örme giyim eşyası ve aksesuarları, elektrikli makineler ve parçaları, motorlu kara taşıtları, demir ve çelik ham maddeleri diye sıralayabiliriz. Türkiye'nin Hollanda'dan ithal ettiği ürünler ise, plastik, organik kimya ürünleri, eczacılık ürünleri, kâğıt, fotoğraf sinema ve ölçü kontrol cihazları şeklindedir.

Tablo 12. Türkiye'nin Hollanda ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2005	2.469	2.151	4.620	318
2006	2.539	2.160	4.699	379
2007	3.018	2.650	5.668	368
2008	3.143	3.056	6.199	87
2009	2.120	2.543	4.663	-423
2010	2.461	3.156	5.617	-695
2011	3.243	4.005	7.248	-762
2012	3.248	3.660	6.908	-412
2013	3.530	3.363	6.893	167
2014	3.460	3.516	6.976	-56
2015	3.156	2.914	6.070	242

Kaynak: ITC – Trade Map

Tablo 12'ye bakıldığında iki ülke arasında yapılan ticaret 2005 yılında 4,6 milyon dolar iken 2015 yılına gelindiğinde yaklaşık 6 milyon dolar olduğunu görmekteyiz. Ara yıllarda ticaret hacminde dalgalanmalar olduysa da on yıllık dönem için 1,4 milyon dolarlık bir artış çokta büyük bir artış değildir. 2009 yılına kadar yapılan ticaret ülkemizin lehine iken 2009 yılından sonra ülkemizin aleyhine dönmüştür. Ama yine de 2015 yılına gelindiğinde 242 milyon dolarlık bir dış ticaret fazlası ise tekrar Türkiye lehinde bir ticaret gerçekleşmiştir.

3.1.5. İtalya – Türkiye İlişkileri

İtalya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin başlangıcı Osmanlı İmparatorluğu döneminde 1856 yılında başlamıştır. Her iki devletinde Akdeniz’e sınırının olması ilişkileri kuvvetlendirmiştir. Bu sebeple İtalya Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne girmesi durumunda coğrafik konumu nedeniyle birliğe çok şey katacağını düşünmektedir.

İtalya ekonomik ve ticari ilişkiler açısından Türkiye için çok önemli bir ülkedir. Çünkü Türkiye ithalat anlamında uzun süreler Almanya’dan sonra İtalya ile yoğun ticaret yapılmıştır. Bunun en belirgin sebebi Türkiye’nin sanayide kullanmış olduğu girdi ve yatırım mallarının önemli bir tedarikçisi durumdadır. Son yıllara bakıldığında Türkiye’nin ihracatında İtalya üçüncü sırada iken ithalatta sırasını koruyarak Almanya’dan sonra yine ikinci sıradadır.

Türkiye ile İtalya arasında yapılan ticarete bakıldığında en çok ihraç edilen ürünler, motorlu kara taşıtları, mineral yakıtlar, mineral yağlar, müstahsiller, mumlar, meyveler, kabuklu yemişler, turunçgiller ve kavun kabuğu, elektrikli makine ve cihazlar, kazan, makine ve parçaları, giyim eşyası ve aksesuarları, pamuk, demir ve çelik gibi ürünlerdir. Türkiye’nin en çok ithal ettiği ürünlere bakıldığında, optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar cihazlar, tıbbi aletler, demir ve çelik, eczacılık ürünleri ve Türkiye’nin ihraç ettiği birçok ürününde endüstri içi ticaret olarak benzerlerini ithal etmektedir.

Tablo 13. Türkiye’nin İtalya ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2005	5.617	7.566	13.183	-1.950
2006	6.752	8.664	15.416	-1.911
2007	7.480	9.968	17.448	-2.488
2008	7.819	11.012	18.831	-3.193
2009	5.891	7.673	13.564	-1.783
2010	6.505	10.204	16.709	-3.698
2011	7.852	13.550	21.401	-5.698
2012	6.374	13.560	19.933	-7.186
2013	6.719	12.887	19.606	-6.169
2014	7.145	12.059	19.204	-4.914
2015	6.891	10.643	17.534	-3.752

Kaynak: ITC – Trade Map

Tablo 13'e bakıldığında Türkiye'nin italya arasındaki ticaret rakamları verilmiştir. Türkiye adına en parlak ihracat yılı olarak 7.852 milyon dolarlık ihracat ile 2011 yılı olmuştur. Bunun yanı sıra 2011 yılı yine ithalat rakamlarının da zirve yaptığı yıl olmuştur. Bu nedenle özellikle 2012 yılında önceki yıllara göre daha fazla dış açık vermiştir. Ticaret hacmi olarak bakılırsa dengeli bir dış ticaretin olmadığını görmekteyiz. Son 10 yılda sürekli artıp azalan bir ticaret olduğunu görmek mümkündür.

3.1.6. Lüksemburg – Türkiye İlişkileri

Lüksemburg küçük dengeli ve sanayileşmiş ülkeler arasında en yüksek alım gücüne sahip olan bir ülkedir. Coğrafi konum olarak Fransa, Almanya ve Belçika'ya yakın olması bu ülkenin gelişmesine sebep olmuştur.

Türkiye piyasalarına bakıldığında Lüksemburg sermayesi ile faaliyet gösteren 300 den fazla firma olduğu bilinmektedir. Bu firmalar genellikle otomotiv, eğlence dinlenme, kültür ve spor faaliyet alanlar, gayrimenkul, inşaat, oteller ve lokantalar, kimyasal madde ve ürünleri imalatı gibi sektörlerde faaliyet göstermektedirler.

Türkiye ile Lüksemburg arasında yapılan ticarete bakıldığında en çok ihraç edilen ürünler, demir ve çelik tellerden örnek halat ve kablolar, eşya ambalajında kullanılan torbalar, kauçuktan yeni dış lastikler ve çelikten yapılan birçok eşyalardır. Türkiye'nin en çok ithal ettiği ürünlere bakıldığında, pamuk ipliği, ambalaj amaçlı torbalar, sentetik dikiş iplikleri, araç lastikleri ve toplu halde taşıma yapılabilecek taşıtlar gibi ürünlerdir.

Tablo 14. Türkiye'nin Lüksemburg ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2005	28	122	150	-94
2006	24	94	118	-71
2007	74	151	225	-77
2008	56	125	182	-69
2009	20	80	99	-60
2010	26	114	140	-89

Tablo 14 (devam) Türkiye'nin Lüksemburg ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2011	54	163	216	-109
2012	52	146	198	-94
2013	52	137	189	-85
2014	66	150	216	-84
2015	37	224	261	-187

Kaynak: ITC – Trade Map

Tablo 14'e bakıldığında ülkenin coğrafi büyüklüklerinden de kaynaklı bir şekilde ticaret hacminin yüksek olmadığını görmekteyiz. Son on yıllık verilere göre Türkiye'nin ihracatı hiçbir yıl 100 milyon dolarlık seviyeyi aşmamıştır. Bunun yanı sıra ithalatın %80 oranından 100 milyon dolar seviyesinin üstünde olması dış açık verilmesine neden olmuştur. 2015 yılına bakıldığında ise ticaret hacminin en yüksek olduğu yıldır, ama aynı zamanda son beş yılın en düşük ihracat rakamı olması Türkiye'nin aleyhinde olduğunu göstermektedir. Bunun kanıtı ise 2015 yılında 187 milyon dolarlık dış açık verilmesidir.

3.1.7. İngiltere – Türkiye İlişkileri

Avrupa Birliği kurulduktan sonra birinci büyüme aşamasında birliğe dâhil olan İngiltere Türkiye'nin en yoğun ticaret yaptığı ülkelerden birisidir. Yoğun ticaret yapılmasına ek olarak bu ticaret Türkiye lehinde sonuçlanmaktadır. Son yıllara bakıldığında Türkiye'nin ihraç yaptığı ilk üç ülkeden birisi İngiltere'dir. İthalat rakamlarına bakıldığında ise on ila on ikinci sıralarda yer aldığı görülmektedir. Türkiye'nin lehinde gerçekleşen ticaret ilk olarak 2001 yılında başlayarak yaklaşık iki milyar dolarlık ihracat ile gerçekleşmiştir. Devam eden yıllarda ise iki ülke arasındaki ticaret hep Türkiye lehine gerçekleşmiştir.

Türkiye İngiltere arasındaki yoğun ticaret incelendiğinde tekstil ve hazır giyim ticaretinin önemli yer tuttuğu görülmektedir. Son yıllarda 2014'de ticaretin %18,6 tekstil grubu olduğunu görülmektedir. Genel olarak Türkiye'nin İngiltere'ye ihraç ettiği mallara bakıldığında, eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar, izole edilmiş teller ve kablolar, tekstil ve hazır giyim ürünleri, monitörler ve projektörler, meyve grubundan taze ve

kurulmuş üzümler, elektro termik cihazlar ve ortam ısıtmada kullanılan elektronik cihazların olduğunu görülmektedir. Türkiye'nin İngiltere'den ithal ettiği başlıca ürünler ise şu şekildedir. Dökme demir ve çelik, insan taşınması için imal edilmiş binek otomobiller (özellikle yarış arabaları), araçlar için kullanılan içten yanmalı pistonlu motorlar ve tedavide kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlardır.

İngiltere ve Türkiye ikili ilişkileri eski tarihlerden gelen bir durumdur. Bu durum ise ilişkileri olumlu yönde etkilemesine yardımcı olmuştur. NATO müttefikimizde olan İngiltere Avrupa Birliği'ne giriş aşamasında bugüne kadar en büyük desteği olan bir ülkedir. Fakat son dönemlerde İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden çıkma talebi ve çıkması ihtimalinde Türkiye ile ilişkilerini hangi yönde ilerleyeceği merak konusudur.

Tablo 15. Türkiye'nin İngiltere ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2005	5.910	4690	10.600	1.220
2006	6.810	5130	11.940	1.680
2007	8.620	5470	14.090	3.150
2008	8.150	5320	13.470	2.830
2009	5.540	3460	9.000	2.080
2010	7.220	4670	11.890	2.550
2011	8.160	5840	14.000	2.320
2012	8.700	5620	14.320	3.080
2013	8.780	6280	15.060	2.500
2014	9.900	6010	15.910	3.890
2015	10.560	5660	16.220	4.900

Kaynak: ITC – Trade Map

Tablo 15'e bakıldığında son on yıl itibariyle ihracatın sürekli arttığını ve ithalatın ise aynı miktarlar çevresinde gezindiğini görmekteyiz. Bu durum yukarıda da belirtildiği gibi iki ülke arasında yapılan ticaretin Türkiye'nin lehine olmasına sebep olmaktadır.

Tablo da küresel krizin denk geldiği yıllar haricinde sürekli ticaret hacmi artarak 2005 yılında 1.220 milyon dolar fazla veren dış ticaret 2015 yılına gelindiğinde 4.900 milyon dolar olmuştur.

3.1.8. Danimarka - Türkiye İlişkileri

İki ülke arasında diplomatik ilişkiler 1925’li yıllarda başlamıştır. Bu ilişki Türkiye Cumhuriyeti ile Danimarka Kraliyeti arasında yapılan dostluk anlaşması ile sağlanmıştır. Danimarka ile ilişkilere bakıldığında hem NATO müttefiki hem de bölgesel ve uluslararası kuruluşlar çerçevesinde işbirliği içinde olduğumuz bir ülkedir. Danimarka iç piyasasına bakıldığında yaklaşık olarak 4000 civarında faaliyet gösteren Türk firmasını da görmek mümkündür.

Genel olarak Danimarka Türkiye ilişkileri normal şekilde ilerlemektedir. Fakat son dönemlerde Avrupa Birliği terör örgütleri listesinde yer alan PKK terör örgütü Danimarka’dan almış olduğu lisans sayesinde ROJ TV adı altında yayınlarına devam etmektedir. Bu durum ilişkilerin olumsuz yönde etkilemiştir. Daha sonraları yapılan görüşmeler neticesinde ilişkiler tekrar düzelerek hızla iyileşme göstermiştir.

Türkiye’nin Danimarka’ya en çok ihraç ettiği başlıca ürünlere bakıldığında, hazır giyim ürünleri büyük yer tutmakta olup, otomotiv ve yan sanayi ürünleri, organik tarım ürünleri, elektrikli cihazlar öne çıkmaktadır. En çok ithal edilen ürünler grupları ise şu şekildedir. Tıbbi aletler, makineler, eczacılı ürünleri ve demir-çelik eşyaları şeklindedir.

Tablo 16. Türkiye’nin Danimarka ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2005	733	434	1.167	299
2006	826	445	1.271	381
2007	1.008	656	1.664	352
2008	953	902	1.855	51
2009	679	585	1.264	94
2010	765	678	1.443	87
2011	881	733	1.614	148
2012	985	721	1.706	264

Tablo 16. (devam) Türkiye'nin Danimarka ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2013	1.005	818	1.823	187
2014	1.076	1.035	2.111	41
2015	902	806	1.708	96

Kaynak: ITC – Trade Map

Tablo 16'ya bakıldığında ikili ticaretin Türkiye lehine olduğunu görmekteyiz. 2005'li yıllarda yapılan ticaret akabinde gelen yıllardaki yapılan ticareten daha verimlidir. Çünkü yukarıdaki tabloda verilen başlangıç verilerinde 300 milyon civarında dış fazla miktarı mevcut iken son yıllarda daha düşük seviyede sonuçlanmıştır. Genel olarak ticaret hacmi büyümüşür ama ihracatın artmasından ziyade ithalatın artması bu duruma sebebiyet vermiştir.

3.1.9. İrlanda - Türkiye İlişkileri

İki ülkenin ilişkileri geçmişteki Osmanlı İmparatorluğu dönemine dayanmaktadır. İrlanda ile bilinen ilk temas 16. Yüzyılda Akdeniz'de korsanlar tarafından ele geçirilen bir İrlanda ticaret gemisinin yıllar sonra İrlanda'ya tekrar iade edilmesidir. Bu dönemlerde İrlanda İngiltere krallığının himayesi altında idi. Günümüze gelindiğinde ise ilişkilerde herhangi bir sorun olmayıp gün geçtikçe gelişmektedir.

İrlanda ve Türkiye ikili dış ticaretine bakıldığında, Türkiye'nin en çok ihraç ettiği mallar, genel itibariyle insan taşınması için üretilmiş motorlu taşıtlar, izole edilmiş teller ve kablolar, örme tekstil ürünleri, kâğıttan yapılmış torbalar ve plastikten yapılmış levha ve tabakalardır. Türkiye'nin en çok ithal ettiği ürünler ise Tedavide kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar, İnsan kanı, serum, aşı gibi tıbbi malzemeler, protez organlar, işitme cihazları, sanayide ve içecek imalinde hammaddelerdir.

Tablo 17.Türkiye'nin İrlanda ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2.005	405	725	1.129	-320
2.006	575	802	1.377	-227
2.007	637	862	1.500	-225
2.008	664	973	1.637	-309
2.009	289	816	1.105	-526
2.010	339	874	1.213	-535
2.011	354	839	1.193	-485
2.012	347	845	1.193	-498
2.013	380	830	1.210	-451
2.014	471	894	1.365	-423
2.015	467	840	1.307	-374

Kaynak: TÜİK.

Tablo 17'ye bakıldığında Türkiye – İrlanda dış ticaretinin İrlanda lehine olduğunu görmekteyiz. Yıllar itibariyle bakıldığında en çok ihracat yaptığımız yıl 664 milyon dolarlık rakam ile 2008 yılı olmuştur. Bu tarihten sonra küresel krizin etkisi ile Türkiye'nin ihracatı aşırı derecede gerileme göstermiştir. Bunun yanı sıra ithalat rakamlarına ihracat gibi belirgin bir azalma olmamıştır. Bu sebeple o yıllar Türkiye'nin dış açık miktarı da artış göstermiştir. 2010 yılında sonra ihracat seviyemizi kendisini toparlamış ama 2008'li yılların seviyesine ulaşamamıştır.

3.1.10. Yunanistan - Türkiye İlişkileri

Osmanlı imparatorluğu dönemlerinde Osmanlı'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan eden Yunanistan uzun süreler Türkiye'ye düşman gözüyle bakarak senelerce gergin ilişkiler içinde olmuşlardır. Bu düşmanca yıllar geçmesine rağmen üstüne terör örgütünün başının Yunanistan'da ikamet etmesi iki ülkenin savaşa girmesine sebep olacaktı. Fakat o dönemler her iki ülkenin de başına geçen hükümetler sayesinde ikili ilişkiler iyileşerek yeni bir boyut kazanmıştır.

2000'li yıllardan sonra ilişkilerin iyi yönde ilerlemesi ticari faaliyetleri de geliştirmiştir. Şu anda hale hazırda faaliyet gösteren Finansbank menşei olarak Yunan kökenlidir. Daha sonraları Türkiye'nin banka hisselerini alması ile ortaklık çerçevesinde

Türkiye'ye yunan sermayesi girmiştir. Bu tarihten sonra yunan iş adamları da Türkiye piyasalarına girmeye başlamıştır. Son dönemlerde 300 den fazla yunan sermayesi ile faaliyet gösteren işletme mevcuttur. Tüm bu gelişmeler Türk Yunan dış ticaretini de olumlu yönde etkilemiştir.

Türkiye Yunanistan dış ticaretine gelince Türkiye'nin en çok ihraç ettiği ürünler; ham olmayan petrol yağları, binek otomotivler, elektrik enerjisi, ev içi temizlik kağıtları, dokuma kumaşlar, elektrikli ev aletler ve ısıtıcılar, demir ve çelik levhalar şeklindedir. Yunanistan'ın Türkiye'den en çok ithal ettiği ürünlere bakıldığında; pamuk, ham olmayan petrol yağları, gübre karışımları, işlenmemiş altın, petrol kömürü, özellikle son iki yılda artan otomatik veri işleme makineleri ve bakır tüp borular şeklindedir.

Tablo 18. Türkiye'nin Yunanistan ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2.005	1.127	728	1.855	399
2.006	1.603	1.045	2.648	558
2.007	2.262	950	3.212	1.312
2.008	2.430	1.151	3.581	1.279
2.009	1.634	1.131	2.765	503
2.010	1.455	1.542	2.997	-87
2.011	1.553	2.568	4.121	-1.015
2.012	1.401	3.540	4.941	-2.139
2.013	1.437	4.206	5.643	-2.769
2.014	1.537	4.044	5.581	-2.507
2.015	1.401	1.861	3.262	-460

Kaynak: ITC – Trade Map

Tablo 18'de Türkiye ile Yunanistan arasında gerçekleşen son on yılın dış ticaret rakamları verilmiştir. Başlangıçta görüldüğü üzere yapılan ticaret Türkiye lehine iken 2010 yılından sonra dış fazla yerine dış açık vererek Türkiye'nin aleyhinde gerçekleşmiştir. Bunun sebebi Türkiye'den kaynaklı değildir bilakis Yunanistan'ın kendi iç piyasasında meydana gelen krizden kaynaklıdır. Mevcut kriz yunan halkının alım

gücünü düşürdüğü için yapılan ticarete ithalat rakamları artsa bile ihracata rakamları aynı seviyede kalmıştır. Son yıllarda 1.400 milyon dolar seviyesinde ihracat oluşurken verilen dış açık ise 2 milyar dolarlara yaklaşmıştır. 2015 yılında ise Yunanistan'dan yapılan ithalat azaltılarak dış açığı da makul bir düzeye geriletmiştir.

3.1.11. İspanya - Türkiye İlişkileri

İki ülkenin arasındaki ilişkiler 1980'li yıllarda İspanya'nın NATO'ya girmesi ile başlamıştır. Bu dönemlerde Türkiye'nin parlamenter demokrasi sistemine dönmesi ve İspanya ile benzer ticari politikalar kullanması Türkiye ile İspanya arasındaki ilişki yoğunlaştırmıştır. Daha sonra 1989 yılında imzalanan dostluk anlaşması ile ilişkiler hız kazanmıştır.

İspanya, 2007 yılında dış ticaret ve yatırım stratejisi çerçevesinde 10 ülkeyi hedef olarak bu ülkelerde ticari faaliyet planları yapmıştır. Hedef alınan 10 ülke içerisinde Türkiye'nin de olması ticari ilişkilerde pozitif etki yaratmıştır. Son dönemde 400'den fazla Türkiye iç piyasasında faaliyet gösteren İspanya sermayeli ticaret haneler mevcuttur. Son 15 yılda İspanya'nın Türkiye'ye yaptığı yatırım 5 milyar dolara ulaşmıştır.

Türkiye ile İspanya ticaretin de temel dış ticaret mallarına bakıldığında Türkiye'nin en çok ihraç ettiği ürünler takım elbise, ceket, etek ve pantolonun yoğun olduğu tekstil ürünleri, örme iç giyim eşyaları, buzdolapları ve dondurucular, karayollarında kullanılan taşıtlar için parça ve aksesuarlar, demir ve çelikten eritilerek üretilmiş külçelerdir. En çok ithal edilen ürünler ise şu şekildedir. Temel itibarıyla insan taşımak için üretilen binek taşıtlar ve bu taşıtların aksam ve parçaları, rafine edilmiş bakır ve alaşımları, helikopter ve uçak gibi taşıtlar, işlenmemiş çinko, tedavide kullanılan tıbbi ilaçlar ve işlenmemiş ya da yarı işlenmiş altın türleridir.

Tablo 19. Türkiye'nin İspanya ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2.005	3.011	3.555	6.566	-544
2.006	3.720	3.832	7.552	-112
2.007	4.580	4.343	8.923	237
2.008	4.047	4.548	8.595	-501
2.009	2.823	3.777	6.600	-954
2.010	3.536	4.840	8.376	-1.304
2.011	3.917	6.196	10.113	-2.279
2.012	3.717	6.108	9.825	-2.391
2.013	3.443	6.418	9.861	-2.975
2.014	4.750	6.120	10.870	-1.370
2.015	4.742	5.588	10.330	-846

Kaynak: TÜİK

Yukarıdaki tabloda Türkiye ile İspanya arasındaki ticaretin boyutunu gösteren rakamlar verilmiştir. Son on yıllık periyotta Türkiye'nin ticaret sonucunda hep açık verdiği görülmektedir. Bu açık 2009 yılında sonra artarak 2 ila 3 milyar dolar seviyesinde sonuçlanmıştır. Bu dönemlerde Türkiye'nin ihracatı hemen hemen aynı seviyede kalmış ithalat düzeyi ise artmıştır. Diğer paragrafta bahsedilen 2007 yılına denk gelen İspanya dış ticaret ve yatırım stratejisi kapsamında yaklaşık olarak bu tarihten sonra ticaret hacimleri 2007 öncesine önemli derecede artarak 10 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. En yüksek ticaret hacmi ise 2014 yılında 10.870 milyon dolar olarak gerçekleşmiş yanı sıra önceki yıllara göre Türkiye'nin ihracatı da artarak dış açık miktarı azalmıştır.

3.1.12. Portekiz - Türkiye İlişkileri

Portekiz ve Türkiye ilişkilerinin geçmişi 1800'lü yıllara dayanmaktadır. Bu tarihten Lozan anlaşmasına kadar pek bir gelişme olmamakla birlikte Portekiz'in anlaşmanın mali hususlarının kabul etmesi ile Türkiye Portekiz ilişkileri tekrardan tesis edilmiştir. Bu dönemden sonra ilişkiler genel itibarıyla pürüzsüz ilerlemiştir. Yakın geçmişte Portekiz'in Avrupa Birliği 'ne girmesi ve Gümrük Birliği'nin imzalanmasından sonra ticari faaliyetler iyice artmıştır. Son yıllarda bakıldığında yaklaşık 40 civarında Portekiz tabanlı firma Türkiye piyasasında faaliyet göstermektedir. Türkiye'ye yapılan doğrudan yatırım ise yaklaşık 750 milyon dolar civarındadır.

Portekiz ile Türkiye arasındaki ticarete bakıldığında Türkiye'nin en çok ihraç ettiği ürünler; insan taşımak üzere imal edilen taşıtlar, pamuk ipliği, eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar, demir veya çelikten elde edilen ürünler, ev ve çamaşırhane tipi yıkama makineleri, buzdolapları, soğutucular ve dondurucu ürünlerdir. Yapılan dış ticarete Türkiye'nin en çok ithal ettiği ürünlere bakıldığında kâğıt ve kartonlar, sodalı kimyasal odun hamuru, radyo yayınları alıcı cihazları, buhar kazanları, hava veya vakum pompaları ve elektrikle ilgili kontrol cihazları, dağıtım tabloları gibi ürünlerdir.

Tablo 20. Türkiye'nin Portekiz ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2005	395	398	793	-3
2006	563	382	945	181
2007	550	407	957	143
2008	541	480	1.021	61
2009	409	418	827	-9
2010	465	504	969	-39
2011	445	606	1.051	-161
2012	441	644	1.085	-203
2013	617	680	1.297	-63
2014	557	763	1.320	-206
2015	558	640	1.198	-82

Kaynak: TÜİK

Tablo 20'ye bakıldığında son 10 yılda aşırı dalgalanmayan bir ticaretin olduğunu söyleyebiliriz. Hem ihracat hem de ithalat rakamları ortalama değerler etrafında dolaşp durmaktadır. Fakat 2008' e kadar olan ticaret kısmen Türkiye lehine iken daha sonraki yıllarda Portekiz lehine dönmüştür. Türkiye için en verimli ticaret yılı 181 milyon dış fazla ile 2006 yılı iken en verimsiz yıl ise 206 milyon dış açık verdiğimiz 2014 yılı olmuştur.

3.1.13. Avusturya - Türkiye İlişkileri

İki ülkenin siyasi ve ekonomik ilişkileri Osmanlı dönemleri zamanına yani Viyana Kuşatması dönemlerine dayanmaktadır. Bizi ilgilendiren kısmı ise Türkiye Cumhuriyeti ve Avusturya arasında 1924 imzalanan dostluk anlaşması ile ilişkilerin başlamasıdır. Avusturya ile Türkiye'yi bir araya getiren başka bir unsur ise Türk vatandaşlarının bu ülkede ikamet etmesidir. Türk ve Türk kökenli Avusturyalı olarak yaklaşık 300 bine yakın kişi Avusturya'da hayatını devam ettirip o ülkeye iş gücü sağlamaktadır.

Son yıllarda Avusturya iç piyasasında Türkiye'nin önemli yeri bulunmaktadır. Şöyle ki son verilere göre Avusturya'nın en çok ihracat yaptığı üç ülkeden biri Türkiye'dir. Avusturya ülkemizi ihracat bakımından büyük bir pazar ve dış yatırım olarak önemli bir bölge olduğu gördüğü için Türkiye ile ilişkilerini artırmıştır.

Türkiye ile Avusturya arasındaki ticarete en çok ihraç ettiğimiz ürünler hazır giyim ve örme tipi ürünler, meyveler ve sebzeler, alüminyum ve metal eşyalar, küçük ev aletleri, organik olmayan mineral ham maddeleri, mobilya ve yatak ürünleri ve hazır giyim aksesuarlarıdır. En çok ithal ettiğimiz ürünlere bakıldığında ise kâğıt ve karton, sentetik iplikler, eczacılık ürünleri, silindir ve profiller, metal eşyalar, özel amaçlı makineler ve binek otomobiller şeklindedir.

Tablo 21. Türkiye'nin Avusturya ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2005	659	940	1.599	-281
2006	710	1.077	1.787	-367
2007	844	1.351	2.195	-507
2008	991	1.526	2.517	-535
2009	807	1.204	2.011	-397
2010	835	1.439	2.274	-604
2011	1.053	1.736	2.789	-683
2012	1.001	1.634	2.635	-633
2013	1.057	1.750	2.807	-693
2014	1.134	1.814	2.948	-680
2015	1.024	1.568	2.592	-544

Kaynak: TÜİK.

Tablo 21’de Avusturya ve Türkiye’nin dış ticaret rakamları verilmiştir. Tablonun geneline bakıldığında Avusturya lehine oluşan bir ticaretin olduğunu görmekteyiz. 2011 yılı ile Türkiye’nin yaptığı ihracat 1 milyar doları aşmıştır. Fakat yapılan ticarete ithalat düzeyinin daha fazla olması her yıl Türkiye’nin dış açık vermesine sebep olmuştur. 2013 yılında ise 693 milyon dış açık ile son on yılın Avusturya ile en verimsiz ticaret yılı olduğunu söyleyebiliriz.

3.1.14. Finlandiya - Türkiye İlişkileri

Türkiye ile Finlandiya ilişkileri 1924’te imzalanan dostluk anlaşması ile başlamıştır. İlişkilerin gelişmesi ise Türkiye’nin Avrupa Birliği üyeliğine adaylığının başladığı 1999 yılı dönemlerinde Finlandiya’nın Avrupa Birliği dönem başkanlığı yapmasıdır. Bu dönemdeki görüşmeler ile Türkiye-Finlandiya arasında daha sıkı bir bağ oluşarak Avrupa Birliği’ne giriş sürecindeki Türkiye’yi güçlü bir şekilde destekleyen bir ülke olmuştur.

20.yüzyılda iki ülkenin ticari faaliyetlerine bakıldığında ilk olarak 1963 yılında Türk Elektrik Kurumu ile Nokia arasında kurulan Türk kablo şirketinin kurulmasıdır. Fakat ilerleyen yıllarda Finlandiya’nın Nokia bünyesindeki birçok şirketle ortaklığını bitirmesi ile Türkiye’yle de ticari ilişki kopmuştur. 2006 yılına gelindiğinde ise Türkiye piyasasının en büyük üreticilerinden olan Vestel Finlandiya’nın önemli TV ve elektronik ürün markalarının kullanım hakkını satın alması ile Türkiye-Finlandiya arası ticaret ve yatırım ilişkileri tekrardan hız kazanmıştır.

İki ülkenin dış ticaretine bakıldığında Türkiye’nin en çok ihraç ettiği ürünler binek otomotivler, kara taşıtları aksam ve parçaları, bisiklet gibi motorsuz araçlar, örme kazak, süveter ve hırkalar, örme iç giyim eşyaları, seramikten yapılan döşeme ve kaldırım taşları, çinko cevherleri ve konsantreleri ve muhtelif beyaz eşya ürünleridir. En çok ithal ettiğimiz ürünler ise şu şekildedir. Sodalı odun hamuru, kâğıt ve kartonlar, demir cevherleri ve konsantreleri, gazete kâğıdı ve toprak, maden, cevheri taşıma, ayırma, seçme gibi iş makineleridir.

Tablo 22.Türkiye'nin Finlandiya ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	hacim	Denge
2005	297	962	1.259	-665
2006	359	1.139	1.498	-780
2007	412	1.208	1.620	-796
2008	367	1.180	1.547	-813
2009	197	796	993	-599
2010	296	1.115	1.411	-819
2011	353	1.296	1.649	-943
2012	301	1.114	1.415	-813
2013	298	1.245	1.543	-947
2014	330	1.138	1.468	-808
2015	266	1.012	1.278	-746

Kaynak: Trade Map, TÜİK ve DEİK verilerinden derlenmiştir.

Tablo 22’de Türkiye ile Finlandiya arasındaki dış ticarete konu olan ihracat, ithalat, dış ticaret hacmi ve ticaret dengesi rakamları verilmiştir. 2009 yılı haricinde son on yılda oluşan dış ticaret 1.2 milyar dolar seviyesinin altına inmemiştir. 2009 yılında oluşan düşüşün en büyük sebebi ise küresel kriz olmuştur. Tablonun geneli Finlandiya ile olan ticaretin Türkiye adına ithalat üzerine olduğunu göstermektedir. Yaklaşık olarak her yıl yapılan ihracatın üç misli kadar dış ticaret açığı verilmektedir. En çok açık verilen yıl ise 947 milyon dolarlık açık ile 2013 yılı olmuştur.

3.1.15. İsveç - Türkiye İlişkileri

Türkiye ile İsveç arasındaki ilişkiler bir çok Avrupa ülkesi ile olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti’i kurulduktan sonra 1924 yılında yapılan dostluk anlaşması ile başlamış kesintisiz bir şekilde gelişerek devam etmiştir. Ayrıca Avrupa Birliği’nin dış politikalarına da katkı sağlayan İsveç Avrupa Birliği’ne giriş sürecinde en büyük destekçilerimizden birisidir. İsveç’le bir diğer ilişkimiz ise turizm tabanlıdır. Yaklaşık olarak 2015 yılında 600 bin kişi Türkiye’yi ziyaret etmiştir.

Birçok Avrupa ülkesi gibi İsveç’te Avrupa Birliği’ne giriş yaptıktan sonra Gümrük Birliği çerçevesinde Türkiye ile ticari faaliyetlerine yön vermiştir. 1800’lü

yıllardan itibaren İsveç ÷lkemize birçok yatırım yapmıştır. Bunların en bilindik olanı Volvo marka taşıtlar üreten firmadır. Bununla birlikte daha çokça İsveç tabanlı firmanın Türkiye’de temsilcileri ofisleri ve irtibat büroları mevcuttur.

İsveç ile yapılan ticarete en çok ihraç edilen ürünleri şu şekilde sıralanabilir. Örne hazır giyim eşyaları, otomobiller, elektrikli makineler, elektronik cihazlar, maden cevherleri, elektriksiz makineler, alüminyum ve alüminyumdan yapılan eşyalar, meyveler ve seramik ürünleridir. Ticarete en çok ithal edilen ürünler ise demir ve çelik, elektrikli ve elektriksiz makineler, petrol, kömür ve doğal gaz ürünleri, mineraller, inorganik kimyasallar ve optik, medikal cihazlardır.

Tablo 23. Türkiye’nin İsveç ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2005	661	1.427	2.089	-766
2006	787	1.488	2.275	-701
2007	883	1.716	2.599	-833
2008	919	1.909	2.828	-990
2009	748	1.891	2.637	-1.143
2010	947	1.922	2.838	-975
2011	1.183	2.284	3.467	-1.101
2012	1.275	2.135	3.410	-860
2013	1.149	2.046	3.195	-897
2014	1.321	2.015	3.335	-695
2015	1.190	1.585	2.775	-395

Kaynak: ITC – Trade Map

Tablo 23’de İsveç ile Türkiye arasından meydana gelen dış ticaret rakamları verilmiştir. Tablonun geneli ticaretin İsveç’in lehinde olduğunu göstermektedir. Fakat son on yıla bakıldığında ilk beş yıllık performans ile son beş yıllık performans farklıdır. Yani 2010 yılından sonra ihracat rakamları artar iken ithalat rakamları kısmen aynı kalmıştır. Bu durum ise dış ticaret sonunda verilen açığı azaltmayı sağlamıştır. Son on

yılın en az açığını 395 milyon dolar ile 2015 yılında vererek diğer yıllara göre daha verimli bir ticaret yapılmıştır.

3.2. 1995 Yılı sonrası dönemde AB e katılan Ülkeler ile Dış Ticaret

1995 yılının sonuna gelindiğinde daha yüksek yaşam standartları, tam çalışma, ekonomik büyüme ve istikrarı artırmak için kurulan Avrupa Birliği 15 üyeden oluşan bir birlik haline gelmiştir. Üye sayısı arttıkça Avrupa'daki ticari faaliyetler daha verimli hale gelmiştir. 1995 yılına kadar toplamda dört genişleme yapılmıştır. 2004 yılında ise Avrupa Birliği bugüne kadarki en büyük beşinci genişlemesini yaparak; Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya, Malta ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi birliğine katmıştır. Buna müteakip 2007 yılında Romanya ve Bulgaristan, 2013 yılında ise Hırvatistan'ı birliğine katarak üye sayısını 28'e yükseltmiştir.

3.2.1. Çek Cumhuriyeti - Türkiye İlişkileri

Türkler ile Çeklerin ilişkileri Çekoslovakya ile 1924 yılında başlamıştır. O günden bugüne soğuk savaş yıllarını hariç tutarsak daimi bir dostluk sergilemişlerdir. 1993 yılına geldiği zaman Çekoslovakya bölünerek Çek Cumhuriyeti kendisinin kuruluşunu ilan etmiş ve Türkiye ise aynı gün tanımıştır. Bu günden sonra ise Türk-Çek ilişkileri daha çok gelişmeye başlamıştır. 2004 yılında Avrupa Birliği'ne katılarak Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne giriş sürecini de her zaman desteklemiştir.

Türkiye ile Çek Cumhuriyeti ticari ilişkileri Çekler 2004 yılından Avrupa Birliği'ne katılana kadar 03.10.1997 tarihli Serbest Ticaret Anlaşması çerçevesinde şekillenmiş ve ticaret bu anlaşmadaki esaslara göre yapılmıştır. Fakat birliğe dâhil olmaz bu anlaşmanın hükmü kalmayıp diğer Avrupa Birliği üye ülkeleri gibi Gümrük Birliği esasına dayanarak yürütülmüştür. Tablo 24'de 2005-2015 yılları arası ticaret rakamları verildiği için Gümrük Birliği öncesi ticaret gösterilememektedir. Fakat biliniyor ki ikili ticarete konu olan Çek-Türk ticari Gümrük Birliği'ne dâhil olduktan sonra iyice ivme kazanmıştır.

Bu ikili ülkenin ticari faaliyetlerine bakıldığında ise Türkiye'nin en çok ihraç ettiği ürünler; temel itibarıyla insan taşımacılığı için kullanılan motorlu taşıtlar ve otomobiller, televizyon alıcı cihazları, sertleştirilmemiş kauçuktan imal edilen eşyalar,

alüminyumdan yapılan çubuk ve profiller ve örme hazır giyim ürünleridir. En çok ithal edilen ürünlere bakıldığında ise binek otomotivler, karayolu taşıtları için parça ve aksesuarlar, otomatik bilgi işlem makineleri, sıvılar için pompalar, gerilimi 100 voltu geçmeyen elektrik devreleri ve klima cihazlarıdır.

Tablo 24. Türkiye'nin Çek Cumhuriyeti ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2005	290	699	989	-409
2006	378	682	1.060	-304
2007	578	1.169	1.747	-591
2008	701	1.304	2.005	-603
2009	489	1.029	1.518	-540
2010	694	1.326	2.020	-632
2011	888	1.755	2.643	-867
2012	786	2.005	2.791	-1.219
2013	772	2.627	3.399	-1.854
2014	837	2.420	3.257	-1.583
2015	769	2.218	2.987	-1.449

Kaynak: TÜİK.

Tablo 24'e bakıldığında Gümrük Birliği esaslarına göre yapılan ticaretin artış yoğunluğunun 2006 yılından sonra olduğunu görmekteyiz. Oransal olarak hemen hemen ihracatta ithalatta iki misli artış sağlanarak en yüksek olan 2013 yılında 3.399 milyon dolarlık bir ticaret hacmi yakalanmıştır. Ticaret hacminin artması pozitif bir durumdur ama dış açık için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. 2004 yılında 409 milyon dolar olan dış açık miktarı 2015 yılına gelindiğinde yaklaşık 1 milyar dolar artarak 1.4 milyar dolara çıkmıştır. Bu durum Türkiye için dezavantajlı bir durum olmuştur.

3.2.2. Estonya - Türkiye İlişkileri

Estonya 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir ve aynı zamanda tanınmıştır. 1991 yılından itibaren iki ülkenin dost ilişkisi devam etmiştir ama bu iyi niyetli ilişki ne

yazık ki ticari faaliyetlere yansımamıştır. Tablo 25’de gösterileceği gibi de 2006 yılına kadar bu zayıf ilişki devam etmiştir ve bu tarihten sonra ticaret ivme kazanmıştır.

Estonya ile Türkiye arasındaki ticarete ürün yelpazesine bakılacak olursa Türkiye’nin en çok ithal ettiği ürünler; örme hazır giyimler, 10 kişiden fazla insan taşıyabilecek taşıtlar ve sentetik ipliklerden dokunmuş mensucatlardır. En çok ithal edilen ürünler ise telefon cihazları, ses ve görüntü bilgisi veren cihazlar, dökme demirler, mücevher eşyaları ve aksamı, elektrik transformatörleri ve işlenmemiş kurşun bunları bazılarıdır.

Tablo 25. Türkiye’nin Estonya ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2005	57	59	116	-1
2006	75	98	173	-23
2007	82	167	249	-85
2008	240	261	501	-22
2009	106	102	208	4
2010	90	146	237	-56
2011	132	368	500	-236
2012	169	311	480	-143
2013	197	259	456	-61
2014	178	294	471	-116
2015	118	337	455	-219

Kaynak: TÜİK.

Tablo 25’de 2005 sonrası ticari rakamlar verilmiştir. 2005 yılına gelinceye kadar Türkiye bu ticaretten dış fazla vererek yarar sağlamıştır. Fakat tabloda görüldüğü gibi 2005 yılından sonra ticaretin seyri Estonya tarafına geçmiştir. Genel olarak bakıldığında 2006 yılına ticari faaliyetlerin çok sık olmadığı görülmekte ve 2011 yılından sonra ise hacmin iyice büyüdüğü görülmektedir. 2011 yılı ticaretin pik yaptığı yıldır ama aynı zamanda 500 milyon kadar çok olmayan bir ticaretten 236 milyon dolar açık verilmiştir.

3.2.3. Güney Kıbrıs Rum Yerleşkesi - Türkiye İlişkileri

Bilindiği üzere Kıbrıs adasının kuzey bölümü Türklerin himayesi altında iken güney kısmı ise Rum kesiminin himayesi altındadır. Dünya genelinde Güney Kıbrıs'ı diplomatik olarak tanımayan tek ülke Türkiye'dir. Bu sebeple ise hem siyasi hem de ticari ilişkilerin olması mümkün olmamaktadır.

3.2.4. Letonya - Türkiye İlişkileri

Türkiye Letonya Cumhuriyetini 1925 yılında tanımıştır. Sovyetler Birliği dağılana kadar bağımsız olmayan Letonya 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Daha sonra ise 1994 yılından Türkiye ile dostluk anlaşması imzalanarak diplomatik ilişkilere başlanmıştır. Ticari ilişkilere bakıldığında nüfus boyutu olarak da küçük olan Letonya 2000'li yıllara kadar pek fazla ticari faaliyette bulunamamıştır. Ama turizm açısından nüfuz göre iyi bir rakam sayılabilecek 60 binden fazla insanın Türkiye'yi ziyaret etmesi önemlidir.

Letonya ile Türkiye arasındaki ticareti başlıca mallara bakıldığında en çok ihrac ettiğimiz ürünler; kıymetli metaller, örme hazır giyim çeşitler, kara taşıtları için aksam ve parçalar, buhar kazanları dışında kalan merkezi ısıtma kazanları, elektrik ile ısınmayan demir çelik radyatörleri ve sentetik ipliklerdir. En çok ithal edilen mallara bakıldığında ise demir-çelik döküntü ve hurdaları, ham ve yarı işlenmiş altınlar, yakmaya mahsus ağaçlar, canlı büyükbaş hayvanlar ve taşkömürüdür.

Tablo 26. Türkiye'nin Letonya ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2005	81	3	84	78
2006	77	8	85	69
2007	105	36	141	69
2008	104	24	128	80
2009	65	50	115	15
2010	66	71	137	-5
2011	116	130	246	-14
2012	127	160	287	-33
2013	151	172	323	-21

Tablo 26 (devam) *Türkiye'nin Letonya ile Dış Ticareti (Milyon \$)*

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2014	193	168	361	25
2015	173	123	296	50

Kaynak: TÜİK.

Tablo 26'da Türkiye ile Letonya arasında oluşan ticaret rakamları verilmiştir. Öncelikle ithalat rakamlarına bakıldığında 2005 yılında yok denecek kadar az bir ithalat gerçekleşmiştir ve az da olsa 2005 yılına denk gelen 81 milyonluk ihracın 78'i dış fazla olarak Türkiye'ye dönmüştür. İlerleyen yıllarda ticaret hacmi ithalat düzeyinde artış göstererek bazı yıllar ihracat rakamlarını geçerek dış açık verilmesine sebep olmuştur. Hacmin en büyük olduğu 2014 yılında 25 milyon dolar fazla verilirken en az ticaret yapılan 2005 yılında 78 milyon dolar fazla verilmiştir. Beraberinde incelersek verim olarak 2005 yılında yapılan ticaret Türkiye için daha lehte bir ticaret olmuştur.

3.2.5. Litvanya - Türkiye İlişkileri

Türkiye ile Litvanya arasındaki dostluk anlaşması 1930 yılında imzalanmıştır. Daha sonra ise Letonya ile benzer şekilde Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra 1991 yılında diplomatik ilişkileri tekrardan gözden geçirilmiştir. Bu iki ülke arasında ilişkiler düzeyli bir şekilde ilerlemiştir. 2004 yılında Letonya'nın NATO üyesi olması sonrasında işbirliği ve görüş alışverişleri hız kazanmıştır. Türkiye ile ilişkiler pozitif yönde olmasının etkisiyle de birlikte son yıllarda ülkemize 100 binden fazla ziyaretçi gelerek Litvanyalıların en çok tercih ettiği ülke konumundadır.

Yapılan ticaret çerçevesinde bakıldığında ülkemizin en çok ihraç ettiği ürünler; kıymetli metalleri ayakkabı ve tekstil ürünleri, tütün ürünleri, meyveler şekerli ürünler ve elektrikli aletlerdir. En çok ithal edilen ürünler ise şu şekildedir. Dökme demir ve hurda, buğday, yakmaya mahsus ağaçlar, mobilya ve asfalt ürünleridir.

Tablo 27.Türkiye'nin Litvanya ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2005	149	159	308	-10
2006	167	145	312	22
2007	236	122	358	114
2008	231	199	430	32
2009	151	81	232	70
2010	208	119	327	89
2011	274	148	422	126
2012	276	218	494	58
2013	403	179	582	224
2014	351	217	568	134
2015	300	245	545	55

Kaynak ITC – Trade Map.

Tablo 27'ye bakıldığında Türkiye'nin lehine olan bir ticaret tablosu görmekteyiz. Son on yıl içerisinde 2005 yılı hariç hiçbir yılda dış açık verilmemiştir. Oluşan ticaret Litvanya'nın büyüklüğü ve nüfus yoğunluğuna bakıldığında muazzam bir ticaret olduğunu görmekteyiz. En iyi yıl olan 2013 yılında en yüksek ticaret hacmini yakalanıp 224 milyon dolarlık bir fazla elde edilmiştir.

3.2.6. Macaristan - Türkiye İlişkileri

Macaristan ülkesi ile ilk günlerden beri üst düzey bir şekilde siyasi bir diyalog içinde olunmuştur. Bu yoğun ilişki ise paralelinde ekonomik ve ticari ilişkileri de olumlu yönde etkilemiştir. Macaristan ile Türkiye arasındaki ticari ilişkiler 1997 yılında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması çerçevesinde ilerlemiştir. Fakat 2004 yılında Avrupa Birliği'ne katılımı ile ilişkiler Gümrük Birliği çerçevesinde tekrar tesis edilmiştir. Başlarda ticari seyir Türkiye lehine iken 2004 yılından sonra Türkiye aleyhine dönmüştür.

Bunun kanıtını aşağıdaki tablo 28'de görmekteyiz. Bu tabloda ekonomik ilişkilerin yoğun düzeyde olduğunu görmek mümkün ama bu düzey ne yazık ki Türkiye aleyhindedir. İhracat miktarları 500 milyon doların etrafında seyrederken ithalat rakamlarımız 1 milyar dolar seviyesinin üzerindedir. Genel olarak bakıldığında 2011 yılı Türkiye adına en zayıf yıllardan birisidir ki tam olarak 990 milyon dolar açık verilmiştir.

Yıllar ilerleyip 2015 yılına gelindiğinde açık miktarlarında düşüş olduğu gözlemlenmektedir. Bunun sebebinin ihracat miktarımızın artışı olması da ikili ticarete önemli bir noktadır.

Tablo 28.Türkiye'nin Litvanya ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2005	379	946	1.325	-567
2006	486	1.286	1.772	-800
2007	776	1.424	2.200	-648
2008	684	1.286	1.970	-602
2009	446	987	1.433	-541
2010	441	1.382	1.823	-941
2011	509	1.494	2.003	-990
2012	518	1.184	1.702	-666
2013	652	1.228	1.880	-576
2014	694	1.188	1.882	-494
2015	712	1.306	2.018	-594

Kaynak: TÜİK.

Bu iki ülkenin arasındaki ticarete en çok ihraç ettiğimiz ürünler; otomobiller, eşya taşımaya mahsus taşıtlar, kauçuktan mamuller, televizyon alıcıları, monitör ve projektörler, elektrik devreleri ve bakırdan ince, kalın, örme halatlar şeklindedir. En çok ithal edilen ürünler ise, büro için diğer makine ve cihazlar, azot gruplu bileşenler, otomatik bilgi işlem makineleri, mısır, canlı hayvanlar ve motorlar için elektrikli ateşleme cihazlarıdır.

3.2.7. Malta - Türkiye İlişkileri

Malta ile Türkiye arasındaki ilişkilerimiz 1967 yılında tesis edilmiştir ve olumlu ve pürüzsüz bir düzeyde seyretmektedir. Malta ülkesi bazı diğer ülkeler gibi dış fazla verdiğimiz ülkeler arasındadır. Ticaret genel itibariyle sanayi ürünlerine dayanmaktadır. Küresel kriz dönemleri dışında genel olarak yüksek düzeyde dış açıklar ile ticari faaliyetler devam etmektedir.

Malta ile Türkiye'nin ticaret mallarına bakıldığında en çok ihraç edilen ürünler arasında petrol yağları, deniz taşıtları, eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar, plastikten imal edilen esas itibariyle eşya taşınması için üretilen kaplar ve izole edilmiş ürünler mevcuttur. En çok ithal edilen ürünler ise mineral yakıtlar ve yağlar, paslanmaz çelik, el işi ve el dokumaları, ilaç ve ilaç endüstrisinde kullanılan maddeler, tıbbi alet ve malzemeler, makine ve mekanik aletlerdir.

Tablo 29. Türkiye'nin Malta ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2005	279	46	325	233
2006	227	21	248	206
2007	621	99	720	522
2008	956	168	1.124	788
2009	655	135	790	520
2010	410	196	606	214
2011	900	324	1.224	576
2012	918	217	1.135	701
2013	887	75	962	812
2014	1.015	57	1.072	958
2015	494	26	520	468

Kaynak: TÜİK.

Tablo 29'da Türkiye ile Malta arasındaki gerçekleşen ticaretin rakamları verilmiştir. İkili ticarete üstün olan Türkiye yapılan alışveriş sonunda avantajlı olan ülkedir. Son 10 yılda hiç dış açık verilmemiştir. Hatta 2005 yılını son dönemlere kıyasladığımızda muazzam bir ticaret artışını görmek mümkündür. 2014 yılı ise tarihteki en verimli ticaret yılı olmuştur. Bir milyar üzerindeki ihracata karşın 57 milyon dolarlık bir ithalat ile 958 milyon dolar dış fazla verilmiştir.

3.2.8. Polonya - Türkiye İlişkileri

Polonya ve Türkiye arasındaki ticari ve siyasi ilişkiler 23 Nisan 1974 tarihli ticaret anlaşması ile şekillenmiştir. Akabinde 1999 yılında Serbest Ticaret Anlaşması ile devam ederek 2004 yılında Avrupa Birliğine dâhil olunca ilişkiler Gümrük Birliği çerçevesinde tekrar tesis edilmiştir. 1999 yılında Polonya'nın NATO'ya girme aşamasını desteklemesi ile Türkiye Polonya ilişkilerinin gelişimine katkı sağlamıştır.

İki ülke arasında gerçekleşen ticaret Polonya lehinde olup ürün yelpazeleri şu şekildedir. En çok ihraç ettiğimiz ürünler benzinli binek otomobiller, televizyonlar, fındık, otomatik çamaşır yıkama makineleri, sentetik liflerden halılar, bazı hazır giyim ürünleri ve dizel motor aksamlarıdır. En çok ithal edilen ürünler ise sığır etleri, dizel motorlar, PVC'ler, otomatik bilgi işlem makineleri ve kauçuklardır.

Tablo 30. Türkiye'nin Polonya ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2005	830	1.244	2.075	-414
2006	1.060	1.437	2.497	-377
2007	1.436	1.646	3.082	-210
2008	1.587	1.978	3.565	-391
2009	1.321	1.817	3.138	-496
2010	1.504	2.621	4.125	-1.117
2011	1.759	3.496	5.255	-1.737
2012	1.854	3.058	4.912	-1.203
2013	2.059	3.185	5.244	-1.126
2014	2.402	3.082	5.484	-680
2015	2.330	2.978	5.308	-648

Kaynak: TÜİK.

Tablo 30'da Polonya ile Türkiye arasındaki yapılan dış ticaretin rakamları verilmiştir. Mevcut ticaret tamamıyla Polonya lehindedir. Verilen dış açık kenara bırakılacak olursa mevcut olan ticaret hacmi mükemmel seviyededir. Küresel kriz

döneminde dış açık artmış olmasına rağmen akabinde tekrar düşüş sağlanmıştır. En yüksek ticaret yapılan yıl, 2014 kıyas bakımından oldukça verimli sayılabilir. 2011 yılı ise yüksek ticaret hacmine sahip olmasına rağmen 1.737 milyon dış açık ile en verimsiz yıl sayılabilir.

3.2.9. Slovakya - Türkiye İlişkileri

Türkiye ve Slovakya ilişkilerinin temeli 1975 yılında imzalanan ticaret anlaşmasıdır. Bu anlaşma birinci aşamada 1993 yılında Çekoslovakya'nın ikiye ayrılması ve Slovakya'nın ilan etmesi ve daha önce imzalanan anlaşma yükümlülüklerinin aynen kabul edilmesi ile devam etmiştir. Fakat 2004 yılında yeni bir oluşum içine giren Slovakya Avrupa Birliği'ne dâhil olunca bu anlaşma feshedilmiştir. Slovakya ülkemizin Avrupa Birliği sürecini desteklediğini belirtmiştir. Buna ek olarak sözde ermeni soykırım yapıldığı görüşlerini de hiçbir hukuki temele oturtulmamasından kaynaklı soykırım yapıldı iddialarına karşı yöndeki tutumunu da açıklamıştır.

Türkiye ile Slovakya arasındaki ticaretin ürünlerine bakıldığında en çok ihraç edilen ürünler hazır giyim ürünleri, otomobiller, televizyon alıcıları, alüminyum sac, levha ve şeritler, bakırdan yapılan halatlar, bakır teller, örme kazak ve süveterlerdir. En çok ithal edilen ürünler ise şu şekildedir. Kauçuktan yeni dış lastikler, otomobiller, kara taşıtları için aksam ve parçalar, hava kompresörleri, vantilatörler, ağız ve diş sağlığını korumak için üretilen ürünler, yük işlerinde kullanılan iş makineleri.

Tablo 31. Türkiye'nin Slovakya ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2005	123	378	501	-255
2006	170	438	608	-267
2007	284	648	932	-364
2008	307	904	1211	-597
2009	217	814	1032	-597
2010	455	927	1382	-472
2011	402	893	1295	-491
2012	392	872	1263	-480
2013	436	1116	1553	-680

Tablo 31 (devam) Türkiye'nin Slovakya ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2014	472	920	1392	-447
2015	546	859	1404	-313

Kaynak: TÜİK.

Tablo 31'de Türkiye'nin Slovakya ile arasındaki ticaret rakamları verilmiştir. Genel olarak son on yılda ticari faaliyetler hep Slovakya lehine olmuştur. 2008 yılına kadar oluşan ticaret bundan sonra daha fazla ivme kazanarak hacimsel olarak artış göstermiştir. Bunun yanında da dış açık miktarlarında aşırı sapmalar olmamıştır. 2015 yılı da Türkiye açısından diğer yıllara kıyaslandığında hem yüksek ticaret hacmiyle hem de düşük dış açık miktarıyla en verimli yıl sayılabilir.

3.2.10. Slovenya - Türkiye İlişkileri

Slovenya 1991 yılında duyurarak bağımsızlığını ilan etmiştir. 6 şubat 1992 yılında ise Türkiye tarafından tanınmıştır. Bu iki ülkenin arasındaki ilişkiler dostane ve pürüzsüz şekilde sürdürülmüştür. Slovenya ülkesi de Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne giriş aşamasındaki en büyük destekçilerinden birisidir. Aradaki iyi niyet ve dostluğun simgesi olarak da Slovenya'nın sanatsal faaliyetlerinde Türk sanatçıları ve Türk sanat eserlerinin yer alması bunun kanıtı olarak gösterilebilir.

Slovenya ile Türkiye arasındaki serbest ticaret anlaşması Slovenya'nın 2004 yılında Avrupa Birliği'ne girmesi ile feshedilip daha sonra Gümrük Birliği şartları çerçevesinde tekrardan tesis edilmiştir. Böylece Slovenya ile olan ticaret hız kazanarak artmaya devam etmiştir.

Slovenya ile Türkiye arasında ticarete başlıca ürünler ise şu şekildedir. En çok ihraç ettiğimiz ürünler eşya taşımaya mahsus taşıtlar, tedavide ve korunmada kullanılan ilaç türleri, petrol yağları, römorkörler ve itici gemiler ve motorlu taşıtlardır. En çok ithal ettiğimiz ürünler ise, hava vakum pompası, hava kompresörleri ve vantilatörler, kauçuktan dış lastikler, sıvanmamış kâğıt ve karton, elektrikli su ısıtıcıları, işlenmemiş alüminyum ve otomatik kontrol cihazları şeklindedir.

Tablo 32.Türkiye'nin Slovenya ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2005	332	218	550	115
2006	418	202	620	216
2007	487	232	719	254
2008	649	244	892	405
2009	595	250	845	345
2010	357	291	648	65
2011	618	349	966	269
2012	548	312	860	236
2013	666	304	970	362
2014	743	302	1045	441
2015	810	344	1154	467

Kaynak: TÜİK.

Tablo 32'e bakıldığında yapılan ticaretin Türkiye lehine olduğu görülmektedir. 2004 yılından sonra hız kazanan ticaret en büyük seviye olarak 2015 yılında ulaşmış ve 467 milyon dolarlık bir dış fazla ile sonuçlanmıştır. 2009 yılındaki düşüşü hesaba katmaz isek genel itibariyle artan bir ticaret olduğunu söyleyebiliriz.

3.2.11. Bulgaristan - Türkiye İlişkileri

Bulgaristan Türkiye'ye birçok konuda yakın bir ülkedir. Hem dost hem komşu hem de müttefik olduğu bir ülkedir. Bulgaristan 2004 yılında NATO'ya girerek Türkiye ile müttefiklik olgusuna sabit olmuştur. Akabinde de 2007 yılında Avrupa Birliği'ne dâhil olarak daha farklı bir boyuta geçiş yapmıştır. Bulgaristan ile Türkiye arasındaki bir diğer önemli ilişki ise soydaşlarımızın o ülkede yaşamasıdır. Son verilere göre yaklaşık 600.000 kişiyi bulan Türk vatandaşımız vardır. Bu da hemen hemen nüfusun %10'unu karşılamaktadır.

Türkiye'nin ihracat yaptığı en önemli ve miktar olarak en büyük olan ülkelere biriside Bulgaristan'dır. Dengeli bir şekilde seyreden ticaret yaklaşık 5 milyar dolara

ulaşmıştır. Bu ticaretteki alışveriş yapılan ürünlere bakıldığında Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ürünler plastikten mamul eşyalar, elektrikli makine ve cihazlar, makine parçaları, motorlu kara taşıtları, örme hazır giyim eşyaları ve kâğıt kartondan oluşmaktadır. En çok ithal edilen ürünler ise demir-çelik ürünleri, bakır eşya, çinko, kimyasallar, ayçiçeği tohumu, plastik ve ağaçtan mamul eşyalar, mineral yağlar, pamuk, bakır eşya, çinko, kimyasallar, ayçiçeği tohumudur.

Tablo 33. Türkiye'nin Bulgaristan ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2005	1.179	1.190	2.369	-11
2006	1.568	1.663	3.231	-95
2007	2.060	1.952	4.012	108
2008	2.151	1.840	3.991	311
2009	1.389	1.117	2.506	272
2010	1.497	1.703	3.200	-206
2011	1.623	2.475	4.098	-852
2012	1.685	2.754	4.439	-1.069
2013	1.971	2.760	4.731	-789
2014	2.040	2.846	4.886	-806
2015	1.676	2.254	3.930	-578

Kaynak: TÜİK.

Tablo 33'e bakıldığında 2009 kadar Türkiye tarafının lehine olan ticaretin bu tarihten sonra Bulgaristan lehine döndüğünü görmekteyiz. Ticaret hacminin son yıllardaki büyümesi ithalat tabanlı gibi olsa da yıllar geçtikçe verilen dış açık miktarı da azalmıştır. Dengeli bir ticaretin olduğunu göz önüne alarak devam eden yıllarda yapılan ticaretin tekrar ülkemizin lehine döneceğini söylemekte mümkündür.

3.2.12. Romanya - Türkiye İlişkileri

Romanya Türkiye arasındaki ilişkiler eski tarihlere dayanmaktadır. Güçlü siyasi ve ekonomik bağları bulunan ve ilişkilerin üst düzeyde olduğu bir ülke konumundadır. 70 bini aşmış olan soydaşlarımız Romanya'nın kendi anayasasında azınlıklara verilen dil, din, kültür ve etnik özelliklerini ifade etme ve koruma hakkı çerçevesinde hayatlarını devam ettirmektedirler.

Romanya ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilere bakıldığında hiç de azımsanamayacak bir ticaretin olduğunu söyleyebiliriz. En çok ihraç ettiğimiz ürünler tekstil, demir-çelik, kara taşıtları, enerji üreten makine ve cihazlardır. Türkiye'nin en çok ithal ettiği temel mallar ise metal cevherleri, demir-çelik, ham petrol ürünleri, kara taşıtlarıdır.

Tablo 34. Türkiye'nin Romanya ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2005	1.785	2.286	4.071	-501
2006	2.350	2.669	5.019	-319
2007	3.644	3.113	6.757	531
2008	3.987	3.548	7.535	439
2009	2.216	2.258	4.474	-42
2010	2.599	3.449	6.048	-850
2011	2.878	3.801	6.680	-922
2012	2.497	3.236	5.733	-739
2013	2.616	3.593	6.209	-977
2014	3.008	3.363	6.371	-355
2015	2.817	2.600	5.417	217

Kaynak: TÜİK.

Tablo 34'e bakıldığında Romanya ile Türkiye arasındaki yapılan ticaret rakamlarını görmekteyiz. Son on yıldaki ticarete hiç 4 milyar doların altına düşmediğini görmek mükemmel bir durumdur. Fakat küresel kriz yıllarından sonra dengede giden

ticaret Türkiye aleyhine dönerek 2013 yılında 1 milyar dolar seviyesinde bir açık verilmesine sebep olmuştur. Akabinde 2015 yılında ise tekrar dış fazla verilerek yapılan ticarete Türkiye kârlı çıkmıştır.

3.2.13. Hırvatistan - Türkiye İlişkileri

Hırvatistan 2013 yılında Avrupa Birliğine katılan son ülkedir. Bu tarihten sonra günümüze kadar başka ülke dâhil olmamıştır. Son dönemlerde ise Avrupa Birliği başka ülkeyi dâhil etmektense İngiltere'nin çıkma tartışmalarıyla meşgul olmaktadır.

Hırvatistan ve Türkiye arasındaki ilişkiler göz önüne alındığında coğrafi yakınlık sebebiyle ticaretin çok olması beklenmekte fakat tam tersine ilişkilerimizin potansiyelinin oldukça altında seyretmektedir. Türkiye'nin en çok ihraç ettiği ürünlere bakıldığında demir-çelik, makine ve cihazlar, kara taşıtları, tekstil ürünlerini, en çok ithal edilen ürünlere bakıldığında ise gübre, metal cevherleri, hurda metal, teknik cihazlar, plastik ürünleri olduğunu görmekteyiz.

Tablo 35. Türkiye'nin Hırvatistan ile Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2005	168	86	254	82
2006	214	61	275	153
2007	355	77	432	278
2008	329	106	435	223
2009	221	107	328	114
2010	249	211	460	38
2011	242	311	553	-69
2012	201	210	411	-9
2013	201	193	394	8
2014	287	137	424	150
2015	252	135	387	117

Kaynak: TÜİK.

Tablo 35'e bakıldığında hacimsel olarak küçük ama Türkiye'nin lehinde sonuçlanan bir ticari faaliyetin olduğunu görmekteyiz. 2007 ve 2008 yılının Türkiye adına Hırvatistan'la olan en verimli ticaret olduğunu söyleyebilir. Son on yılın 278 milyon dolar ile en yüksek ticari yılı olan 2007 yılı 432 milyon dolarlık ticaret hacmi ile sonuçlanmıştır.

4. BÖLÜM

ÇEKİM MODELİ VE TÜRKİYE DIŞ TİCARETİ ÜZERİNE UYGULAMASI

Geleneksel uluslararası iktisat teorilerinin, 1960'lı yıllarda uluslararası ticaret akımlarını açıklamada yetersiz kaldığı görülmüştür. Bu yüzden 1960'lardan itibaren karmaşık ticaret yapısını açıklamak için çeşitli modeller ve teoriler geliştirilmeye başlanmıştır. Yeni dış ticaret teorilerinde, ülkelerin sahip oldukları teknolojik farklılıklar, ürün farklılaştırılmaları, eksik rekabet gibi olgular kullanılmaya başlanmış ve bu olgularla geliştirilmiş modellerle dış ticaret açıklanmaya çalışılmıştır. Zamanla iktisatçılar ülkelerin neden bazı ülkelerle daha çok neden bazı ülkelerle daha az dış ticaret yaptığını araştıran modeller geliştirmişlerdir. Bu modeller içerisinde son dönemde göze çarpan ve bir çok dış ticaret ilişkisini ampirik olarak başarılı bir şekilde açıklamada kullanılan yeni dış ticaret modeli, Çekim Modelidir (Tombak, 2010, s. 82).

4.1. Çekim Modelinin Tanımı ve Doğuşu

Çekim Modeli, en genel tanımıyla, farklı coğrafi konumlar arasındaki ekonomik akımları; konumların büyüklüğü, coğrafi uzaklığı ve incelenen konuya göre farklılaşabilen ek değişkenlerle ölçen, son yıllarda kullanım yaygınlığı büyük bir hızla artmış olan ampirik bir modeldir ve ekonomideki en istikrarlı ilişkilerden bir tanesini açıklamaktadır. (Dinçer, 2014, s. 3).

Çekim modelinin geçmişini uzun bir periyot da incelemek yanlış olmaz. Çünkü modele gelene kadar birçok yazar her alanda büyüklüğün ve uzaklığın önemli olduğuna değinmiştir. Fakat bizi ilgilendiren durum ise bu terimlerin iktisadi olarak yorumlanması yani ticaret açısından incelenmesidir. Çekim Model'inin belirginleşmeye başladığı öncü yapıtlardan bir tanesi, Ernest Ravenstein'in 1885 yılında yayımlanan göç konulu makalesidir. Ravenstein bu makalede, göç akımlarının, ticaret ve sanayi merkezlerinin masnetme kapasitesiyle doğru orantılı, coğrafi uzaklık ile ters orantılı olarak gerçekleştiğini belirtmiştir (Dinçer, 2014, s. 3).

Çekim denklemi (gravity equation), uluslararası ticaret akışını analiz etmek için en çok kullanılan model olmuştur. Bu modelin hem ana fikri hem de adı Newton'un fizikteki yerçekimi (gravity) teorisinden gelmektedir: Daha büyük kütleyle sahip iki fiziki madde arasındaki çekim, kütleleri daha küçük olan iki fiziki madde arasındaki çekimden daha büyüktür. Bununla birlikte, maddeler birbirilerinden uzaklaştıkça aralarındaki çekim de azalmaktadır (Sorhun, 2013, s. 28-29). Başka bir deyişle dış ticaret açısından bu modeli yorumlarsak, ihracat ve ithalat yapan iki ülkenin arasındaki ticaretin hacmi yine bu ülkelerin ekonomik büyüklüklerine bağlıdır. Yani yapılan dış ticaret ekonomik büyüklükle doğru orantılıdır. Bunlara ek olarak ticaretin hacmini coğrafi koşullarda etkilemektedir. Kısacası bir ülke ticaret yaptığı ülkeye ne kadar yakınsa ticaret hacmi de o kadar büyük olacaktır ve ülkelerin ekonomik büyüklükleri ne kadar benzeşirse aralarındaki ticaret bir o kadar fazla olacaktır.

Uluslararası iktisat teorisinde coğrafi yakınlık ve dış ticaret ilişkisi, öteden beri ilgi çekici bir konu olmuştur. Özellikle Tinbergen (1962) ve Pöyhönen (1963) tarafından kullanılan ilk gravite modelleri ve sonradan ortaya çıkan geliştirilmiş gravite modelleri, coğrafi yakınlık basta olmak üzere ülkeler arasındaki dış ticareti açıklayan unsurların ve dış ticaret potansiyelinin anlaşılması konusunda çok önemli bir araç haline gelmiştir (Kula ve Aslan, 2008, s. 2).

Ülkeler arasındaki ticaret akımlarının belirleyicilerinin ampirik olarak test edilmesi 1960'lı yıllardan sonra söz konusu olmuştur. Öncülüğünü Tinbergen (1962) ve Pöyhönen (1963)'nin yaptığı bir grup araştırmacı Newton'un çekim yasasını ekonomiye uyarladılar ve böylece ülkeler arasındaki ticaret akımlarının belirleyicilerin neler olduğunu araştırma imkânı ortaya çıkmış oldu. Başlangıçta yatay-kesit analiz yöntemi kullanılmakta ve çekim yasasında ifade bulan değişkenlere bağlı kalınmaktaydı. Ülkelerin ekonomik büyüklükleri ve bir birlerine olan uzaklıklarının yer aldığı bu modelde, ticaret akımları ülkelerin büyüklükleri ile doğru, uzaklıkları ile ters orantılı bir ilişki içerisindeydi. Bu model, Newton'un çekim yasasının aslına bağlı kalınarak ekonomiye uyarlanmasını ifade ettiğinden standart çekim modeli olarak isimlendirildi (Artan, 2012, s. 123).

Formel olarak, çekim modelinin teorik altyapısı Anderson (1979) ve Bergstrand (1985, 1989) tarafından açıklanmıştır. Anderson (1979), çalışmasının amacının çekim denklemi için teorik bir açıklama yapmak olduğunu belirtir. Nitekim makalesinde bütün

lkeler için tercih fonksiyonunun sabit ikame esnekliği fonksiyonu (constant elasticity of substitution preference (CES) function) olduğunu ve bütün dünyada mal farklılaştırması olduğunu varsayıp çekim modelini türetmiştir. Anderson'un analizleri genel bir düzey niteliği taşırken, Bergstrand (1985, 1989) ekim modelinin tekelci rekabet teorileri çerçevesinde uygulanıp uygulanamayacağını sorgulamıştır (Golovko, 2009, s. 3).

4.2. Basit ekim Modeli ve Kavramsal erevesi

Klasik ve yeni ticaret teorileri ticaretle ilgili olan birçok soruyu açıklamışlardır. Fakat iş ticaret akımının büyüklük sorusuna gelince bu soruyu cevaplayamamışlardır. Bu durumda ise bu soruya cevaben uluslararası ticarete yoğun şekilde kullanılan Gravity Modeli devreye girmiştir.

Dış ticaret akışını analiz etmek için oldukça sık olarak kullanılan yöntemlerden biri olan çekim modeli 1960'lardan bu yana ikili ticarete uygulanmaktadır. ekim modeli, ikili ticaret ve sermaye akımlarının analizine meknsal unsurların da dâhil edilmesine imkân vermektedir (Akyüz, Aydın ve Yıldırım, 2012, s. 15).şimdi basit bir çekim denkleminin nasıl olduğunu inceleyelim.

$$F_{ij} = G \frac{M_i \cdot M_j}{D_{ij}^2}$$

(1)

F_{ij} : ekim gücü

G : Çekimsel sabit

M_i : "i" cisminin kütlesi

M_j : "j" cisminin kütlesi

D_{ij} : iki cisim arasındaki uzaklık

Yukarıdaki 1 numaralı denkleme bakıldığında fizik alanında kullanılan Newton'un evrensel yer çekimi kanununun denklem ile açıklanmasını görmekteyiz. Burada bizi ilgilendiren konu ise bu denklemin ticaret akımlarına uyarlanmış şeklidir. Yani diğer paragraflarda da bahsedildiği gibi 1962 yılında Tinbergen tarafından ilk kez uluslararası ticaret akımlarını analiz etmek için uyarlanmış çekim modeli şeklidir.

$$T_{ij} = A \frac{Y_i \cdot Y_j}{D_{ij}} \quad (2)$$

Tinbergen'in uyarlanmış çekim modelinde A çekimsel sabiti, T_{ij} i ülkesinden j ülkesine gerçekleştirilen ihracat büyüklüğüdür. Y_i olarak adlandırılan değişken ihracat yapan ülkenin ekonomik büyüklüğünü ve Y_j olarak adlandırılan değişken ise ithalat yapan ülkenin ekonomik büyüklüğünü temsil etmektedir. D_{ij} değişkeni ise i ülkesi ile j ülkesi arasındaki coğrafi uzaklığını temsil etmektedir. Bahsedilen (2) numaralı denklemde yapılan toplam ticaret ihracat ve ithalat yapan ülkelerin ticari potansiyeli ve ekonomisi ile doğru orantılıdır. Bir ülkenin gerçekleştireceği ticaret hacmi de karşı ülkenin ekonomik büyüklüğüne bağlıdır. Buna zıt olarak ticaret hacmi ile taşıma maliyetleri ile ters orantılı durumdadır. Yani coğrafi uzaklık ne kadar artar ise ulaştırma maliyetleri de bir o kadar artacaktır.

Tinbergen'nin (2) numaralı denkleminde ekonomik büyüklük, çekimsel sabit ve coğrafi uzaklık olmak üzere sadece birincil önemdeki değişkenden bahsedilmiştir. Analizinin ikinci aşamasında Tinbergen Modeli, ülkeler arasındaki ticareti, salt ekonomik olan üç değişkenin yanı sıra, politik ya da yarı-ekonomik değişkenlerin de etkileyip etkilemediğini belirleyebilmek için, kukla değişkenler ekleyerek genişletmiştir. Buna göre; ticaret ilişkisine giren ülke çiftlerinin İngiliz Milletler Topluluğu üyesi ülkeler olmaları ya da olmamaları, Benelüks ülkesi olmaları ya da olmamaları ve sınır komşusu ülkeler olmaları ile sınır komşusu olmamaları biçiminde ayrıma gidilmiş ve söz konusu kukla değişkenler denkleme eklenmiştir (Dinçer, 2014, s. 6).

Genel olarak yukarıdaki denklemlere bakıldığında var olan denklemler orijinal basit anlamda kurulmuş olsa da, 1970 yılından itibaren yapılan teorik katkılar ile model daha da geliştirilmiştir. Linnemann (1966), Anderson (1979), Bergstrand (1985), Deardorff (1995), Anderson ve Wincoop (2001) literatürde modelin gelişmesine katkıda bulunan çalışmalar modelin zaman içerisinde değişmesini sağlamışlardır (Aysun, 2011, s. 58).

Gelişmiş ülkelerin yakın çevresi ile ticaretine baktığımızda, komşu ve çevre ülkelerle ticaretin toplam ticaret hacmi içerisinde önemli bir paya sahip olduğunu görmekteyiz. Örneğin, 2009 yılı itibarıyla ekonomik entegrasyonları yüksek olan AB-27 ülkeleri, ihracatlarının yüzde 66,7'lik kısmını diğer AB-27 ülkelere yaparken ithalatlarının da yüzde 64'lük kısmını yine diğer AB-27 ülkelerinden yapmaktadırlar. Asya ülkelerinde ve Kuzey Amerika bölgesinde ise, bölge içi ticaret yüzde 40'lar seviyesinde bulunmaktadır. Dünyadaki diğer pek çok gelişmiş ülkenin dış ticaretinde de bölgelerindeki ülkelerin payının önemli yer tuttuğu görülmektedir (Ata, 2013, s. 500).

4.3. Ekonometrik Yöntem

Bu çalışmadaki model panel veri yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir. 2005 – 2015 dönemine ait olan veriler kesintisiz bir biçimde olduğu için veriler dengeli panel şeklinde oluşturulmuş ve analizlerde dengeli panel özellikleri kullanılmıştır.

Panel veri analizi kesit veri ve zaman serisi gözlem büyüklüğüne bağlı olarak farklı isimler almaktadır. Eğer kesit veri zaman boyutundan daha büyükse kısa panel, tersi durumda ise uzun panel olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca gözlem sayılarına bağlı olarak dengeli panel, dengesiz panel ayrımı yapılmaktadır. Eğer her bir yatay kesit birimi aynı sayıda zaman serisi gözlemlerine sahipse panel veri, dengeli panel veri olarak adlandırılır (Tarı, 2010, s. 475). Panel üyeleri arasındaki gözlem sayılarının farklı olması durumunda dengesiz panel veri olarak adlandırılmaktadır. Dengesiz panel veri analizi, dengeli panel veri analizine göre daha karmaşık bir yapıya sahip olduğu için daha az kullanılmaktadır (Torun, 2011, s. 90).

Panel veri analizinde önemli bir nokta sabit etkiler veya rassal etkiler tahmini arasında bir seçim yapmaktır. Sabit etkiler modeli panel gruplarına ait zamana bağlı olmayan bazı özelliklerin açıklayıcı değişkenleri etkilediğini ve aralarında korelasyon olduğunu varsayar ve bu zamana bağlı olmayan etkileri gidererek sadece açıklayıcı

değişkenlerin etkilerinin görülmesini sağlar. Rassal etkiler modeli ise panel grupları arasındaki varyasyonun rassal olduğunu ve açıklayıcı değişkenler ile arasında korelasyon olmadığını varsayar. İki metodun hangisinin daha uygun olduğuna karar vermek için standart olarak Hausman Testi uygulanır. Çekim modelimizde uygulanan Hausman Testi sonucu sabit etki modelinin daha uygun olduğu görülmüştür (Ata, 2013, s. 502).

Kullanılacak olan Panel veri yönteminin birçok avantajı mevcuttur. Şöyle bahsetmek mümkündür. Panel veri bireysel heterojenliği kontrol eder. Panel veri analizleri, bireylerin, firmaların, devletlerin veya ülkelerin heterojen olduğunu gösterir. Zaman serisi ve kesit analizi çalışmaları heterojenliği çalıştırmada önyargılı sonuçların elde edilme riskini kontrol edememektedir. Zaman serisi ve yatay kesit analizleri heterojenliği kontrol edemediği için sonuçların yanlı olma riski ortaya çıkacaktır. Panel veri, daha bilgilendirici veri, daha fazla değişkenlik, değişkenler arasında daha az doğrusallık (collinearity), daha fazla özgürlük derecesi ve daha fazla etkinlik sağlamaktadır. Panel veri, saf zaman veya kesit analizlerinde basitçe algılanamayan ölçüm etkilerini daha iyi tespit edebilmektedir. Panel veri, saf kesit ve zaman serisi analizine göre daha karmaşık görünen modellerin test edilmesine ve kurulmasına izin verir. Mikro panel veri, firmalar ve hane halkları üzerinde toplanır. Firma ve hane halklarının makro seviyede benzer değişkenlerle ölçülenden daha doğru ölçümleri olabilir. Firmalardan veya bireylerden toplanan ön yargılı sonuçlar azalabilir veya ortadan kalkabilir. Makro panel veri, zaman serisi analizinde birim kök testinin tipik olmayan standart dağılımdakinin tersine uzun dönem seriyeye sahiptir. Araştırmacıya, yatay kesit ve zaman serisi verilerinin kullanılmasından daha fazla veri kullanma olanağı sağlar. Bu da tahminlerdeki serbestlik derecesini artırarak, tahminlerin daha etkin olmasını sağlar (Tombak, 2010, s. 106).

Panel veri analizi artan bir ilgiyle davranış bilimlerinde ve sosyal bilimlerde kullanılan bir yöntemdir. Panel veri analize zaman değişkenini katarak uzunlama veri analizlerinin yürütülmesinde araştırmacıya büyük imkân sağlamaktadır.

4.4. Literatürde Çekim Modelinin Uygulamaları

Çekim modelini kullanıldığı literatürdeki mevcut çalışmalar incelendiğinde, daha çok yatay-kesit ve panel veri analiz yöntemlerinden yararlandığı görülmektedir. Bu çalışmalarda temel çıkış noktası genelde, belli bir ekonomik işbirliğine üye ülkeler

arasındaki ikili ticaretin belirleyicilerinin analizi olmaktadır. Ancak uygulamada oldukça başarılı sonuçlar ortaya koyan çekim modeli son zamanlarda uluslararası ticaret akımlarının yanı sıra, göç ve yabancı sermaye akımlarının analizinde de sıkça başvurulan bir araç konumuna gelmiştir. Bu nedenle, literatürde ülke grupları arasındaki ticaret akımlarını çekim modelini kullanarak inceleyen çok sayıda çalışma söz konusudur. Buna karşılık, tekil ülke örnekleri için ticaret akımları ve ticaret potansiyelini analiz eden çalışmalar son yıllarda yaygınlaşmaya başlamıştır (Artan, 2012, s. 127).

Jan Tinbergen'in 1962 yılında yayımlanan öncü çalışmasının hemen ardından, 1963'te Pentti Pöyhönen'in, 10 Avrupa ülkesi arasındaki ticaret akımlarını incelediği eseri basılmıştır. Pöyhönen, modelinde 1958 yılına ilişkin verilerle; GSMH, coğrafi uzaklık, dışsattım, dışalım ve kukla değişkenler (ticaret anlaşmalarına dâhil olmak, bölgesel ve kültürel yakınlık) kullanmıştır. Bu çalışma da, ülkelerarasındaki ticaret akımlarını incelemek üzere Çekim Model'ini kullanan ilk metinlerden biridir. Analiz sonuçları; ticaret anlaşmalarının, coğrafi yakınlığın, bölgesel ve kültürel yakınlığın ve GSMH büyüklüğünün, ülkelerin ticaret hacmini pozitif yönde etkilediğine işaret etmektedir (Dinçer, 2014, s. 17).

Myeongjoo Kang, çalışmasında, Birleşik Devletleri'nin odun ürünleri ticaret akışlarına etki eden faktörleri belirlemek amacıyla çekim modelinden yararlanmıştır. Yazar, 1986–2000 dönemini ve 26 ülkeyi kapsayan panel veri setini kullanmıştır. Kullandığı çekim modelinde, ülkelerin gelirin, kişi başına gelirlerine, ülkeler arasındaki mesafeye, ithalatçı ülkenin ağaçlık ve ormanlık alanlarına, reel döviz kuruna yer vermiş, ayrıca ortak dil ve NAFTA uygulaması için bir kukla değişken belirtmiştir. Modelin tahmin sonuçlarında, mesafe, reel döviz kuru ve ithalatçı ülkenin ağaçlık ve ormanlık alan donatımı değişkenlerinin katsayılarının, Birleşik Devletleri'nin odun ticareti üzerindeki etkilerinin istatistiksel olarak anlamlı ve beklenen işaretlere sahip olduğu görülmüştür. Yazar, ister tek taraflı ister çift taraflı uygulansın, ticaret anlaşmalarının Birleşik Devletler ile diğer ülkeler ve bölgeler arasındaki potansiyel ticaret akışlarını arttıracığı sonucuna varmıştır. Doğu Asya ülkeleri tarafından dayatılan tarifelerin indirilmesiyle, Birleşik Devletlerin ihracatının artacağını ileri sürmüştür (Kang içinde Tatlıcı ve Kızıltan, 2011, s. 291).

Khadaroo ve Seetanah, çekim modeli yaklaşımı ile ulaşımdaki altyapının 28 ülkedeki 1990-2000 yılları arasında turizm talebini çekim modeli yaklaşımı ile incelemiştir

ve ulaşımdaki altyapının en hassas olduğu destinasyonların Afrika ve Asya lkeleri olduğu sonucuna varılmıştır. Munoz ve Amaral, İşpanya'ya olan turizm akışını panel veri seti kullanarak incelemiş, fiyatlar genel seviyesi, dvız kuru ve İnan-İrak savaşının etkilerinin anlamlı çıktığı sonucuna ulaşmıştır (Yavuz, Kabadayı, Savaş ve Doker, 2014, s. 136).

Literatürdeki bir başka uygulama ise Amita Batra tarafından Hindistan'ın ticaret potansiyelini tahmin etmek için yapılan genişletilmiş çekim modeli uygulamasıdır. Model de öncelikle Hindistan ile kendisinin ticaret yaptığı bütün ülkeler ile ikili ticaret akımları analiz edilmiştir. Sonra buradan elde edilen sonuçlar ile Hindistan'ın ticaret potansiyeli tahmin edilmiştir. Sonuçlara göre Hindistan'ın en fazla ticaret potansiyeli Kuzey Amerika, Asya – Pasifik ve Batı Avrupa bölgeleri olmuştur. lke olarak, ASEAN içinde Filipinler ve Kamboçya SAARC içinde ise Pakistan'dır.

Bangladeş'in ticareti (toplam ihracat ve ithalat) ticaret yaptığı ülkelerin ekonomilerinin büyüklüğü, konu olan ülkelerin farklılık gösteren kişi başına düşen GSMH'si ve ticaret yapılan ülkelerin açıklığıdır. Bangladeş'in ihracatlarının önemli belirleyicileri kur oranı, partner ülkelerin toplam ithalat talepleri ve Bangladeş ekonomisinin açıklığıdır.  faktörün hepsi Bangladeş'in ihracatını pozitif bir şekilde etkilemektedir. Diğer bir taraftan, Bangladeş'in ithalatını enflasyon oranları, kişi başına gelirin farklılık göstermesi ve ticarete karışan ülkelerin açıklığı tarafından belirlenmesine rağmen kur oranlarının hiçbir etkisi yoktur (Rahman, 2006, s. 28).

Bir başka alışma ABD ile Küba arasındaki yapılan ticaretin çekim modeli ile analizidir. Bu analiz McPherson ve Trumbull tarafından yapılmıştır. Analizde farklı yöntemler denenmiş ve pek çok başvurulmayan Hausman-Taylor yönteminin daha üstün olduğu sonucuna varmışlardır. Sonucundan ise taşıma maliyetlerinin ve uzaklığın ticareti fazla etkilemediğini bulmaları ise diğer bir ilginç bulgu olmuştur.

Literatürde Türkiye'nin ihracat akımları çekim modeli ile tahmin eden bir çalışmada mevcuttur. Çalışmada 1996 – 2005 arası Türkiye'nin ihracat akımları incelenmiştir. Deneysel sonuçlar gösteriyor ki çekim modeli ayrılmış aşamada Türkiye'nin ihracat akımlarını açıklama bakımından çok etkin değildir. Tahmin sonuçları 0,29 – 0,89 aralığında düşük R – Kare değerleri elde edilmiştir. Yerçekimi modelinde varsayılanlardan daha önemli değerifenler olabilir. Uzaklık değerifeni bir çok sektörde

ihracatı kayda değer ve negatif şekilde etkilemiştir. Diğer bir yandan Türkiye'nin ihracat akımları üzerinde CU 'nun etkisi önemsizdir (Bilgili, 2007, s.12).

Thai Tri Do, 2006 yılında Vietnam ile Avrupa ülkeleri arasındaki ikili ticaretin hangi yönde olduğuna dair bir çalışma yapmıştır. Bu tez 1993 ile 2004 yılları arasında çekim modelini ve panel veri yöntemini temel edinerek Vietnam ile 23 Avrupa ülkesinin arasındaki ikili ticareti tahmin ediyor. Tahminler ekonomik büyüklüğünün, piyasa büyüklüğünün ve Vietnam ve 23 Avrupa ülkesinin gerçek döviz kurlarının Vietnam ve bu ülkeler arasındaki ikili ticarete önemli rol oynadığını gösteriyor. Fakat uzaklık ve tarih ikili ticareti sürdürüyor gibi görünmüyor. Çekim modelinin sonuçları da Vietnam ve 23 Avrupa ülkesinin arasındaki ticaret potansiyelini hesaplamak için uygulanıyor. Buda Vietnam'ın 23 avrupa ülkesi ile ticaretinin büyüme alanında öneme sahip olduğunu göstermektedir (Tri Do, 2006).

Rusya'nın kendi ana ticaret partnerlerine ihracatı çalışıldığında birkaç sonuç çıkarılabilmektedir. İlk olarak Rusya'nın ihracat yapısı ortalama bir endüstrileşmiş ülkeninkinden çok farklıdır. Ayrıca yapılan çalışma diğer endüstrileşmiş ülkelerin çekim modeli çalışmalarından da farklıdır. Rusya'nın ihracatının çoğunluğu dolar aracı ile ticaret yapılan ham maddelerdir. İkinci olarak, ortalama bir endüstrileşmiş ülke için ticaret partnerine olan uzun mesafe kayda değer bir şekilde ticareti azaltma eğiliminde iken Rusya ve kendi ticaret partnerleri arasındaki mesafe Rusya'nın ihracatına gerçekten etkisi yoktur. Bu sonuç içinde muhtemel açıklama Rusya'nın ihracat yapısı olabilir (Weckström, 2013, s.40).

Literatürdeki bir başka çalışma, Rahman tarafında Avusturalya'nın ticaret potansiyeli üzerine yapılmıştır. Bu çalışma, 50 ülkenin kesit ağırlıklı modellerini ve kesit ağırlıklı verileri kullanarak Avustralya için ticaret potansiyelini araştırmaya çalışmıştır. Sıradan En Küçük kareler yöntemi 2001 ve 2005 verileri için bir tahmin tekniği olarak kullanılmıştır. Yerçekimi modellerinden elde edilen tahmini katsayılar Avustralya ticaret potansiyelini tahmin etmek için kullanılmıştır. Bulgularımız Avustralya'nın ikili ticaretinin ekonomik büyüklük, kişi başı GSYİH, açıklık ve ortak dil ve ticaret ortakları arasındaki mesafeden olumsuz etkilenmekte olduğunu ortaya koymaktadır. Tahmini sonuçlar, Avustralya'nın Singapur, Arjantin, Rusya Federasyonu, Portekiz, Yunanistan, Şili, Filipinler, Norveç, Brezilya ve Bangladeş'le muazzam ticaret potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir (Rahman, 2010).

Jordaan ve Kanda (2011), Güney Afrika'nın üye olduğu AB-SA ve SADC tercihli ticaret anlaşmalarının ticaret etkilerini incelemiştir. Çalışma, ikili ticaretin çekim modelinin bir panel veri tahminini kullanarak ve 1994 ile 2008 yılları arasındaki verilere dayanarak, AB-SA tercihli ticaret anlaşmasının önemli bir ticaret genişleme etkisine sahip olduğunu bulmuştur. SADC tercihli ticaret sözleşmesinin ticaret etkileri üzerine bilgilendirici bir sonuca ancak sözleşmenin tam olarak faaliyete geçmesiyle ulaşabileceğini ortaya koymuştur. Çalışma ayrıca, Güney Afrika'daki ticaret politikasının giderek geniş tabanlı çok taraflı liberalizasyona yönelik olması gerektiğini de önermiştir. Buna ek olarak, Güney Afrika bölgesel ticaret anlaşmaları girişimlerini destekleyerek bölgesel ekonomik istikrar ve gelişmeyi teşvik edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Sonuç olarak bakıldığında ise, AB ile Güney Afrika arasında imzalanan anlaşmaların Güney Afrika ticareti azalttığını ama Japonya ve Çin gibi Asya ülkeleriyle ticaretinin arttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Fagiolo (2010), makalesinde uluslararası ticaret ağının (ITN) topolojik özelliklerinin belirleyicilerini araştırmaya başlamıştır. Ticari bağlantı ağırlıklarının coğrafi uzaklık, boyut, sınır etkileri, ticaret anlaşmaları gibi konulardan yoksun bırakıldığı "artık" ITN oluşturmak için standart bir yerçekimi denklemi kullanarak ikili ticaret akışlarına uyulmuştur. Daha sonra orijinalin topolojik özelliklerini karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak ise küçük ülkelerin kendi arasında büyük ülkelerinde kendi arasında daha fazla ticaret yapma potansiyeli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Antonucci ve Manzocchi (2006), Yerçekimi modelini Türkiye'nin ticaret akışlarına 1967-2001 yılları boyunca uygulamıştır. İlk olarak, bu modelin Türkiye'nin coğrafi ticaret malları modeline uyup uymadığını kontrol etmişlerdir. İkinci olarak, modelin çalışması koşuluyla, Türkiye'nin, zaten AB ile "özel" bir ticaret ilişkisine sahip olup olmadığını, yani iki taraf arasındaki mal alışverişi yerçekimi yaklaşımının öngördüğünü aşip aşmadığı değerlendirilmiştir. Temel bulgular şunlardır: yer çekimi modeli, Türkiye'nin ticaret kalıplarına iyi uyum sağlamış ve 1963 Ortaklık anlaşmasına ve 1996'da başlayan gümrük birliğine rağmen, Türkiye ile AB arasında ilave ticaret olduğuna dair bir kanıt bulunmamıştır.

Klasik yerçekimi modeli, tek bir emtia için gözden geçirilmiş ve etkin ticaret akışlarını etkileyen faktörleri belirlemek için et pazarlarına uygulanmıştır. Tek bir tarımsal ürün için yerçekimi modelinin, kesit verileri yerine sadece zaman serileri ve kesit

verileri kullanılarak daha etkili bir şekilde parametreleştirilebileceğini göstermiştir. Bu çalışma, ihracat ve ithalatçı ülkeler tarafından kullanılan ticaret politikaları ve sübvansiyonlar, ülkelerdeki hayvancılık üretim kapasitesi ve mesafeler et ticaret akışlarının belirlenmesinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Uzun vadeli anlaşmalar, uluslararası et ticaretinin geliştirilmesine yönelik en yüksek performansı elde etmiştir. İthalat kotaları ve sığır eti üzerindeki ağız ve diş ağrısı hastalıkları et ticaretini büyük ölçüde etkilediği sonucuna varmıştır (Koo, Karemera ve Taylor, 1994, s.81).

Çekim modeli kullanarak, İrlanda ile şu anda AB'ye girmeyi müzakere eden beş CEEC ülkesi arasındaki potansiyel ticaret akışlarının büyüklüğünü tahmin edilmiştir. İrlanda'daki ihracatın 1994'de "normal" seviyesine yaklaştığını, ancak CEEC'lerden ithalatın "normal" boyutlarının sadece yarısı kadar olduğunu görülmüştür. Tahmini "normal" ticaretin değeri İrlanda'daki GSMH'nin yüzde 0,8'ine karşılık gelmiştir. 1994'deki fiili pay yüzde 0.5'dir. AB genişlemesi, İrlanda-CEEV ticaretini GSMH'nin yüzde 1.2'ye yükselmiştir. Bu nedenle, ticaretin genişlemesi için kısa vadeli kapsam, ılımlı görünmüştür. Ticaret büyümesi için daha güçlü bir potansiyel, AB ve CEEC'lerin kısmi gelir yaklaşmasını varsayan "uzun vadeli" senaryoda ortaya çıkmıştır. Yakınsama senaryosundaki üst limit tahminimize göre, Orta Doğu Avrupa'yla olan İrlandalı ticaretin değeri, 2020'de İrlanda'nın GSMH'sinin yüzde 7,7'sine ulaşabileceği öngörülmüştür (Brühlhart ve Kelly, 1999, s.1).

Gunawardana ve Hewarathna Avustralya ve doğu Asya ticaret akımlarının belirleyicilerini analiz etmiş, öylesi ticaret akımlarının üzerinde Asya krizinin etkilerini araştırmış ve Avustralya ve doğu Asya ticaret akımlarının daha fazla genişleme potansiyeli bulunmuştur. Bu analizde değiştirilmiş çekim modeli temel alınmıştır. Çalışma da 1979 – 1998 arası toplanmış veriler kullanılarak dokuz doğu Asya ülkesinden Avustralya'nın ticari ihracatı ve ithalatına bir tahmin yapılmıştır (Gunawardana ve Hewarathna, 2000, s.1).

Bir başka çalışmada Türkiye'nin ticaret entegrasyonunun AB'ye olan ticareti incelenmiştir. Bu amaçla, 1988'den 2002'ye kadar olan dönemdeki panel verilerine dayanarak AB'ye sektörel ticaret akışları, Türkiye'nin on altı önemli ihracat sektörüne odaklanarak incelenmiştir. Türkiye ile AB arasındaki ihracat ticaretinde fiyat rekabetinin rolü, AB'nin korunması ve nakliye maliyetleri üzerinde durulmuştur. Kullanılan ampirik model yerçekimi modelinin genişletilmiş bir versiyonudur. Bu çalışma ayrıca,

Türkiye'nin AB'ye tam üyelik hakkı verilmesi gerekip gerekmediğini ya da AB ile ayrıcalıklı bir ortaklık kurup oluşturmadığı konusundaki tartışmalara katkıda bulunmaktadır (Nowak-Lehmann vd. 2005, s.2). Sonuç olarak da bakıldığında ülkenin kendi taşıma maliyetleri ile rakip ülkenin taşıma maliyetleri kıyaslandığında pamuk, demir ve makine benzeri ürünler haricinde tüm sektörlerde ticarete pozitif yönde bir etki sağladığı görülmektedir.

4.5. Çekim Modelinin Türkiye'nin Dış Ticaretine Uygulaması

Newton'un Yerçekimi Kanunu'ndan temel alınan çekim modelini ticarete ilk olarak Tinbergen tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Ticarete uyarlanmış olan çekim modelinin temel kavramlarından ilk bölümde bahsedilmiştir. Bu bölümde ise çekim modelinin Türkiye dış ticareti üzerinde bir uygulaması yapılmıştır.

4.5.1. Uyarlanmış Çekim Modeli ve Değişkenler

Bu çalışmada, çekim modeli Türkiye'nin Avrupa ülkeleri ile arasındaki ticareti üzerine uygulanmaktadır. Çekim modelinin temelinde mesafeler kısaldıkça ticaretin artacağı düşüncesi vardır. Fakat Türkiye ithal mallarda oldukça dışa bağımlı olduğundan kaynaklı bu değişkenin nasıl sonuç vereceği incelenecektir. Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkeleri ile olan ticareti için kullanılacak modele ülkelerin GSYH'si, kişi başına düşen milli gelirleri ve coğrafi uzaklıklar dâhil edilirken ticaret yapılan ülkelerin dili, dini, nüfus büyüklükleri ve tarihsel bağları dâhil edilmemiştir.

Çalışmada daha önceden bahsedildiği gibi panel veri yöntemi ile tahmin yapılacaktır. Panel veri analizi, zaman boyutuna sahip yatay kesit serilerini kullanarak ekonomik ilişkilerin tahmin edilmesine ilişkin yöntem olarak bilinmektedir. Ayrıca panel veri hem yatay kesit hem de zamana göre değişim gösteren ve bu sebeple çok miktardaki gözlem dönemlerini ve kesitleri aynı anda analiz edebilmektedir.

Modelde kullanılacak ve birinci bölümde (1) nolu denklemde verilen temel çekim denkleminin log-doğrusal formu şu şekildedir:

$$\ln T_{ij} = a + \beta_1 \ln [Y_i \cdot Y_j] + \beta_2 \ln [(Y/P)_i \cdot (Y/P)_j] + \beta_3 \ln D_{ij} + e_{ij} \quad (3)$$

T_{ij} = i ülkesi ile j ülkesi arasındaki ikili ticaret hacmi (ihracat + İthalat),

Y_i = i ülkesinin üretimi,

Y_j = j ülkesinin üretimi,

$(Y/P)_i$ = i ülkesinin kişi başına düşen üretimi,

$(Y/P)_j$ = j ülkesinin kişi başına düşen üretimi,

Bu çalışmada uygulanan temel çekim denkleminde bağımlı değişken olarak Türkiye'nin toplam dış ticareti alınmıştır. Açıklayıcı değişken olarak ise daha önce isimleri geçen Avrupa Birliği ülkelerinin üretimleri, bu ülkelerin kişi başına düşen gelirleri ve Avrupa Birliği ülkelerinin başkentlerinin Ankara'ya olan coğrafi uzaklıkları dâhil edilmiştir.

Modele dâhil edilen uzaklık değişkeni dış ticaret açısından çok önemlidir. Çünkü uzaklık ticaret için engel faktörlerinden birisidir. Uzaklık engeli iç piyasaya giriş engelini, kültürel farklılıklarını ve transfer ücretlerini temsil eder.

Son zamanlarda birçok çekim analizlerinde i ülkesinin ihracatını ya da ithalatını temsil eden T_{ij} ile ayrı terimler içinde gibi Y_i ve Y_j kullanılır. Bu model birbirine muhtemelen farkı iki terimin katsayılarını verir. Bir malın ihracatı için bir kurum olarak büyük iç pazarın avantajları anlamına gelen kayda değer iç Pazar etkisinin imkânının var olduğunu ima eder. Fakat geleneksel mukayeseli üstünlük modeli gösteriyor ki, bir ürünün olağan üstü bir şekilde güçlü talebi ters bir iç piyasa etkisi olarak ima edilen bu ürünün bir ithalatçısı olacaktır. Bu sonuç deneysel analizin model belirleyicisine bağlıdır (Sohn, 2005, s. 8).

4.5.2. Modelin Belirlenmesinde Veriler

Çalışmada kullanılan çekim modelinde, Avrupa Birliği kurulduğu dönemlerden bu güne Türkiye'nin ticaret yaptığı Avrupa Birliği ülkeleri alınarak, özellikle 1995 yılı

öncesi AB-15 ülkeleri ile yapılan ticaret ve daha sonra günümüze gelene kadar birliğe dâhil olan ülkeleri Türkiye ile dış ticareti çalışılmıştır. Modeldeki ülkeler Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya, Lüksemburg, İngiltere, Danimarka, İrlanda, Yunanistan, İspanya, Portekiz, Avusturya, Finlandiya, İsveç, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Güney Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya, Slovenya, Bulgaristan, Romanya ve Hırvatistan'dır.

Data setleri analiz edilecek ülkelerin yıllık ticaret akımlarını, Türkiye ile olan ihracat ilişkilerini ve ithalat ilişkilerini, Türkiye'nin başkenti Ankara'dan ticaret yapılan ülkelerin başkent merkezlerine olan uzakları ve analizdeki ülkelerin kişi başı gelirlerini içerir.

Türkiye'nin ve modele dâhil edilen ülkelerin yıllara göre ihracat ve ithalat değerleri TÜİK verilerinden, bu değerlerin GDP içindeki payları Dünya Bankası'nın "www.worldbank.org" adresli internet sitesinden alınmıştır. Tüm bu veriler, cari uluslararası dolar cinsinden ifade edilmiştir. Avrupa Birliği ülkelerinin başkentlerinin Ankara'ya olan uzaklıklarının tespiti için "<http://www.oktrans.com.tr>" web sitesinden yardım alınmıştır.

Bir ülkenin ticaretinde birçok açıklayıcı değişkenler mevcuttur. Bazı önemli olan değişkenleri şu şekilde sıralayabiliriz.

- Taşıma maliyetlerini her zaman hesaplamak mümkün değildir, dolayısıyla mesafe taşıma maliyetleri için bir "proxy" değişkeni niteliğini taşımaktadır.
- Taşıma maliyetlerinin diğer bir boyutu olan taşıma süresi boyunca harcanan zaman da her ülke grubu için kolay bir şekilde hesaplanabilen bir şey değildir.
- Mesafe eşzamanlılık maliyetleri (synchronization costs) de bir nevi temsil etmektedir. Şöyle ki, üreticiler üretim süreci boyunca farklı ülkelere girdi kullandıklarında söz konusu girdilerin zamanında gelmesi çok önemli olmaya başlamaktadır.
- İletişim maliyetleri (communication costs). Paul Krugman'a göre mesafe, yöneticiler, tüketiciler vs. arasındaki bizzat görüşme olasılığının proxy değişkenidir. Çünkü iş dünyası için gayri resmi bilgi değiş tokuşu çok önemli bir unsurdur.

- İşlem maliyetleri (transaction costs). Mesafe aynı zamanda ticari imkânların araştırılması ve potansiyel ticaret partnerleri arasında güvenli kurumların oluşması ile ilişkili olabilir.

- Kültürel mesafe (cultural distance). Coğrafi anlamda daha büyük mesafeler daha büyük kültürel farklılıklar ile doğrudan ilişkili olabilir. Kültürel farklılıklar da, bilindiği gibi, ticareti birçok yönde etkileyebilir (Golovko, 2009, s. 6).

Mesafe değişkenin ülkeler arasındaki fiziksel mesafeyi ölçmenin yanı sıra transfer maliyetlerini anlamada, ülkenin ticaret yapma tercihini belirlemede çok önemli bir etkisi vardır. Lojistik anlamda gelişmiş olan ülkeler, mesafe farkı olsa da diğer ülke ile ticaret yapmaya devam etmektedir. Bu durumda çalışma kapsamında iki ülke arasındaki mesafenin nasıl hesaplanacağı değerlendirilmelidir (Turhan, 2012, s. 86).

Çalışma planlanırken analiz edilecek dönemin genel olarak ülkelerin ya da ülke gruplarının Avrupa Birliği'ne girmeden önce oluşan ticaret ile girdikten sonra oluşan ticareti inceleyerek ticareti artırıcı unsurların belirlenmesi öngörülmüştür. Fakat geçmiş yıllara ait verilerin ismi geçen 28 adet Avrupa Birliği üyesi ülke için bulunamadığından kaynaklı analiz edilecek dönem 2005 ile 2015 yılları arasını kapsayacaktır. Bilindiği üzere panel çalışılacak bir konuda veriler serisinin tam düzgün ve doğru kaynaktan temin edilmesi gerekmektedir.

4.5.3. Tahmin Sonuçları

Çekim Modeli ikili ticaret konularını açıklamadaki deneysel başarısından dolayı önemlidir. Çekim modelinin yüksek bir açıklama gücü gösterdiğinden dolayı gün geçtikçe bu modele karşı ilgiler artmış ve denkleme yeni değişkenler eklenmesini sağlamıştır. Birçok bilimci nüfus, serbest ticaret anlaşmaları, kültürel ve politik faktörler, ortak dil, komşu ülke olma durumu, taşıma maliyetleri ve para birliği gibi değişkenleri modele katarak modelin zenginleşmesi ve gelişmesini sağlamışlardır. Çekim modelinin bir başka özelliği ve önemi ise bu modelin sadece ticaret için değil tüm bilimlere uyarlanabilmesidir. Diğer modellere bakıldığında Çekim modelinin farkı net bir şekilde ortaya konmaktadır. Çekim modelinin farkı eşitliğe uzaklığı dâhil etmesi ile ülkeler arasındaki ulaşım ve işlem maliyetlerinin hesaplanabilmesini mümkün kılmıştır.

Türkiye ile AB-28 ülkesinin arasındaki ikili ticaretin tahmin sonucu Tablo 36' da verilmiştir.

Tablo 36. Modelin Tahmin Sonucu

Bağımlı Değişken: TİCARET

Metot: Panel En Küçük Kareler

Örnekleme: 2005 2015

Dâhil Olan Periyotlar: 11

Dâhil Olan Dik Kesitler: 28

Toplam Panel (dengeli) Gözlemler: 307

White Cross-section Standard Errors & Covariance (d.f. corrected)

Değişkenler	Katsayılar	St. Sapma	t-testi	Prob.
KRIZ	-0.024239	0.039968	-0.606465	0.5447
GDP PER	0.992557	0.107092	9.268303	0.0000
GDP	1.306932	0.109005	11.98964	0.0000
MESAFE	-2.231205	0.193353	-11.53955	0.0000
DIL	0.122432	0.013210	9.268122	0.0000
C	1.670999	0.111403	14.99959	0.0000
R-squared	0.691763	Mean dependent var		13.15422
Adjusted R-squared	0.686643	S.D. dependent var		1.154871
S.E. of regression	0.646477	Akaike info criterion		1.984792
Sum squared resid	125.7977	Schwarz criterion		2.057629
Log likelihood	-298.6656	Hannan-Quinn criter.		2.013919
F-statistic	135.1044	Durbin-Watson stat		0.573698
Prob(F-statistic)	0.000000			

Tablo 36'a bakıldığında yapılan analizin 2005 ile 2015 yılları arasındaki 307 adet gözlemler ile yapıldığını görmekteyiz. Modelin değişkenlerinin katsayılarına tek tek bakıldığında kriz değişkeni haricinde diğerlerinin anlamlı olduğunu görmekteyiz. Modelin geneline bakıldığında ise R kare sonucunun yaklaşık %69 çıkması modelin açıklayıcılığının yüksek sayıldığını söyleyebiliriz.

Türkiye ile Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki uzaklık değişkenine bakıldığında uzaklıkta meydana gelen %1'lik bir artışta Türkiye'nin ticareti %2.23 azalmaktadır. Sonuca bakıldığında mesafenin Türkiye ticaretinde olumsuz bir engel olduğu ortaya çıkmıştır. Diğer bir değişkene bakıldığında karşı ülke üretiminin %1'lik bir artışının Türkiye'nin ticaretinin %1.30 arttığı görülmektedir. Bu değişkene göre karşı ülkelerin üretim miktarı da Türkiye için önem arz etmektedir. Bir diğer değişken ise kişi başına düşen milli gelirdir. Bu değişkene bakıldığında değişkende olacak %1'lik bir artışın Türkiye'nin ticaretini %0,99 arttığı sonucuna varılmıştır. Şöyle ki ticaret yapılan ülkelerin gelir düzeyleri arttıkça ticaret az da olsa olumlu yönde etkilenmektedir.

Dil değişkeni uygulaması yapılan ülkelere bakıldığında çok az etkisi olduğu görülmektedir. Çünkü büyük ölçüde ticaret yapılan ülkelerin geneli dünya da en çok konuşulan diller arasında ve coğrafik olarak yakın ülkeler olduğu görülmektedir. Bu değişkende farklı bir sonuç beklemek farklı kıtalardan alınan örneklerle sonucunda çıkması beklenmektedir.

2008 yılında dünya piyasalarını olumsuz yönde etkilemiş olan küresel kriz Türkiye'yi de etkisi altına almıştır. Bu sebepten çalışmaya kriz değişkeninin eklenmesi uygun bulunmuştur. Çünkü çalışmada kullanılan veriler kriz yılını da içermektedir. Sonuca bakıldığında ise kriz değişkeninin çok fazla bir etkisinin olmadığını söylemek mümkündür. Değişkenin katsayısı yaklaşık -0,02 çıkmıştır. Akabinde yapılan t testi sonucunda ise prob. değerinin 0,54 çıkması bu değişkenin pek anlamlı olmadığını göstermektedir.

Analizi genel olarak değerlendirecek olursak analiz öncesi mesafenin ticareti olumsuz yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Çünkü yapılan birçok ticarete ulaşım giderleri nedeniyle mesafe önem arz etmektedir. Sonuçta beklenildiği gibi mesafenin negatif etkili olduğu ortaya çıkmıştır.

SONUÇ

Dış ticaret teorileri tarih olarak çok eskiye dayanmaktadır. Fakat biliniyor ki Adam Smith bu dış ticaret teorilerin kurucusu sayılmaktadır. Mutlak üstünlük teorisi ile dış ticarete farklı bir yön vererek ticarete uzmanlaşmanın ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur. Adam Smith ne kadar kurucu sayılsa da ticaret anlamında eksikleri ve cevaplanamayan soruları mevcuttur. Akabinde gelen David Ricardo'nun Mukayeseli üstünlükler teorisi ve Heckscher ve Ohlin'in faktör donatımı teorisi Adam Smith'in teorisini temel taban alarak ilerleyen zaman periyodunda gelişen ticarete ışık tutmuşlardır. Bu teorilere genel olarak bakıldığında ise Heckscher – Ohlin teorisi diğerlerinde ayrılmaktadır. Çünkü ilk dönemlerde malların değeri direk emek ile ölçülmekteydi ama Heckscher – Ohlin teorisi ile artık sermayede iyice dâhil edilerek bir malın değeri belirlenirken nasıl farklılık olacağı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Türkiye, Avrupa Birliği serüveninde birliğe girebilmek adına anlaşmalar ve protokoller imzalamıştır. Yapılan müzakerelerde ne kadar da Türkiye'nin birliğe dâhil olmasını destekliyor gibi görünseler de derinde çok nüfuslu bir Türkiye'nin Avrupa Birliği'ni negatif yönde etkilemesi ihtimaline karşı soğuk bir tavır sergilenmiştir. Son yıllara gelene kadar Türkiye'nin de başından geçen gerek ekonomik gerek siyasi olmak üzere talihsiz olaylar bu süreci zorlaştırmıştır. Bu gibi durumlara rağmen yine de birliğe dâhil olunmasa da ticareti artırıcı adımlar atılmıştır.

Her anlaşma ile Türkiye biraz daha Avrupa'ya yaklaşmıştır. Ticaret anlamında önce serbest ticaret anlaşmaları yapılarak ticaretin artmasına pozitif yönde etki sağlanmıştır. İlerleyen dönemlerde ise 1996 yılında Gümrük Birliği kurularak Türkiye ile Avrupa Birliği arasında gümrük tarifeleri ortadan kaldırılmıştır. Bu durum ticaretin artmasına ve Türkiye'nin Avrupa iç piyasalarına girmesini sağlamıştır. Bilinmektedir ki gelişen ülkeleri refah düzeyleri artırması ve büyümesi için dış ticaret kaçınılmaz bir durumdur.

Üçüncü bölümde toplam 28 adet ülkenin Türkiye ile olan ticareti verilmiştir. Araştırma sonucu Türkiye'nin Avrupa ülkeleri aralarında en çok ticaret yaptığı ülkelerin Almanya, Fransa, İtalya, İspanya ve İngiltere olduğunu görmekteyiz. Bu ülkeler ile dış ticaret son yıllarda 10 milyar dolar seviyesinin üzerine çıkmıştır. Gelişen bir ülke olmamız nedeniyle bu tarz gelişmiş ülkeler ile girilen dış ticarete dış açık vermek teknik

olarak normaldir. Fakat çalışma sonunda bakıldığından en çok ticaret yapılan ülkelerden İngiltere ile yapılan ticaret Türkiye lehine sonuçlanarak son yıllarda 5 milyar dolara yaklaşan bir dış fazla oluştuğu gözlemlenmiştir. Çalışmamızın da savunulan mesafe farklılıkları ticareti negatif yönde etkiliyor düşüncesi bu ikili ticarete anlamsız kalmaktadır. Çünkü İngiltere diğer Avrupa Ülkelerine bakıldığında birçok ülkeden mesafe olarak Türkiye'ye daha uzak mesafededir. Buna rağmen yapılan ticaret kayda değer bir ticaret olup sonucunda da dış fazla verilmesi ülkemiz adına çok sevindirici bir durumdur.

Çalışmamızın temelini oluşturan konu ise tabii ki çekim modeli kanunudur. Çekim modeli temel olarak Newton'un yer çekim yasasına dayanmaktadır. Geçmişten günümüze bilim insanları bu yasayı ticarete uyarlayarak kullanmaya başlamışlardır. Uzun süredir ikili ticaret ilişkilerini analiz etmekte kullanılan bu model birçok değişkenin dâhil edilebilmesinden kaynaklı analiz çalışmalarında çekim modelini kullanmaktadırlar. Bunların yanı sıra modeli tahmin ederken panel veri yönteminin tercih edilmesi uzun kesitli gözlemlerin tahminini kolaylaştırmaktadır. Çalışmada ise çekim modelinin teorik ve kavramsal çerçevesi açıklanmış ve Türkiye'nin dış ticareti için çekim modeli denklemi tahmin edilerek analizler yapılmıştır.

Çalışmada çekim modeli kullanılması temel bir amaca yöneliktir. Bu modelin kullanılmasındaki amaç ülkeler arasında meydana gelen uluslararası ticaretin hangi yönlerden farklılık gösterdiğini bulmaktır. Bu sayede üretim imkânlarını hangi yöne ya da birime aktaracakları açık belli olacaktır. Şöyle ki çalışmada analiz edilen mesafe değişkeninin verdiği sonuç çerçevesinde ticaret akımlarını doğru yere yönlendirmek çok önemlidir. Çünkü yapılan çalışma dış ticaretin refah seviyesini artırdığını söylemektedir. Ticaretin doğru yapılması veya daha verimli yapılması beklenen zamandan daha kısa sürede refahın artmasını sağlayabilir.

Ticaret insanoğlunun varoluşundan bu yana mevcut olan bir terimdir. İnsanlar hayatını devam ettirebilmeleri için üretmek zorundadırlar. Üretilen mallar tükettikten sonra ise fazla kalan mallar ise başka ihtiyacı olan insanlara sunulur. Tabii ki bu olay karşılıksız yapılmamaktadır. Eski dönemlerden bugüne sürekli bu alış veriş için farklı araçlar kullanılmıştır. Eski dönemlerde malı mal ile takas yaparak ticaret gerçekleştiriliyordu. Çalışma geneliyle merkantilizm 'den bahsederek o dönemde değerli kabul edilecek maddeler değişim aracı olarak kullanılır. Bu durum günümüze kadar

gelerek farklı şekillerde devam etmiştir.

Ticarette üretilen ürünlerin hepsinin ayrı ayrı değerleri mevcuttur. İktisat biliminin başı olarak da bilinen Adam Smith bu değerlerin nasıl hesaplanması gerektiğini mutlak üstünlükler teorisi ile açıklamıştır. Bu dönemden sonra da mutlak üstünlükler teorisi üzerine katkılar sağlayarak birçok bilim adamı ticaretteki ürünlerin değerinin neye göre ve nasıl hesaplanması gerektiğinin üzerine çalışmalar yapmıştır. Adam Smith 'in daha önemli olan tespiti ise uzmanlaşma olayıdır. Ülkeler refahını yükseltmek için mecbur ticaret yapmak zorundadırlar. Önemli olan ise ticarette adı geçecek ürünlerin nasıl seçilmesi olayıdır. Bir ülkenin bir malı üretmede o ürün için girdilerin miktarı, maliyetleri ve ülkelerin kapasiteleri önemlidir. Çünkü ürünlerin girdi maliyetlerinin düşük olması aynı ürünün başkası tarafından üretilmesi durumunda maliyetlerin düşük olduğu ülkeyi mukayeseli olarak avantajlı kılar.

Avrupa Birliği temelde ticari faaliyetleri ve refah seviyesini artırmak için kurulmuş bir birliktir. Türkiye de ülke olarak ticareti artırmak için uzun yıllardır birliği katılmak istemektedir. Tabii ki birliğin bekası açısından her bir ülkeyi birliğe almakta dezavantaj doğurmaktadır. Çalışmamızda görüldüğü üzere Türkiye birliği girmek için yıllardır diplomatik görüşmeleri yapmış ve giriş kriterlerine uyum sağlamaya çalışmıştır. Fakat tüm çabalara rağmen bu kriterler Türkiye için ve Türkiye gibi gelişmekte olan birçok ülke için zor sağlanacak bir durumdur.

Bu çalışmada yapılan analiz çekim modeli aracılığıyla Avrupa Birliği'ne dâhil olan ülkeler ile Türkiye arasındaki uluslararası ticaretin engellerini bulmak için yapılmıştır. En önemli kıstaslar arasında olan mesafe değişkeni ise bu modele dâhil edilmiştir. Modelde 2005 – 2015 yılları arasındaki verilere ve AB – 28 ülkelerine yer verilmiş ve sonuçlar şu şekilde ortaya çıkmıştır:

- Avrupa Birliği ülkelerinin GSYH'lerini temsil eden değişken katsayısı pozitif işaretli ve anlamlı bulunmuştur. Bu durum üretim yapılması dâhilinde ortaya çıkacak yeni ürünler ve üretim kapasitesinin artmış olması anlamına gelmektedir. Böylece taraflar ticaretten olumlu yönde fayda sağlarlar.

- Avrupa Birliği ülkelerinin kişi başına düşen geliri temsil eden değişken katsayısı ise pozitif işaretli ve anlamlı çıkmıştır. Yani ikili ticarete konu olan ülkenin kişi başı gelirinin artması Türkiye'nin ticaret potansiyelini olumlu yönde etkileyecektir.

- Değişkenlerin en önemlisi ve bu çalışmanın amacı olan uzaklık değişkeni ise beklentiye uygun olarak olumsuz etkilediği teyit edilmiştir. Çünkü ulaşım masraflar halen ticaretti önemli unsurlardan birisidir.

Bu çalışmada elde edilen sonuçlardan bir diğeri ise çalışılan 28 Avrupa Birliği ülkesi ile sadece biriyle problemlili olduğumuz görülmektedir. Güney Kıbrıs Rum Yerleşkesi Türkiye tarafından tanınmayan tek ülke konumundadır. Diğer Avrupa birliği ülkeleri ise hem siyasi hem de ticari anlamda düzgün ilişkilerin olduğu ülkelerdir. Bu neden hemen hemen her ülke Türkiye'nin özellikle coğrafi konumundan dolayı AB'ye katkı sağlayacağından dolayı Avrupa Birliği'ne giriş sürecinden destekçi olduklarını beyan etmişlerdir. Fakat desteklemek tek başına yeterli olmayıp Türkiye'nin yaklaşma kriterlerini yerine getirmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Dura, C. (1990). *Bilgi Toplumu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Dura, C. ve Atik, H. (2007). *Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye*. (3. bs.). Ankara: Nobel.

Ertürk, E. (1998). *Uluslararası İktisat*. İstanbul: Alfa.

Karluk, R. (2009). *Uluslararası Ekonomi: Teori Politika* (9. bs.). İstanbul: Beta.

Seyidoğlu, H. (2007). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama* (16. bs.). İstanbul: Güzem Can.

Tarı, R. (2010). *Ekonometri*. (10.bs.). Kocaeli: Umuttepe.

Utkulu, U. (2005). *Türkiye'nin Dış Ticareti ve Değişen Mukayeseli Üstünlükler*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

Ünsal, E.M. (2005). *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadı*. Ankara: İmaj.

MAKALELER

Acar, F. (2013). Türkiye Ekonomisi Genel Bakış (2001-2013). *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(2), 15-32.

Akçay, B. (2008). Avrupa Birliği'nin Ekonomik Kriterleri ve Türkiye. *Maliye Dergisi*, (155), 11-38.

Akyüz, K., Aydın A. ve Yıldırım İ. (2012). Orman Ürünleri İhracatının Çekim Modeli İle İncelenmesi. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 12(1), 8-19.

Artan, S. (2012). Çekim Modeli Türkiye'nin Ticaret Akımlarının Belirleyicilerini ve Ticaret Potansiyelini Açıklayabilir Mi? *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 122-145.

- Aslan, R. (2000). Türkiye Avrupa Birliği: Sancılı Gelişen İlişki. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 55(3), 9-28.
- Atik, H. (2000). Hizmet Ekonomisi Göstergeleri ve Türkiye. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14(1), 33-49.
- Atik, H. (2006). Tercihlerde Benzerlik Teorisi: Türkiye ve Bazı Komşu Ülkelerin Dış Ticareti Üzerine Bir Analiz. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi*, 61(2), 33-43.
- Bayraktutan, Y. (2003). Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 175-186.
- Bocutoğlu E. (2012). İktisat Teorisinde Emeğin Öyküsü: Değerin Kaynağı Olan Emekten Marjinal Faydanın Türevi Olan Emeğe Yolculuk. *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 1(1), 127-150.
- Bozkurt, Ö. (1993). Maastricht Anlaşması ve Avrupa Bütünleşmesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 26(1), 7-18.
- Dinçer, G. (2014). Dış Ticaret Kuramında Çekim Modeli. *Ekonomi Yaklaşım Dergisi*, 24(88), 1-34.
- Erdenir, B. (2012). Türkiye'nin Siyasi Reform Sürecinde Avrupa Birliği'nin Demokratik Koşulluluğu. *Amme İdaresi Dergisi*, 45(4), 95-117.
- Erkan, B. (2012). Ülkelerin Karşılaştırmalı İhracat Performanslarının Açıklamış Karşılaştırmalı Üstünlük Katsayılarıyla Belirlenmesi: Türkiye – Suriye Örneği. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 195-218.
- Fagiolo, G. (2010). The International Trade Network: Gravity Equations and Topological Properties *Journal of Economic Interaction and Coordination*, 5(1), 1-25.
- Gökalp, F., Baldemir, E. ve Akgün, G. (2011). Türkiye Ekonomisinin Dış Açılma ve Gelir Eşitsizlikleri İlişkisi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 18(1), 87-104.
- Hatipler, M. (2012). Türkiye- Ab Gümrük Birliği Antlaşması ve Antlaşmanın Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Akademik Bakış Dergisi*, (29), 1-14.

- İnan, A. (2005). Avrupa Birliği Ekonomik Yaklaşımı: Lizbon Stratejisi ve Maastricht Kriterleri. *Bankacılar Dergisi*, (52), 67-86.
- Jordaan, A C. ve Kanda, P. (2011). Analysing The Trade Effects Of The EU-SA And SADC Trading Agreements: A Panel Data Approach. *South African Journal of Economic and Management Sciences*, (2), 229-244.
- Koçak, S.Y. (2009). Ankara Anlaşması'ndan Müzakerelere AB Mali Yardımları. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 16(2), 133-146.
- Koo, W.W. , Karemera, D. ve Taylor, R. (1994). A Gravity Model Analysis Of Meat Trade Policies. *Agricultural Economics*, (10), 81-88.
- Gunawardana, P.J. ve Hewarathna, R. (2000). The Asian Crisis and Australia-East Asia Trade Flows:A Modified Gravity Approach. *Discussion Papers, Series A. La Trobe University*, 1-33.
- Morgil, O. (2006). Kopenhag Ekonomik Kriterleri ve Türkiye'nin Uyum Süreci. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 91-102.
- Nowak-Lehmann, D. Felicitas, D. Herzer, I. Martinez-Zarzoso, S. Ve Vollmer. Turkey And The Ankara Treaty Of 1963: What Can Trade Integration Do For Turkish Exports. *Center For Globalization And Europeanization Of The Economy(Cege) Discussion Papers*, (43), 1-36.
- Ökte, M. K. S. (2008). Antik Çağda İktisadi Düşünce. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(24), 37-62.
- Özsağır, A. ve Akın, A. (2012). Hizmetler Sektörü İçinde Hizmet Ticaretinin Yeri ve Karşılaştırmalı Bir Analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(41), 311-331.
- Rahman, M. M. (2010). Australia's Global Trade Potential: Evidence From The Gravity Model Analysis. *International Journal of Business Research*, 10(2), 242-253.
- Sorhun, H. (2013). Türkiye'nin Eksik Dış Ticareti, Ticari Potansiyeli ve Yeni Fırsatlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(1), 25-47.

Tatlıcı, Ö. ve Kızıltan, A. (2011). Çekim Modeli: Türkiye'nin İhracatı Üzerine Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi* 10. *Ekonomi ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayı*, 287-299.

Uysal, C. (2001). Türkiye- Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler. *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, (1), 140-153.

Yavuz, S., Kabadayı, B., Savaş, N. ve Doker, A. (2014). Türkiye Turizm Talebi: Bir Çekim Modeli Uygulaması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 133-141.

Yüksel, E. ve Sarıdoğan, E. (2011). Uluslararası Ticaret Teorileri ve Paul R. Krugman'ın Katkıları. *Öneri Dergisi*, 9(35), 199-206.

BİLDİRİLERİ

Ata, S. (2013). *Türkiye ile Komşuları Arasındaki Ticaret Potansiyeli: Çekim Modeli Çerçevesinde Bir İnceleme*. Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı, St. Petersburg-Rusya.

Aynacı, T. (2015). *Gümrük Birliğinin Türkiye AB Dış Ticaretine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.

Aysun, A. (2011). *Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkisi: Panel Çekim Modeli Uygulaması*. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.

Bağcı, E. (2013). *Türkiye'de Üretim ve İhracatın İthalata Bağımlılığı Üzerine Sektörel Bir Analiz: Türkiye Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Bilgili, E. (2007). *The Panel Gravity Model and Predicting Turkey's Export Flows*. Yaşar Üniversitesi, Uluslararası İşletme Konferansı, İzmir.

Bavlı, S., Köksal, M.Z. ve Atıl, A. (2013). *2007-2012 Dönemi Küresel ve Ulusal Dış Ticaret Gelişmeleri*. T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Risk Yönetim ve Kontrol Genel Müdürlüğü Ekonomik Analiz ve Değerlendirme Dairesi, Ankara.

- Doru, Ö. (2013). *Dış Ticaret ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Dursunoğlu, A. (2008). *Türkiye ve ABD Ticaretinin Faktör Donatımı Teorisi Çerçevesinde İncelenmesi*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Ergüt, Ö. (2009). *Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısındaki Gelişmeler*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Esen, B.(2012). *Avrupa Birliği'ne Üye Ülkeler İle Türkiye'nin Ekonomik Özelliklerinin İstatistiksel Yöntemlerle İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Ghoreyshi, S. N. (2014). *Türkiye-Rusya Federasyonu Ticaretinde Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Geçerliliği*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Golovko, A. (2009). *Çekim Modeli: Avrasya Ülkelerinin Dış Ticareti*. Econ Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi, Eskişehir.
- Hepaktan, C.E. (2008). *Türkiye'nin Dönüşüm Sürecinde Dış Ticaret Politikaları*. 2. Ulusal İktisat Kongresi, İzmir.
- İnce, T. (2015). *AB'ye Üyelik Sürecinde Türkiye'nin Maastricht Kriterlerine Yakınsama Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Kundak, S. (2015). *Türkiye'de İmalat Sanayinin İthalata Bağımlılığının Analizi*. Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Kurnaz, T. (2014). *1980 Sonrası Türkiye Ekonomisi ve Dış Ticaret Gelişimi*. Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi, Mersin.
- Mete, M. (2013). *Dış Ticaretin Belirleyicileri ve Türkiye Uygulaması*. Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçüimam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Oğuz, A. (2009). *Türkiye-Avrupa Birliği Ekonomik Bütünleşmesi: Seçilmiş Endüstrilerin Endüstri İçi Ticaret Açısından Karşılaştırılması*. Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

- Öndoğan, E.N. (2004). *Türkiye’de İşlenmiş Gıda Ürünlerinin İthalatı ve Dağıtımı*. Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Penez, A. (2006). *Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye Fransa İlişkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Perçin S., Karakaya, A. ve Ağazade S. (2015). *Türk İmalat Sanayinde İhracat ve İnovasyon Arasındaki İlişki*. Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı, Kazan-Rusya.
- Rahman, M.M. (2006). *A panel Data Analysis Of Bangladesh’s Trade: The Gravity Model Approach*. 5th Annual Conference Of The European Trade Study Group, Madrid.
- Sohn, C. *Does The Gravity Model Fit Korea’s Trade Patterns? Implications For Korea’s FTA Policy And North-South Korean Trade*. Center For International Trade Studies (CITS) Working Papers, Yokohama.
- Taştan, V. (2016). *Türkiye’nin İhracatında Yoğun ve Yaygın Ticaretin Rolü*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Tatoğlu, E. (2006). *Avrupa Birliği’nin Tarihsel Gelişimi. 1951-1995*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Tombak, F. (2010). *Türkiye’nin Dış Ticaretinin Çekim Teorisi Çerçevesinde Analizi: Teori ve Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Torun, P. (2011). *Gravity Modeli Çerçevesinde Türkiye’nin Dış Ticareti*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Tri Do, T. (2006). *A Gravity Model For Trade Between Vietnam And Twenty three European Countries*. Toplum ve Ekonomi Topluluğu D Tezi.
- Turhan, G.T. (2012). *Kara Sınırları Komşuları İle Ticaretin Türkiye’nin Kalkınmasına Etkisi Çekim Modeli Yaklaşımı*. Doktora Tezi, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul.
- Uçar, Ö. (2014). *Türkiye Fındık İhracat Talebi*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa

Ünüvar, A. (2008). *Mutlak ve Karşılaştırmalı Üstünlükler Kuramı Çerçevesinde İngiltere'nin İhracatı ve Türkiye'nin İhracatının Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Weckström, A. (2013). *Gravity Model of Trade and Russian Exports*. Master's Thesis, Aalto University, Russia.

Yaşar, H.N. (2011). *Avrupa Birliği ve Türkiye Arasındaki Gümrük Birliği Çerçevesinde Türkiye İhracatının Çekim Modeli Uygulaması*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

İNTERNET KAYNAKLARI

AB Bakanlığı, (2016). Gümrük Birliği. <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46234&l=1>. Erişim Tarihi: 02.11.2016.

Antonucci, D. ve Manzocchi, S. (2006). Does Turkey Have a Special Trade Relation With the EU? A Gravity Model Approach. <https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=2190011140870780650910000801910012003705501407902000400601710008108510510910000912004803701901601902904501602801909508510211405408903901600509802811310908600404704504906510309007411001009911011700412500608610906906807019089067125126014121087094&EXT=pdf>. Erişim Tarihi: 24.01.2017.

Brühlhart M. ve Kelly, M.J. (1999). Ireland's Trading Potential With Central And Eastern European Countries: A Gravity Study. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.201.5024&rep=rep1&type=pdf>. Erişim Tarihi: 23.01.2017.

Deviren N.V. (2004). Yeni Dış Ticaret Teorileri. <https://www.mevzuatdergisi.com/2004/09a/05.htm>. Erişim Tarihi: 25.11.2016.

Dilekli, S. ve Yeşilkaya, K. (2002). Maastricht Kriterleri. www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/Download/2976/kriter.pdf. Erişim Tarihi: 02.11.2016.

- Kula, F. ve Aslan, A. (2008). Türkiye'nin Ortadoğu'da Ekonomik Geleceği: Türkiye'nin İhracat Potansiyeline Yönelik Ampirik Bir Analiz. <https://www.researchgate.net/publication/23691705>. Erişim Tarihi: 01.11.2016.
- Makine İhracat Birliği, (2016). Sektöre Bakış. <http://www.makinebirlik.com/tr/sektore-bakis> Erişim Tarihi: 15.11.2016.
- Öztürk, S. ve Özyakışır, D. (2005). Türkiye Ekonomisinin 1980 Sonrası Yaşanan Yapısal Dönüşümlerin GSMH, Dış Ticaret ve Dış Borçlar Bağlamında Teorik Bir Değerlendirme. <http://www.mevzuatdergisi.com/2005/10a/01.htm>. Erişim Tarihi: 25.11.2015.
- Servantie, D. (2016). Türkiye-Belçika İlişkileri ve AB Perspektifi Açısından Önemi. [http://www.ikv.org.tr/images/files/TR-BE%20%C4%B0li%C5%9Fkileri%20-final\(2\).pdf](http://www.ikv.org.tr/images/files/TR-BE%20%C4%B0li%C5%9Fkileri%20-final(2).pdf). Erişim Tarihi: 25.11.2016.
- Trade Map, (2016). List of Products Imported By European Union (EU 28). http://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx?nvpm=1||14719||TOTAL||1|1|2|1|1|1. Erişim Tarihi: 15.11.2016
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2016). Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046. Erişim Tarihi: 15.11.2016.
- Yavuz, F. (2005). Türkiye'de Tarım. http://www.tarim.gov.tr/SGB/Belgeler/yayinlar/turkiyede_tarim.pdf. Erişim Tarihi: 15.11.2016.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Mustafa Emre ERTUĞRUL

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri: 06.07.1989 Kayseri

Medeni Durumu: Evli

Tel: 352 437 15 15

GSM: 554 577 82 82

E-mail: mustafaemreertugrul@hotmail.com

E-mail 2: mstemreertugrul@gmail.com

Yazışma Adresi: Bahçelievler Mah. Atatürk Bul. Kardeşler Apt. No:4/a

Talas / KAYSERİ

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Nuh Naci Üniversitesi – İktisat ABD.	(Devam Ediyor)
Lisans	Erciyes Üniversitesi –İktisat	23.01.2013
Lise	Aydınlık evler YDA Lisesi	15.06.2007

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2012 - Halen	Serpil Abla Gıda Mad. Tur. Teks. İnş. San. Tic. A.Ş.	Muhasebe Müdürü

YABANCI DİL

İngilizce.